

VIGILIA

47. évf. 6. szám

1982. június

HÁZASSÁG, CSALÁD, EGYHÁZ

A család helyzete és a keresztény küldetés

A házasság emberi értékei • Közvéleménykutatás a családokban

A hátrányos helyzetű gyermekek nevelése • Az új egyházi házasságjog

Religio és Nevelés

Udvardy József

Az örök szövetség ünnepe

Bálint B. András

Tört ágon bodzafürt

Pilinszky János

Képzelt interjú

Szilágyi Ákos

Passé és conditionnel

Sarah Clair és Lorand

Gaspar emlékezései

Ferencsik János köszöntése

Moldován Domokos

fényképalbumából

Dékány Kálmán elbeszélése

Hajnal Gábor versfordításai

**Précis: français, deutsch,
English, italiano**

*** E számunk	401
UDVARDY JÓZSEF: Az új és örök szövetség ünnepe	403
GÁL FERENC: Mit jelent a Szentírás sugalmazottsága?	406
TOMKA FERENC: A család helyzete és a keresztény küldetés	410
WAIGAND JÓZSEF: Közvéleménykutatás a katolikus családokban	418
BÁLINT B. ANDRÁS: Tört ágon bodzafürt (<i>riport</i>)	423
TURAI KAMIL: Dal, Olykor (<i>versek</i>)	427
MÁNDY STEFÁNIA: ország, shawhead (<i>versek</i>)	428
KOVÁCS ISTVÁN: A hátrányos helyzetű gyermekek vallásos nevelése	429
ERDŐ PÉTER: Az emberi személy tisztelete az új egyházi házasságjogban	436
WALTER KASPER: A házasság emberi értékei (fordította <i>Farkas Antal</i>)	440
MÉSZÁROS ISTVÁN: Első pedagógiai hetilapunk, a Religio és Nevelés (1841–1849)	444
DOBY JÁNOS: A műhelyt idézve (<i>vers</i>)	448
DÉKÁNY KÁLMÁN: Az elnémított üzenet (<i>elbeszélés</i>)	449
LABODA KÁLMÁN: A porcelán, Kafka üzeni (<i>versek</i>)	456
KOPRÉ JÓZSEF: Egy éve ment el	457
ERDÉLYI K. MIHÁLY: A kráter mélysége. Pilinszky János költészetének esztétikája	458
KESZEI ISTVÁN: Transzcendens expresszen, Süllyesztő mélyén (<i>versek</i>)	462
PILINSZKY JÁNOS: Képzelt interjú	463
MOLDOVÁN DOMOKOS fotóalbumából – három Pilinszky-portré	464
OLÁH ZOLTÁN: Egy árnyékba falazott mozdulat... (<i>vers</i>)	464
SZILÁGYI ÁKOS: Passé és conditionnel	465
TÓTH KÁROLY: P. J.-nak a Visszavonhatatlanon túlra (<i>vers</i>)	467
LORAND GASPAR: A pátmoszi ég alatt (fordította <i>Reisinger János</i>)	468
SARAH CLAIR: János de la Lune (fordította <i>Bárdos László</i>)	469
HAJNAL GÁBOR <i>versfordításai</i>	470

Napló

Köszönjük, Igazgató Úr! (*Biró Imre*) 472
Zene Ferencsik János köszöntése – 473; A varázsfüvola (*R. L.*) – 475; **Irodalom** Mért vijjog a saskeselyű? (*Rónay László*) – 476; Idegen nyelvű **tartalomjegyzék** – 478; *Haza és nagyvilág* – lapunk hátsó belső borítóján; Könyvjelzőink – a 443., 469. és a 471. oldalon.

KÉPEK: Huszárik Zoltán grafikája a címlapon, Móser Zoltán felvétele a 428. oldalon.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felélős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigília Kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigília csekk-számlaszáma: OTP 37.343–VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda. Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hirlap Kúkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16.50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigília című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20. Ft. Előfizetés: negyedévre: 60.- Ft, fele évre: 120.- Ft, egy évre: 240.- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Készíti a Petőfi Nyomda, Kecskemét (82.20054). Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (828723/09)

E számunk

javarészt a házasság-család-egyház kérdéskörével és e három fogalom gyakorlati vonatkozásaival foglalkozik. Legutóbb, 1972. márciusában a szexualitás-család-társadalom hármasságában vizsgáltuk e témát. Most más oldalról közelítjük meg az ismert problémákat, amelyek azóta sem veszítettek aktualitásukból és érvényességükből. Napjainkban változatlanul szokás a házasság és a család válságáról beszélni, s a statisztikai adatok kétségbevonhatatlanul igazolják is az intim emberi viszonyok, a kölcsönös szeretetre és kiegészülésre törekvés kudarcait. Az egyháznak, hogy a maga eszközeivel segíteni tudjon, ismernie kell azokat a situációkat, amelyekben a házasság és a családi élet megvalósul. Tájékozódása az evangelizálás követelménye. „Manapság nem ritka az – mutat rá II. János Pál nemrég kiadott, Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdításában –, hogy akik házasságuk és családi életük problémáira megoldásokat keresnek, olyan nézetekkel találkoznak, amelyek veszélyeztetik az ember szabadságát és helyes ítélőképességét. Az egyház segíteni akar a helyes tájékozódásban és a helyes döntésekben. Evangéliumi ismérveket alkalmaz a megkülönböztetéshez. Nemcsak pásztorai által, akik Krisztus nevében tanítanak és gyakorolják a lelki hatalmat, hanem a világiak révén is. Az egyház Krisztust követve keresi az igazságot, amely nem mindig esik egybe a többség véleményével. Az egyház a lelkiismeretre, nem a hatalomra hallgat. . . Az egyház értékelheti a szociológiai és statisztikai kutatásokat is, amikor hasznosnak bizonyulnak ana történelmi összefüggés megítélésére, amelyben az igazság megismerésére irányuló tevékenységek kibontakoznak. Az apostoli szolgálat szerepe az, hogy biztosítsa az egyház megmaradását az igazságban, és abban egyre inkább elmélyedjen. . . Az igazi evangéliumi megkülönböztetés kidolgozásához a különböző helyzetű és kultúrájú férfiak és nők hozzájárulhatnak, sőt mint házaspároknak és keresztény szülőknek, hozzá is kell járulniuk. Tapasztalatuk helyettesíthetetlen. A házasság szentségének sajátos karizmája, kegyelmi adománya képesíti erre őket.”

A pápa a továbbiakban a mai családkép előnyös és hátrányos vonásait vázolja. Pozitív jelnek tekintti, hogy a férfiak és a nők mindinkább igénylik a személyes szabadságot és a személyek közti tartós kapcsolatokat. A felelős szülői hivatást a gyermeknemzésben, illetve a gyermekek nevelésében. Szükségét érzi annak, hogy a családok lelkiileg és anyagilag támogassák egymást. Hogy felfedezzék a család sajátos egyházi küldetését és felelősségét az igazságosabb világért. A negatív jelek közt említi bizonyos alapvető értékek lefokozódását, a házaspárok egymással szembeni függetlenségének helytelen értelmezését, a szülők és gyermekek viszonyát érintő téves nézeteket, amelyek a szülői tekintélyt csorbítják, a válások számának növekedését, a szaporodó művi vetéléseket, az egyre gyakoribbá váló sterilizálást, a szó szoros értelmében vett születéskorlátozó mentalitás térhódítását. E negatív jelenségek gyökerénél – állapítja meg – gyakorta a szabadság fogalmának eltorzulását találjuk; a férfiak és a nők nem Isten tervét akarják megvalósítani a házasságban és a családban, hanem olyan autonómiát keresnek, amely legtöbbször mások ellen irányul, és az önző jólét érvényesítésében nyilvánul meg.

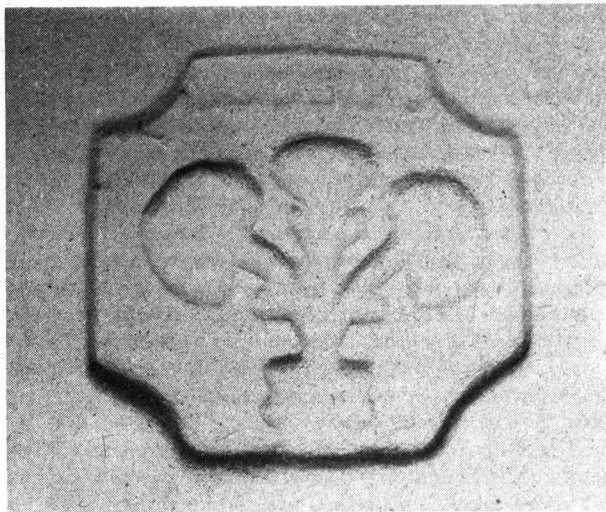
A szexualitás, amely révén a férfi és a nő egymásnak adja magát a házastársaknak fenntartott aktusban, nem pusztán biológiai funkció, hanem az egész emberi személyt érinti legmélyebb mivoltában. Csak úgy valósulhat meg ez az egyesülés igazán emberi módon, ha annak a szeretetnek integráns része, amely által a férfi és a nő egészen a halálig tartó hűségre kötelezte el magát. A teljes fizikai önátadás hazugság lenne, ha nem lenne egyszersmind a teljes személyi odaadás jele és gyümölcse. Az a teljesség, amelyet a házastársi szerelem megkövetel, megfelel a felelős termékenység követelményeinek is. Rendeltetése egy emberi lény nemzése, ezért természeténél fogva szent, és magában foglalja a személyi értékek összességét.

„A családnak olyan személyi közösséggé kell válnia – hangsúlyozza a Familiaris consortio –, amelyben a házasokat, a szülőket és a gyermekeket a szeretet kapcsolja össze. Az ember képtelen szeretet nélkül élni. Magára marad, érthetatlenné válik önmaga számára. Értelmét veszíti élete, ha

nem tapasztalja meg a szeretet kinyilvánítását, nem teszi magáévá, nem részesedik abban. A férfi és a nő szeretete a házasságban és a család tagjai közt megnyilvánuló szeretet a *communio*, a közösség felé tart. Ennek a *communiónak* első formája az, amely a házaspár között létrejön. Arra van hivatva, hogy mindennap, elkötelezettséggel és hűségesen, egyre jobban átadják magukat egymásnak. A házassági egység gyökerei abba a természetes komplementaritásba nyúlnak, amely a férfi és a nő között létezik, és a házaspár személyes akarata élteti, akik a teljes életüket meg akarják osztani egymással. Isten ezt a természetes törekvést megerősíti, megtisztítja és felemeli, teljességre viszi a házasság szentsége által. A Szentlélek a házasságkötéskor kiárad és a keresztény házaspáraknak megadja egy új közösség ajándékát. Ez a szeretetközösség élő és valóságos képe annak az egészen sajátos egységnek, amely az egyházat Krisztus oszthatatlan, titokzatos testévé teszi.”

Mivel a Teremtő a házassági közösséget az emberi társadalom eredetévé és alapjává tette – szögezi le a Szentanya –, a család szerves kapcsolatban áll a társadalommal, hiszen az élet szolgálata révén annak alkotója és bázisa. A családban születnek az állampolgárok, és ott kapják az első nevelést. A család a szeretetközösség megélésével lényegesen és alapvetően hozzájárul a társadalmi élet kibontakozásához. A család a leghatékonyabb eszköz ahhoz, hogy humanizáljuk és személyessé tegyük a társadalmat. Társadalmi szerepe természetesen nem korlátozódik az életfakasztásra és a gyermekek nevelésére, még ha ezek is legközvetlenebb feladatai. A család külön is, társulatokban is részt vehet számtalan szociális tevékenységben. Fontos, hogy az állam törvényei és intézményei nemcsak hogy ne sértsék a család jogait és kötelességeit, hanem pozitívan segítsék azok megvalósulását. A családok tudatosítsák, hogy ők a főszereplők az úgynevezett családpolitikában. Az államnak el kell ismernie, hogy – a Zsinat szavaival – a család olyan társaság, amely saját és elsőrendű jogokat élvez. A család és a társadalom egymást kiegészítik, tartásuk tehát tiszteletben a szubszidiaritás elvét. Szükségszerű, hogy a társadalom gazdasági, szociális, nevelői, politikai és kulturális támogatást nyújtson a családoknak, mert csak így tudják valóban emberi módon betölteni hivatásukat.

E számunk II. János Pál pápa apostoli buzdításának szellemében fogant. A házasság és a család válságának okait kutatja Tomka Ferenc professzor tanulmánya és Bálint B. András riportja, Wai-gand József egy szociológiai felmérés tükrében vizsgálja a fiatal házaspárok családeszményét, Erdő Péter professzor a házasság egyházi konzekvenciáit ismerteti, Kovács István doktor a hátrányos helyzetű gyermekek hitoktatásának gondjait veti fel, Walter Kasper a házasság emberi értékeinek értelmezéséről szól. Lapunk élén Udvardy József csanádi püspök pünkösdköszöntő cikke áll, mely többek közt a keresztény család és az egyházi közösség elengedhetetlen kapcsolataira utal.

AZ ÚJ ÉS ÖRÖK SZÖVETSÉG ÜNNEPE

Pünkösöd ünnepe jeles nap a kereszténység által ihletett európai civilizációban. Az ismert népének szerint karácsony és húsvét után harmadszor jelenti magát Jézus piros pünkösöd napján. A templomi közösségekben halljuk az üdveményeket közlő bibliai fejezeteket; a himnuszok, zsoltárok felidéznek az első pünkösöd szélzúgását, a tüzes nyelvek fényét, s az elmélkedő lélek előtt megjelenik pünkösöd kettős arculata: a beteljesedés és az elindulás. Az apostolok átértékelték, hogy Krisztus ígérete beteljesedett: nem hagylak benneteket árván, hanem elküldöm a Vigasztalót, az Igazság Lelkét (Jn 15,26); néhány nap múlva a Szentlélekkel fogtok megkeresztelkedni (ApCsel 1,5). Ez a beteljesedés nem záró akkord, hanem nyitány. Megnyílt a félénk apostolok néma ajka, megkezdődött a küldetés teljesítése, a misszionálás, a Jézushoz térítés, nyilvánvalóvá lett az új és örök szövetség Isten és népe között: az egyház. Az akkor létesült és induló egyház vitorláiba belekapott a pünkösödi szél és elindította a történelem évezredeinek végeláthatatlan tengerén.

Szent Ágoston állapítja meg a *De Trinitate* (A Szentháromságról) című művében: Spiritus Sanctus Patrem Filio coniungit, nosque illis subiungit. Azaz: a Szentlélek mint szeretetreláció áll fenn az Atya és Fiú között, s mint szeretetelv az embereket is a Szentháromsághoz kapcsolja. Isten örök akarata volt, hogy az embert bevonja az isteni szférába, kegyelmileg részesítse az isteni természetben (2Pt 1,4). Ezt már a Megváltó születése előtt előkészítette. Kezdetben csupán egy népet választott ki, vele kötött szövetséget, törvényeket adott neki és istentiszteleti közösséggé formálta. De ez csak a kezdet volt. A próféták szózataiban megcsillant a messiási remény, a várakozás egy új és örök szövetség után. Erről szóltak az isteni ígéretek: „kiárasztom Lelkemet minden testre” (Jo 3,1) – „akkor egyetlen szívet adok nekik és új lelket. . . Akkor népem lesznek én meg Istenük leszek” (Ez 11,19).

Az újszövetség közöttitőjének (Zsid 9,15) megjelenését a Szentlélek készítette elő. „A Szentlélek száll tereád – hirdette az angyal Máriának –, a Magasságos ereje borít be árnyékával” (Lk 1,35). Simeon a Lélek indítására ment a templomba, hogy találkozzék a gyermek Jézussal, amikor szülei bemutatják az Úrnak. (Lk 2,26). S amikor a Jordánban megkeresztelkedett, a Lélek szállt reá, majd arra ösztönözte, hogy menjen ki a pusztába (Mk 1,10–11) a döntő győzelemre a Sátán ellen. Az életből való távozása előtt pedig megnyugtatta tanítványait, hogy más Vigasztalót küld nekik, az Igazság Lelkét, aki majd elvezeti őket is a teljes igazságra (Jn 16,13).

Jézus minden műve megváltói értékű, de a mindent beteljesítő legfőbb megváltói cselekmény a keresztalála és föltámadása volt, amikor „az örök Lélek által saját magát adta tiszta áldozatul az Istennek” (Zsid 9,14), s ugyanaz a „Lélek föltámasztotta. . . a halálból” (Róm 8,11).

A Szentatyák tanítása szerint a Jézus oldalából kifolyó vér és víz jelképezte az egyház, az új és örök szövetség létrejöttét. De ennek kinyilatkoztatása későbbben történt. Ezért az egyház alapításának dátuma nem nagypéntek vagy húsvét, hanem a húsvét utáni ötvenedik nap: pünkösöd. Amikor a II. vatikáni zsinat után rendezték az egyházi naptárt és benne a szent időket, megszűnt az úgynevezett pünkösödi ünnepekör: pünkösöd lett a befejezése, beteljesése húsvét ünnepének, azaz kinyilatkoztatása annak, ami ugyan már lejajlott érdemben és tárgyi valóságában húsvétkor, de ötven napnak kellett eltelnie, amíg nyilvánvalóvá lett.

Kérdézhetőnk, miért kellett várni ötven napig, miért nem történt ez meg mindjárt Krisztus föltámadása után? Az apostolok hivatása az volt, hogy fundamentumai legyenek az egyháznak (Ef 2,20), elsősorban azért, hogy Jézus föltámadásáról tanúskodjanak (ApCsel 1,21). Idő kellett ahhoz, hogy a föltámadás hite megerősödjék bennük. Fedést is kaptak Jézustól, amiért „nem hittek azoknak, akik föltámadása után látták” (Mk 16,14).

A zsidók pünkösödi ünnepe, mely a Sinai hegyen kötött őszövetségre emlékeztetett, alkalmasnak tűnt arra, hogy az újszövetség, melyet Jézus megváltói halála már megkoronázott (Lk 22,20), most kinyilvánuljon. Ezt a tényt így foglalja össze Szent Pál: „Apostolokra és prófétákra

alapozott épület vagytok – írja az egyházzól –, s a szegletkő maga Jézus Krisztus. Ő tartja össze az egész épületet, belőle nő ki az Úr szent temploma. Ti is benne épültök egybe a Szentlélek közreműködésével az Isten hajlékává” (Ef 2,20–22).

Az Apostolok Cselekedetei megkapóan ábrázolja, hogyan működött közre a Szentlélek a lelki hajlék, az egyház építésében. Szent Péter Cezareában a pogány Kornéliusz háza népének hirdeti az evangéliumot, s íme „a Szentlélek leszállt mindenkire, aki hallgatta tanítását” (ApCsel 10,44), mire Szent Péter elrendeli, hogy kereszteljék meg őket. – „A Lélek indítást adott Fülöpnek, hogy az etiópai Kandákénak hirdesse Jézust és keresztelje meg” (ApCsel 8,29). – Antiochiában nemcsak egy esetként, hanem elvből hirdették az evangéliumot a görögöknek is. Emiatt a jeruzsálemiek aggályoskodtak, de Barnabás helyesli, hogy minden embernek hirdetik az evangéliumot, mert „derék ember volt, telve Szentlélekkel és hittel” (ApCsel 11,24).

A mi korszakunk is a Szentlélek vezetésének, Isten országa építésének ideje. „aki azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére” (1Tim 2, 4). Pünkösöd ma is, 1982-ben, mint az első pünkösöd, feladatok elé állítja az egyházat. Az egyház azonban nem elvont világban él. Amint az első pünkösödkor a vallási, kulturális, szociológiai körülmények néha gátolólóg hatottak, ma is divatos civilizációnk válságáról beszélni, amely hat az egyház életére is. Kérdezzük meg magunktól, eszünkbe juttatja-e a Szentlélek – Jézus ígérete szerint – a teljes igazságot, vagy, mint Szent Pál mondja, közreműködik-e abban, hogy Krisztusban egybeépüljünk Isten hajlékává?

Az Igazság Lelke, a Vigasztaló, az Atya jobb kezének mutató uja (digitus paternae dexterae), ahogy a Szentlelket nevezi az egyik himnusz, rámutat jelenségekre, melyek az ő jelenlétét és közreműködését tanúsítják. Jézus a benne hívőkért mondott főpapi imájában azt kérte, hogy „legyenek mindnyájan egyek... hogy így elhiggye a világ, hogy te küldtél engem... Megismertettem velük nevedet és ezután is megismertetem, hogy a szeretet, amellyel szeretsz, bennük legyen, s én is bennük legyek” (Jn 17,21., 26). Nemde az utóbbi évtizedek során az egyház tudatban előtérbe lépett az egység, a testvériség, a közösség élménye, az tehát, hogy az egyház nem elszigetelt személyek egymásmellettsége, hanem Isten népe, családja, testvérisége.

A Szentlélek Úristen egybeépítő közreműködésének és Jézus főpapi imájának hatékonyságát figyelhetjük meg abban, hogy a századok folyamán egymástól elvált egyházakban kisebb-nagyobb fokban vádol a lelkiismeret, és elkezdődik a keresés, vagy legalábbis felébred a vágy az egység után. Vádol a lelkiismeret, mert érezzük, hogy a szakadás ténye miatt Jézus küldetésének hitelességét kétségbe vonja a világ, s ezért mi vagyunk a felelősek. Az egészre törekvés forrása tehát nem opportunistikus számításból, a csoportosulás előnyeinek reményéből fakad, hanem a Krisztus iránti és az ő küldetése iránti felelősségből.

„Megismertettem nevedet és meg fogom ismertetni!” – Talán irreálisnak látszik ez az ígéret, hisz oly nagy hiányokat látunk a hitismeret terén extenzitásban. Ám szűkebb körben ugyan, de intenzitásban reményt keltő és vigaszt adó haladást is látunk, bizunk abban, hogy ez kovász lesz, mely átalakít és erjeszt. Arra a tényre gondolunk, hogy más korokban nem tapasztalt érdeklődés van a szakteológia és a hitismeretek részletes és tudományos elmélyítése iránt: A Német Szövetségi Köztársaságban 18 ezer olyan férfi és nő látogatja az egyetemek és főiskolák teológiai karait, akik nem készülnek papi pályára. Az egyetemi karokon kívül világszerte sorra alakultak és látogatottak a hosszabb-rövidebb teológiai kurzusok, a „hit iskolái”, a felnőttek katekumenátusa, a bibliakörök stb.

Az első pünkösöd ünnepén Szent Péter beszéde végén ezt a kérdést tették fel: „Mit tegyünk hát, emberek, testvérek?” (ApCsel 2,37). – Az 1982. évi pünkösöd ünnepén szintén ezt a kérdést kell feltennünk magunknak: mit tegyünk, emberek, testvérek? A kérdés szavai már sejtetik a feleletet. A testvériség, az összetartozás tudatát erősítsük; azt az érzést, hogy nem izoláltan élünk egymás mellett, hanem Isten népét, családját alkotjuk, az ő háza népe vagyunk.

El kell ezt kezdenünk a helyi egyház legkisebb megjelenési formáinál: az egyházközségi, plébániai, templomi közösségeinkben. Itt is legelőször istentiszteleteink alakításánál. Türelmes és a si-

kertelenségek miatt nem lankadó munkával át kell vinnünk a köztudatba, hogy a liturgia, a szentmise, a szentségek kiszolgáltatása nem privát esemény, hanem közösségi cselekmény. A közösség létrehozója maga Jézus Krisztus, aki „mindig jelen van egyházában, de kiváltképpen a liturgikus cselekményekben. Jelen van a szentmisében, a pap személyében, mert az áldozatot ugyanaz mutatja be most is a papok szolgálata által, mint aki a kereszten önmagát föláldozta. . . Jelen van erejével a szentségekben, így bárki is keresztel, maga Krisztus az, aki keresztel. Jelen van igéje által, minthogy ő maga szól hozzánk, amikor az egyházban a Szentírást olvassák. Végül jelen van, amikor könyörög és szoltárt zeng az egyház, hiszen megígérte: Ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Lit. Konst. 7. sz.).

Ez a kegyelmi valóság kell, hogy megmutatkozzék az istentisztelet külső alakításában. Sokat segíthet, ha a plébánián létesítünk liturgikus kört vagy csoportot. Ennek tagjai nemcsak részt vesznek a szövegek olvasásában, az énekben, a rendezésben, hanem segítenek abban, hogy a liturgia az egész templomi közösség eseményévé váljék.

Az első pünkösdkor megalakult keresztény közösség hitátadó volt. „Dicsőítették az Istent, és az egész nép szerette őket. Az Úr pedig naponként vezetett hozzájuk olyanokat, akik üdvözültek” (ApCsel 2,47). Ma is szűkség van arra, hogy az érdeklődők, a gyermekek és a fiatalok szemében vonzó legyen a felnőtt hite; ők rászorulnak arra, hogy tapasztalják, hogyan kell ma keresztény módra élni, hol vannak a nehézségek, hol vannak a remények, s érzékeljék, hogyan változtatja meg a hit az ember életét, hogyan teszi tökéletesebbé. A gyakorlat azt mutatja, hogy a hívek sokat segíthetnek a szentségekre való előkészítésben. Érdeklődést szokott kiváltani a fiatalok körében, amikor hívő családapák, családanyák elmondják, hogyan alakítják a hit révén családi életüket, hogyan oldják meg a házasság problémáit. A hit átadását elősegítik a plébániai közösség keretében megalakuló párbeszéd- vagy vitakörök, a különféle családi körök, csoportok. A közös keresés, kutatás a keresztény életalakítás irányában erősíti az összetartást, szemlélteti a kereszténység megélésének különféle lehetőségeit. A plébániai közösség keretein belül az élő hit terjedését elősegíti a személyes találkozás a távolabb állókkal. Szent Pál felteszi a kérdést: „Hogyan higgyenek abban, akiről nem hallottak? Hogyan halljanak róla, ha nincs, aki hirdesse? S hogyan hirdesse az, akit nem láttak?” (Róm 10,14). Ebben sokat segít, ha az egyházközösségekben látogató csoport is tevékenykedik. Az erre alkalmas hívek használják fel a lehetőségeket, hogy másokkal segítő szándékkal érintkezésbe lépjenek, átérvezve Jézus szavait: „amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek” (Mt 25,40). Nem is annyira a látható „eredmények” miatt kell felkeresnünk a plébániai közösség tagjait, hanem mert Jézus meghagyta nekünk. Az ilyen látogatások alkalmával tűnjék ki az érdek nélküli, őszinte jóakarát. Legyen kifejezője az összetartozásnak Jézusban. A látogatást végzőnek tudnia kell, hogy valamit vinni akar: azt, hogy a megkeresett részt vegyen a Jézus Krisztus által hirdetett evangéliumi életben.

Minden jó kezdeményezés és mozgalom kapcsolódik a helyi egyház közösségébe és segítse elő annak lelki megújodását. Szerte a világegyházban tevékenykednek a különféle kiscsoportok, kisközösségek. Létrejöttükben kétségtelenül szerepet játszanak történeti, szociológiai tényezők, de ezek önmagukban nem magyarázzák meg azokat a lelki gyümölcsöket, amelyeket legtöbbjük termelt. Ha a fát gyümölcszeiről ismerjük meg, arra a következtetésre jutunk, hogy e mozgalmak többsége a Szentlélek kiáradásának jele az egyházban. A többség ilyen, de a több mint százféle mozgalom között akad néhány, melyekre nézve a Bibliában kimondott óvatossági szabályt ajánlatos alkalmazni: egyrészt ne oltuk ki a Lelket, s a prófétai beszédet ne vessük meg, de vizsgáljunk felül mindent, s a jót tartsuk meg, a rossztól óvakodjunk (1Tesz 5,21); s hogy ne higgyünk minden léleknek, hanem vizsgáljuk meg a lelkeket, hogy Istentől származnak-e (1Jn 4,1). Néhány kritérium: helyesség a tanításban; közösség a püspökkel, aki látható tényezője a helyi egyház egységének; elismerése annak, hogy van az egyházban szolgálat – hivatálnak is mondhatjuk, de olyanak, mely szolgálatot jelent –, amelynek feladata, hogy biztosítsa Jézus kinyilatkoztatásának azonosságát a kezdetektől mind a mai napig. Az is veszély, ha egy mozgalom a saját tapasztalatát tekinti az evangélium egyetlen igazi megélésének, ezzel a felfogással gyakran párosul egyfajta önelégültség, elzárkózás minden más elgondolástól, néha a fanatizmus kísértéseivel. E veszélyeket elkerülve, a kiscsoportok hathatós segítői lehetnek a plébániai közösségek lelki megújításának.

MIT JELENT A SZENTÍRÁS SUGALMAZOTTSÁGA?

A hívő ember a Szentírás sugalmazott voltán mindig azt értette, hogy szövegének létrejöttében valamilyen isteni hatás is közreműködött. Mégpedig olyan formában, hogy a Szentírásban találunk – Isten szava az emberhez. A szöveget azonban emberek írták, tudásuk, stílusuk, hitük, tanúskodásuk szerint is. Az egyházi hagyomány éppen ezért beszélt isteni szerzőről és emberi szerzőről. A kettő kapcsolatát azonban nem könnyű magyarázni. Az általános megállapítás az, hogy a Szentlélek sugalmazta, inspirálta az emberi szerzőt. De a sugalmazásnak különböző fokait lehet elgondolni. A szó szerinti sugalmazás hívei azt tartották, hogy Isten mintegy diktálta a mondanivalót, s az ember csak az íródeák szerepét töltötte be. A régi zsidók ezért megszámlálták az írásjeleket és a betűket, hogy a másolásnál egy se maradjon ki. Később, amikor észrevették, hogy a Szentírás előadásmódja egy régi kultúrvilág emléke, s a világgépe sem egyeztethető össze a mai tudományos világgéppel, akkor a Biblia tévedhetetlenségét úgy igyekeztek megőrizni, hogy a benne levő vallásos tanítást tekintették sugalmazottnak, az előadási formát azonban nem. De el lehet-e választani a tartalmat a formától? Hol húzzuk meg a határt a vallásos tanítás és a profán dolgok között?

A mai hívő már nemigen akad fenn azon, hogy a két-háromezer esztendővel ezelőtti szerző másképpen beszélt a természet jelenségeiről, mint mi. A nyulat például a kérődző állatok közé sorolta, az égboltot és az égítetek körforgását valóságnak vélte. Sőt azt is könnyen belátjuk, hogy a keleti ember számára a jelképnek nagyobb jelentősége volt, mint a fizikai valóságnak. Amikor tehát a teremtés történetében Mózes előbb beszél a világozságról, mint a Nap teremtéséről, akkor az nem naivitás, hanem a hit alapvető tételének bejelentése: teremtő szó nélkül minden sötétben maradt volna, semminek nem lenne értelme, nem indult volna el semmiféle tevékenység vagy fejlődés, s végül is Isten tudta, mit akar a teremtéssel, ő nem sötétben tapogatózott, hanem előre látott mindent. A hívő számára a sugalmazottsággal kapcsolatos kérdés inkább az, hogy miért olyan nehéz eligazodni a Szentírásban? Miért nem különböztette meg a sugalmazó Szentlélek a történeti eseményt és a jelképes elbeszélést? Jónás könyve valódi vagy szimbolikus történet? Miért van szükség a Szentírás mítosztalanítására? Miért kapunk még az evangéliumokban is egymásnak ellentmondó adatokat? Például a vízen járás csodája után *Mt* 14,33-ban azt olvassuk, hogy a tanítványok leborultak Jézus előtt és megvallották, hogy ő az Isten Fia. *Mk* 6,52 pedig arról értesít, hogy „nem tudtak hová lenni a csodálkozástól”, mert a szívük még érzéketlen volt. A gadarai vagy gerázai gyógyulásnál *Mt* 8,28 szerint két megszállott van jelen, *Mk* 5,2 szerint egy. Húsvét reggelén Máté és Márk szerint egy angyal közli a feltámadás hírért a sírhoz jövő asszonyokkal, Lukács szerint kettő. Máté és Márk csak a galileai megjelenésről beszél, Lukács és János a jeruzsálemiekről is. Máté szerint a pogány százados a kereszt alatt Jézust az Isten Fiának mondja, Lukács szerint „igaz embernek”. Hasonló a helyzet a cezarei jelenetnél: Máté előadásában Péter az élő Isten Fiának vallja Jézust, Márk szövegében csak Messiásnak.

A történeti érdekesség emellett az, hogy az egyház kétezer év óta látja ezeket az ellentéteket vagy ellentmondásokat, de soha nem akarta kijavítani őket. Nem akarta a négy evangélistát közös nevezőre hozni. Meg volt győződve, hogy mindegyikük az Isten szavát közli. Ezt a hitvallást a II. vatikáni zsinat napjainkban is megerősítette: „Mindazt, amit a sugalmazott szerzők, vagyis a szent írók állítanak, a Szentlélek állításának kell tartanunk. Ezért hinnünk kell, hogy a Szentírás könyvei biztosan, hűségesen és tévedés nélkül tanítják azt az igazságot, amelyet Isten a mi üdvösségünkre le akart íratni a szent iratokban” (Kinyilatkoztatás, 11). Ebben a rövid idézetben két fontos megállapítás olvasható, amit a Biblia értelmezésénél okvetlenül figyelembe kell vennünk. Az egyik az, hogy amit a szerző állít, azt a sugalmazó Szentlélek is állítja. Vagyis az ember úgy szerepel, mint tudatos író, aki egészen magáévá tette tárgyát és a saját nevében is beszél. A Szentlélek az embert szabadságával, képességeivel és a témában való jártasságával együtt

használja fel a kinyilatkoztatás közlésére. Ezért minden szentírási könyvnek van emberi megjelenési formája is. A másik megjegyzés az, hogy a szent könyvek tévedés nélkül tanítják mindazt az igazságot, amelyet Isten – üdvösségünk érdekében – ki akart nyilatkoztatni. Isten tehát nem akarta a Szentírással pótolni az ember tudományos törekvéseit. A sugalmazott szöveg a vallásos igazságot közli, de azon a nyelven, azon a kulturális fokon és azzal a világszemlélettel, amely az adott korban a szerzőnek rendelkezésére állt. A sugalmazást tehát úgy kell felfognunk, mint természetfölötti hatást, amely a természetet nem másítja meg, de beállítja az Isten meghatározta irányba.

A SUGALMAZÁS MIBENLÉTE. A sugalmazást általános értelemben úgy magyarázhatjuk, mint Isten hatását a prófétára, a kinyilatkoztatás közvetítőjére. Szűkebb értelemben azonban csak azt a hatást mondjuk sugalmazásnak, amit a szent könyvek szerzői kaptak, s amelytől a könyv Isten szava is lesz. Vagyis magában a sugalmazásban Isten nem közöl természetfölötti igazságokat, hanem csak arra befolyásolja az embert, hogy a felismert kinyilatkoztatást írásban rögzítse. Ezt a két fogalmat, a kinyilatkoztatást és az írói sugalmazást általában nem szokták megkülönböztetni, pedig az érthetőséghez nagyon is hozzátartozik.

Az egyháznak mindig hitbeli meggyőződése volt, hogy az ó- és újszövetségi szent könyvek egyformán sugalmazottak és Isten szavát tartalmazzák. De *honnan eredt a meggyőződés?* A természetfölötti jelenségek a hit világába tartoznak, és azokat csak természetfölötti jelek igazolhatják. A régi próféták ilyen jelekkel, csodákkal, jövendölésekkel igazolták küldetésüket. Rajtuk keresztül Isten üzent a közösségnek, s az üzenetben Mózes óta megfogalmazódott az a követelmény is, hogy a tanítás és a törvény maradjon meg a nép körében és irányítsa életét. Így tapadt az írásokhoz az a hitbeli meggyőződés, hogy bennük Isten szavát kapták, azt különös gonddal kell őrizniük és értelmezniük. A próféták azonban csak alkalm szerűen léptek fel, a régi zsidó vallásban nem volt Istentől rendelt állandó tanítóhivatal, ezért a szent könyvek gyűjteménye, a kánon is ingadozik. A diaszpórában élő, görögül beszélő zsidók például olyan később és görögül írt könyvet is sugalmazottnak tartottak, amelyeket a palesztinaiak nem fogadtak el (deuterokanonikus könyvek). A végleges ítéletet az ószövetségi könyvekről is csak a keresztény egyház mondta ki. Krisztus az apostolokban és utódaikban tévedhetetlen tanítóhivatalt adott egyháznak, ez öröködi a kinyilatkoztatás felett, ezért azokat a könyveket tartjuk sugalmazottnak, amelyeket az egyház ilyeneknek elfogadott és kanonikusnak ítél. Az egyház az ószövetségi könyvek esetében azért volt illetékes, mert a régi szövetség nem más, mint a Jézus Krisztusban megjelent üdvösség előtörténete, s az ottani könyveket is „a mi okulásunkra írták” (1Kor 10,11).

Az egyházban a sugalmazás mibenlétét Origenész kezdte elemezni a harmadik század elején. Az ószövetségi prófétái képekből kiindulva úgy gondolta, hogy minden sugalmazás valamilyen eksztázisban megy végbe. A középkori teológusok is egynek vették a prófétai és az irodalmi sugalmazást. A középkori teológusok és a régi protestánsok közül sokan a verbális inspiráció hívei voltak, szerintük Isten diktálta a könyvet, az emberi szerző csak manuális munkát végzett. De egyre inkább előtérbe került az irodalmi szerzőség kérdése: Mi kell ahhoz, hogy Istent a Szentírás szerzőjének mondhassuk, de úgy, hogy az ember is igazi szerző maradjon? XIII. Leó *Providentissimus Deus* enciklikája így írja le a sugalmazást: A Szentlélek a szerzőt úgy készítette írásra és az írásban úgy vezette, hogy helyesen megértse és hűen leírja azt, amit Isten akar. Csak azt, és nem többet, nem kevesebbet. A teológiai könyvek előadásmódját is ez a leírás határozta meg. Később XII. Pius a *Divino afflante* enciklikában még világosabban megkülönbözteti Istent mint transzcendens okot és az embert mint konkrét személyt, aki az írásba saját adottságait is belevviszi. Ezért minden Istentől származik, és minden az embertől, de más és más szempontból. Az irodalmi sugalmazás nem közöl kinyilatkoztatott tartalmat, hanem a tartalom megértését és leírását biztosítja. Mindig az emberi szerző a sugalmazott, nem pedig a titkár, akinek a szerző diktált (pl. Róm 16,22 Terciusz). A könyv mindig az egyház számára készül, azért egyes esetekben sugalmazottnak az számít, aki a végző szerkesztést elvégezte, s ezzel lehetővé tette az egyházi elfogadást (pl. Máté görög szövegének összeállítója). Ilyen értelemben a sugalmazás egyéni karizma, de a mű tükrözi a szerző környezetének hitét, felfogását, beállítottságát, s nemcsak az elvont vallási igazságokra terjed ki, hanem az eszközrendszerre is, amellyel az ember kifejezi magát. Mondanivalóját ugyanis mindig beöltözteti jelekbe, műfajba, stílusba, képekbe. A sugalmazás éppen

azt biztosítja, hogy az ilyen kifejezőmód alkalmas legyen az isteni üzenet közvetítésére. Az egész Szentírás végső fokon az igehirdetés műfajába tartozik. Ennek alárendeltje a történet, a zsoltár, a tanítómesse, a bölcséleti fejtegetés, a levélforma és az apokaliptikus elbeszélés. Ez az egyes könyvek és részek értelmezése szempontjából döntő jelentőségű.

A SUGALMAZÁS EGYHÁZI SZEMPONTJAI. Amint láttuk, a sugalmazás a szerző egyéni karizmája, de ezt külső bizonyíték nélkül a közösség nem veszi tudomásul. A könyv sem igazolja önmagát. Ma a Szentírást azért tartjuk sugalmazottnak, mert az egyház a hitében ilyennek vallja. De hol kezdődött ez a hit? Minek alapján fogadta el az egyház az egyes könyveket kánoniakként? Az ószövetségi könyvekre nézve megoldás lehetne az, hogy Jézus és az apostolok elfogadták a szent könyveknek őket, és álláspontjukat az egyházi hagyomány megőrizte. Az újszövetségi-ekre pedig felhozhatnánk olyan magyarázatot, hogy az apostolok a kinyilatkoztatás közvetítői voltak. Amit ők írtak, az sugalmazott, s amit átadtak az egyháznak mint hivatalos tanítást, az kánoni könyv. Ha tehát egy könyvet nem apostol írt, bár a szerzője sugalmazott volt, azt az egyház csak abból tudta meg, hogy valamelyik apostol jóváhagyta. Történetileg azonban a helyzet nem ilyen egyszerű, hiszen a kánon csak jóval az apostolok halála után állandósult. Az egyetemes egyház a római egyház könyvjegyzékét fogadta el, s végül is csak a tridentini zsinat határozta meg dogmaként, mely könyvek tartoznak a Szentírásba. Természetesen a zsinat az egyház más-félezer éves hagyományát vette alapul.

A könyvek kánoniságánál az egyházat mint közösséget és mint intézményt nem lehet nélkülözni. De a sugalmazást is könnyebben megértjük, ha a karizmát az egyház egészére vonatkoztatjuk. Annál inkább, mivel nincs kifejezett bizonyítékunk arra, hogy egy-egy apostol valamelyik könyvet hitelesnek mondta volna, s ezzel bizonyította a sugalmazottságot. A kiindulás csak az lehet, hogy a könyv nem korábbi, mint az egyház, az egyház nem a könyv előírásaiból született. Időrendben első Krisztus működése, ezt követi az apostolok tanítása és egyházszerző munkája. A szent könyvek ebben az apostoli egyházban keletkeztek. Mivel Krisztus küldetést adott apostolainak, és felelősséget vállalt értük, azért az apostoli egyház hite lett minden idők számára a hit maradandó alapja és normája. Az újszövetségi szent könyvek ezt a hitet fejezik ki, így a Szentírás szoros kapcsolatban áll az egyház alapításával. Ahogy az isteni hatás, illetve a Szentlélek működött az egyház alapításában és az apostoli igehirdetésben, úgy működött a Szentírás létrejöttében is.

Jézus az apostoli egyházat olyan normának szánta, amely valóban betölti funkcióját, de nem mechanikusan, hanem valódi emberi szabadsággal. Az apostoli egyház hitbeli tudata – amely megnyilvánul tanításában, szervezetében és istentiszteletében – tartalmilag és normatíve is mérték minden idők számára. Az apostoli egyháznak ez ad többletet a későbbi kor egyházával szemben. Isten kegyelmi hatása, az egyház életébe való belenyúlása sokféle lehet. Egy azonban biztos: a kezdeti idő, vagyis az ősegyház a maga hitbeli tartalmával csak úgy lehetett forrása és normája a későbbi időknek, ha ezt a hittartalmat *megöröktették*, írásba foglalták. Akkor a megörökítésnek más módja nem volt. Az ősegyház tudatában volt ennek, gondoljunk Lukács evangéliumának bevezetésére, vagy János evangéliumának befejezésére. Az az írás tehát, amellyel az apostoli egyház a hitét kifejezte, minden időkre szólt, s úgy tekinthető, mint az egyház alkotó eleme. Eből az következik, hogy ugyanolyan isteni hatás alatt állott, mint az egyház alapítása. Az emberi szerző már a meglévő egyház hitét akarta kifejezni, nem pedig új kinyilatkoztatást adni az egyháznak. Az egyes könyvek külön keletkeztek, de mindig az apostolok által tanított hitet, az egyház egyetemes hitét fejezték ki még akkor is, ha a részegyházakban születtek, és azok birtokában voltak. Azért terjedtek el, azért lettek az egész egyház kincsévé, mert mindenütt az apostoli hitet ismerték fel bennük.

Az egyes szerzők sugalmazottságát ebben a keretben kell vizsgálnunk. Isten nem levelet írt az egyháznak, nem könyvvel ajándékozta meg, hanem olyan embereket választott ki, akik a Krisztusban megjelent üdvöndet az apostolok tanítása szerint értelmezték, kifejtették, és tanúskodtak róla. Isten tehát nem titkárral dolgozik, akinek díktál, hanem hívő, szabad emberrel, az egyház tagjával, aki tudja, hogy hite az egyház hite, illetve Krisztus misztériumának elfogadása. Az írás magán hordozza az igehirdetés, a kérügma alakját, módját, formáját, sajátosságait. Az író korának gyermekeként beszél, saját szellemi miliójében érti meg a hitet és a korának eszközeivel fejezi ki.

Művében benne vannak a reá jellemző lélektani, stílusbeli és műveltségbeli sajátosságok. Az isteni szót mint emberi szót adja tovább, de isteni jótállással.

Ugyanakkor meghatározott helyen él, a hívők egy bizonyos csoportjához tartozik, a hit és a hitetlenség, a kérdés és a felelet, a keresés és a tanítás feszültségében dolgozik. Ezért az üdvtörténet eseményeiből azt ragadja ki, ami az ő helyzetében, az ő környezetében vitatott kérdés, vagy döntő jelentőségű mozzanat. De írása egyúttal már az egyház megélt hite. Az evangéliumot mindenkinnek magára is alkalmaznia kellett; a tanítás erkölcsi magatartást, sőt szociális magatartást is követelt. Már az apostoli igehirdetés sem egyszerűen felidézte Jézus szavait és tetteit, hanem alkalmazta is. Ezért volt lehetséges, hogy az egyes szerzők ugyanabból az eseményből vagy beszédből más és más vonást emeljenek ki, más és más következményre mutassanak rá. Az eltérésekben, a különbözőségeken az élet elevenségét, az egyház közösségi jellegét kell meglátnunk. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az apostolok szemtanúk, akik elsősorban azt akarják bizonyítani, hogy Jézus a megígért Messiás, az Isten Fia, ezért elég általánosságban utalni tetteire, illetőleg azok körülményeire. Megelégszenek ilyen bejelentésekkel: egyik szombaton, abban az időben, úton Jeruzsálem felé stb. A csodák leírásakor is azt hangsúlyozzák, hogy Jézus szava, érintése természetfölötti hatást hoz létre; számukra mellékes, hogy adott esetben egy vagy két beteggel történik a csoda. Ebben az összefüggésben természetes az is, hogy az apostoli igehirdetés és az evangélista a betegséget s a természeti jelenséget is saját korának nyelvén nevezi meg. Ha az volt a meggyőződésük, hogy a betegséget valamilyen „tisztátalan démon” okozza, a kinyilatkoztatás és a sugalmazás ezt a felfogást nem változtatta meg. A kinyilatkoztatás inkább azt állítja, hogy Jézus Krisztusban az élet szerzője jelent meg, aki hatalmasabb minden olyan erőnél, amely az ember üdvösségét, az örök életet veszélyeztethetné. A „megszállottak” gyógyítása esetében alkalmazott párbeszéd formák éppen ezt akarják kiemelni. Az igehirdetés nyelvén Jézus gyógyításai és más csodái (pl. a kenyérszaporítás) már egyenesen liturgikus formát kapnak. A cél nem az esemény aprólékos bemutatása, hanem annak érzékeltetése, hogy itt a mindenható Isten közledett hozzánk, ő adott segítséget.

GYAKORLATI MEGÁLLAPÍTÁSOK. Ha tehát az Írás az egyházban keletkezett, nem szabad úgy tekinteni, mint az egyházzal szemben álló valóságot, amely független és külső normaként szerepelne, s amelyet az egyházi megkerülésével értelmezni lehet. A fejlődés fokai ezek: először volt Krisztus igehirdetése, azután következett az apostoli igehirdetés. Isten szava apostoli szó lett, s beletartozott Krisztus személyének és művének értelmezése, továbbá a róla való tanúságtétel. Ez az apostoli szó az ősegyház élő szava, tanítása, a sugalmazott szerzők ezt foglalták írásba. Így a Szentírás Isten és az egyház szava egyszerre; az egyháznak tudnia kell tekintélyi módon és tévedhetetlenül értelmeznie. Az Isten szava tehát gyakorlatilag az, amit az egyház a kinyilatkoztatás alapján hisz és tanít, viszont ennek a tanításnak konkrét bemutatása a tanítóhivatal feladata.

Az Isten szava számunkra tehát az, amit a Szentírás tartalmaz, de úgy, ahogy az egyház értelmezi és hirdeti. Ahogy az egyház megkapta a sugalmazott szerzőkön keresztül a Szentírást, úgy megkapta az értelmezés karizmáját is. Az értelmezést nemcsak szóban végezte, hanem életével is, hiszen élete a kinyilatkoztatott tanításon nyugszik: ez az élet a *hagyomány*, amely a Szentírás értelmezésében is döntő tényező. Mivel a Szentírás az egyház igehirdetése alapján készült, a sugalmazott szerzők nem annak pontos leírására törekedtek, amit Krisztus tett és mondott; ők azt fogalmazták meg, hogy Jézus tettei és szavai milyen értelemben váltak az egyház hitének fundamentumává. Mindezt a Szentlélek irányításával, akit azért kaptak, hogy „elvezesse őket a teljes igazságra”.

A CSALÁD HELYZETE ÉS A KERESZTÉNY KÜLDETÉS

A keresztény családnak küldetése van a mai világban. Beszélt erről a II. vatikáni zsinat, majd legutóbb az 1980-as püspöki szinódus is. Ahhoz azonban, hogy világosan kibontakozzék előtűnik, mi konkrétan a keresztény család küldetése, szükséges, hogy tisztán lássuk a család mai helyzetét, problémáit. A szinódus is mindenekelőtt ezzel a kérdéssel foglalkozott. Az alábbiakban ezért először megkíséreljük felvázolni általában a család szociológiai képét, válságának oka- it, következő tanulmányunkban pedig a keresztény családról és küldetéséről szólunk.

Kritikus számok

A házasság, illetve a család mai helyzetével kapcsolatban a közbeszéd többnyire *válságot* emleget. Érthetően, hiszen a felmérések mutatói erre látszanak utalni. Vizsgálódásaink során minde- nekelőtt összefoglaljuk a kritikus adatokat.

1. A legsúlyosabb probléma az, hogy a házasság *elyesztette stabilitását*. A házasság labilitásá- nak leggyakrabban idézett mutatója a *válások* száma. E szám világviszonylatban nő: Magyaror- szágon a századforduló óta huszonhatszorosára, 1950 óta is két és félszeresére emelkedett. Mit takarnak ezek a számok? Közelebb visz bennünket a válaszhoz egy másik adat. Eszerint Ma- gyarországon 1980-ban 80 300 házasságot kötöttek és 27 800-at bontottak fel. Ez az arány sokak számára kézenfekvőnek tűnik, mert ha egy évben körülbelül háromszor annyi házasságot kötöt- tek, mint amennyi felbomlott, akkor bizonyára azt mondhatjuk, hogy e házasságoknak egyhar- mada bomlik fel. Valójában ez nem így van. Lényegileg módosítja a képet több szempont; első- sorban az, hogy a házasságkötések egy része (az adott évben 26 százaléka) elváltak újrَاهázaso- dása... A házasságok bizonytalanságának jelzésére kifejezőbb módszer, amely az egyes naptári években kötött házasságokat mint csoportokat külön-külön vizsgálja, s kiszámítja, hogy az adott időpontig az egyes csoportokhoz tartozó 1000 házasságból hány ért véget válással.^{6 (311. o.)} Így azt kell mondanunk, hogy a ma megkötött házasságoknak nem 34 százalékos, hanem mint- egy *50 százalékos az esélyük arra, hogy válással végződjenek*. De még ebből a súlyos arányból sem bontakozik ki az instabilitás teljes képe. Hiszen sok az olyan házaspár is, amelynek tagjai anél- kül, hogy a polgári válást lefolytatnák, gyakorlatilag *külön élnek*. (Egyes felmérések alapján úgy tűnik, hogy a válás nélkül különélők száma több mint fele az elvált családi állapotú személyek számának.) Ugyancsak lényeges mutató a ténylegesen együtt élő, de a valóságban *elhidegült* kap- csolatok aránya, amelyek legfeljebb csak jogilag nevezhetők még házasságnak.

Ilyen elhidegülésekre utal többek között a *házasságon kívüli nemi kapcsolatok* fenntartása. Ezekről pontos, reprezentatív adatot szerezni alig lehetséges. A kutatások mindenképpen ezek magas arányára utalnak. A *Kinsey* által vizsgált házasságok felében előfordult egy vagy több esetben ilyen kapcsolat¹³.

2. A hagyományos házasságkép válságára utal a *házasodási kedv csökkenése*, illetve a házasság nélküli együttélések (élettársi kapcsolatok, vagy átmeneti együttélések) növekedése az utóbbi években. Svédországban vagy a Szovjetunióban a 20 és 40 év közötti férfiak és nők legalább egy- harmada nem él házasságban.^{26 (49. o.)} Nálunk ez a jelenség csak a kezdetén jár. Az 1970-es nép- számlálás adatai szerint az összes együttéléseken belül a házasság nélküliek mindössze 2,4 száza- lékot tettek ki. Ez az arány azonban már akkor is bizonyára magasabb volt a bevalottnál, azóta pedig jelentősen növekedett. Erre utal az a tény is, hogy az utóbbi két évben nagymértékben csökkent a házasságkötések száma, míg a válásoké nem. Egyre több ember családi állapota: „el- vált”. Közülük sokan nem tartják fontosnak új kapcsolatukat törvényesíteni.

3. A házasság és család válságára utal az a tény is, hogy olyan alapvető *funkciójukat*, mint a népesség utánpótlása, vagy a gyermeki szocializáció, *nem tudják kielégítően betölteni*.

A *gyermeki szocializációt, a nevelést* illetően közismert és a mai kutatások szerint is egyértelmű tény, hogy a családbomlás vagy a válás súlyos következményekkel jár a gyermekek számára. Hazánkban 1980-ban kétharmadrészt gyermeket szülőket váltak: a válás ekkor 31 ezer gyermeket érintett (1960-ban 11 600, 1978-ban 24 100 gyermeket). A magas válási arányú országokban az összes gyermekek 30 százaléka nő fel válás vagy különélés miatt csonka családban vagy mostoha szülő mellett.

Hazánkban a *gyermekideggondozó* intézetek nagy forgalma és az ifjúkori öngyilkosságok aránya nemzetközi viszonylatban is magas. Roppant sok fiatal (évente mintegy 30 000) kerül *össze-ütközésbe a törvénnyel*. A magyar gyermekek problémáiban a magyar család általános gondjai tükröződnek.^{27 (34. o.)} 2 Megjegyzendő, hogy Magyarországon 60 000 gyermeket tartanak számon, aki veszélyeztetett környezetben él, és mintegy 40 000 gyermek van állami gondozásban. Az ő személyiségük alakulásának nehézségei közismertek.^{27 (37-39. o.), 2. 17}

A *népesség utánpótlásával kapcsolatban*: a magyar családok többsége húsz éve már nem vállal annyi gyermeket, amennyire a népesség reprodukciójához szükség volna. A népesség egyszerű utánpótlását a családonkénti 2,3 gyermek biztosítaná, ezzel szemben nálunk az átlagos gyermekszám 1,94. (1980-ban a családoknak mindössze 6,4 százalékában volt három vagy több gyermek.)

Lássuk most, melyek a család jelenlegi helyzetét és elbizonytalanodását magyarázó tényezők. Melyek azok az erők, amelyek régen összetartották a családot, s melyek azok, amelyek ma ellenkező irányban hatnak?

A külső körülmények megváltozása

Az iparosodás, illetve a gazdasági-társadalmi átalakulás következtében a család külső körülményei megváltoztak. A család egysége szempontjából különösen két tényre kell figyelni: a *nagy családnak kis családdá alakulására* és az *átlagéletkor emelkedésére*.

1. *A család átalakulása és az iparosodás. A kiscsalád.* A házasság és a család új helyzetének szemléltetésére először a „nagy családot” és a „kiscsaládot” szokták szembeállítani.

A patriarkális nagycsalád valóban „nagy” család volt. Tagjai nemcsak a nagyszülők és a testvérek, hanem tágabb értelemben a közeli és a távolabbi rokonok is. A falusi nagycsalád pedig szerves része a faluközösségnek. A házasság stabilitását ilyen körülmények között nagymértékben erősítette a házaspárnak a nagycsaládba, illetve a *faluközösségbe való beilleszkedése*. A nagyobb közösség jelenléte bizonyos feszültségeket levezetett, illetve a falu kontrollja – a maga elmentmondást nem tűrő erejével – a válás gondolatát sem engedte meg. A nagycsalád sajátos körülményei – *gazdasági, társadalmi feladatai* – is biztosították a házasság és a család stabilitását. Az elmúlt korok családja széles körű funkciókkal rendelkezett: egyszerre volt termelő és fogyasztó, gyermeknevelő és oktató, saját keretein belül oldotta meg a szórakozást és a pihenést, maga látta el a betegek és öregek gondozását stb. A család e szerepek birtokában egyrészt biztosítani tudta tagjainak mindazt, amire szükségük volt, másrészt viszont ilyen körülmények között a családtagok általában csak a család keretében részesülhettek anyagi és személyes biztonságban. Így a családtagok léte szükségszerűen a család kereteihez kötődött. Jelentős összetartó hatása volt annak is, hogy – a mondottakból következően – a családtagok egész élete a család keretei között zajlott le.

A kiscsalád városiasodott korunk szülőkből és gyermekekből álló közössége. A nagycsaláddal szemben lényegileg új helyzetbe került: feladatköre lecsökkent, és stabilitását sem védi már a külső közösségi kontroll összetartó ereje.

Az iparosodás, a széles körű társadalmi munkamegosztás következtében a család hagyományos feladatainak jelentős részét a társadalom vette át. Így a kiscsalád nemcsak elvesztette mindazt a támaszt, amit e funkciók birtoklása jelentett, hanem még különböző irányú széthúzó erőknek is ki van téve. Különösen három szempontra figyelhetünk fel:

– Amíg a nagycsalád tagjai szinte egész életüket a családon belül élték, addig a kiscsalád tagjai

életük nagy részét a családon kívül töltik. A szülők (az asszony is!) a családon kívül dolgoznak; nem egymással, hanem másokkal és gyakran másneműekkel töltik el napjuk jelentős hányadát. (A házasságot kötő nőknek több mint 90 százaléka önálló keresőként dolgozik, és a nem keresők jelentős része is tanul.) Nem otthon oktatják a gyermekeket, nem a család gondoskodik a szóra-koztatásról, a betegellátásról vagy az öreg gondozásról; erre a célra meghatározott intézmények létesültek. A családtagok tehát élményeik jelentős részét nem családjuk társaságában szerzik. Az esténként együtt töltött időre pedig gyakran a házi munka terhe és a fáradtság nyomja rá bélyegét.

– A család funkcióvesztésével, illetve a *nők hagyományos szerepkörének megváltozásával* függ össze egy másik jelentős tény is, amely hozzájárul a házasság bomlások arányának növekedéséhez. Amíg a családi funkciókból következően a nők nem vállalhattak kereső munkát, hanem otthon dolgoztak, addig nemcsak a más férfikkal való mélyebb kapcsolatteremtés lehetőségétől voltak elzárva, hanem az önálló egzisztencia teremtésének lehetőségétől is. Így életük gazdasági-
lag, illetve egzisztenciálisan az adott családhoz, házastársukhoz kötődött. A női munka viszont megszüntette ezt a kötöttséget.

– Végül a *gyermekvállalási kedv* is jelentősen összefügg a gazdasági tényezőkkel, illetve a család funkcióival: Amíg a család termelési egység volt, a gyermek munkaerőt, gyakorlatilag hasznos is jelentett a család számára. Ma ezzel szemben a több gyermek sok házasságra készülő fiatal szemében csak többletterhet, kiadást, gondot jelent.

Ami a közösség összetartó erejét illeti, a modern házasság erről az oldaláról nézve is töreke-nyebb, mint a nagycsalád volt. Mert magában áll, és a krízishelyzetekben nem kap támogatást a nagyobb közösségtől – már nem hatnak rá a házasságot védő közösségi elvárások.

2. *Az életkor növekedése és a válás.* A válások arányának növekedése az átlagéletkor emelkedésével is kapcsolatban áll. A legmagasabb 1920-ban a férfiak esetében 41, a nők esetében 43 év volt, ezzel szemben 1980-ban a férfiaknál 67, a nőknél 74 év. Az életkor megnövekedése új korszakot hozott a házasságok életébe: a gyermeknevelés *utáni* életszakaszt.

Az elmúlt kor házasságát gyakorlatilag betöltötte a gyermeknevelés. Először is azért, mert a rövidebb életkor, illetve az egyik fél halála következtében a *házasságok élettartama* jelentősen rövidebb volt, mint ma. (Egyes számítások szerint az 1700-as években a házasságok várható átlagos élettartama mindössze 16 évre volt tehető.²³) Másodszer azért, mert a magas gyermekhalandóság és a magas születési arány következtében az asszonyok szülési képességének korszaka is hosszú volt, és ennek következtében a *gyermeknevelés ideje* is tovább tartott, mint napjainkban.

Ezzel szemben ma a megnövekedett életkorral együtt megnőtt a házasságok lehetséges élettartama, a szülési és nevelési korszak viszont az alacsony gyermekhalandóság és az alacsony gyermekszám következtében lecsökkent. A magyar nők 80 százaléka 29 éves koráig megszülői gyermekét, ennek következtében a gyermekek gyakran már a szülők 40–45 éves korában felnőnek és elhagyják a családot. A magukra maradt szülőknek pedig meg kell találniuk a házaseslet új módját – ismét kettesben. A kérdés súlyát azok a felmérések jelzik, amelyek arról tudósítanak, hogy a házastársak egymás iránti *szeretete az évek múlásával a házasságok nagy részében csökken.*^{6 (287. o.), 27 (118. o.)} A látszólag jól működő családokat sem annyira a kölcsönös szeretetkapcsolat tartja össze sok esetben, hanem a gyermekért végzett munka és a közös felelősség. De mi lesz, ha ez megszűnik? Figyelemre méltó, hogy hazánkban 1980-ban az összes válások 9 százaléka a 15–19 éves házasság után történik, 13 százaléka pedig több mint 20 éves házasság után. Az életkor megnövekedése nemcsak a gyermekek kirepülése után lesz válási tényező, hanem az előtt is. Hiszen a házaspárok tudatában vannak a még előttük álló hosszú éveknek és életerejüknek. S ez a tudat, ha csökken a szeretet ereje, súlyosabbá teszi az – immár lényegesen hosszabb – „életre kötött” házasság terhét, és növeli a válásra való belső ösztönzést.

A család belső értékeinek megkérdőjelezése

A család egyensúlyvesztésének lényeges okai voltak a megváltozott társadalmi körülmények. De a körülmények átalakulása az elmúlt évtizedekben nagyjából befelveződött. Mi az oka, hogy a házasság elbizonytalanodását jelző számok az utóbbi években is *egyre nőnek*? Ahhoz, hogy a

kérdésre válaszoljunk, előbb azt kell megvizsgálnunk, hogy egyáltalán milyen erők tartják össze korunk házasságát, illetve mi a szerepe a házasságnak és a családnak ma.

1. *A személyes szeretet mint a család összetartó funkciója.* Az iparosodás korában a család elveszítette hagyományos feladatainak és támaszainak egy részét. Ezt látva, egyes szociológusok a lélekharangot is meghúzták a család felett. Mások viszont sokkal inkább az átalakulás pozitív oldalára mutattak rá. Ami a házasság, a család *támazait illeti*, hangsúlyozzák, hogy a korábbi helyzet – amikor inkább a külső erők és a funkciók tartották össze a házasságot – nem kedvezett a házastársak közti személyes kapcsolat elmélyülésének. Ezzel szemben korunk adottságai hozzájárulhatnak a házassági kapcsolatok személyessé válásához. Hiszen korunkban a külső támaszok megszűnésével az egyetlen erő, amely a házasságot összetarthatja, a személyes szeretet. Csak azok a házasságok lesznek életképesek, amelyekben a szeretet elmélyül. – A család funkcióival kapcsolatban megállapították, hogy a család több feladatát átvette ugyan a társadalom, de a legfontosabbat, a gyermekek nevelését és a felnőttek személyes védettségének biztosítását nem tudja más pótolni. A *csecsemő* a család melegében képes csak a szó teljes értelmében személyiséggé alakulni. A *növekvő gyermeknek* a család érzékbiztonsága adja meg igazán az egészséges fejlődéshez szükséges érzelmi támogatást. A *felőtt* férfi és nő harmonikus személyiségalakulásának ugyancsak legbiztosabb támasza és általában feltétele a kiegyensúlyozott családi légkör. S végül az *öregeknek* és betegeknek is csak a család melege – olykor csak távoli jelenléte – nyújthat személyes biztonságot, védettséget. (Sok szociális otthon lakóinak keserű magánya tanúsodik erről.)

Abban tehát, hogy a családra az embernek és a társadalomnak szüksége van, hogy a kor egyik nagy feladata a család megerősítése, ma a legtöbben egyetértenek. Mivel pedig a család egyetlen összetartója a személyes szeretet, senki sem vitatja, hogy erre a szeretetre kell ránevelni, felkészíteni a házasodókat. Hiszen ha ez a szeretet megvan, akkor a házasság tartós lesz, a család pedig képessé válik arra, hogy eleget tegyen feladatának: személyes biztonsággal szolgáljon tagjainak, gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt. Mindezt azért is szükséges kiemelni, mert a mai házasság labilitásának egyik legfőbb oka éppen az, hogy a házasságra készülők, illetve a házások szemében sok esetben elbizonytalanodtak azok az értékek, amelyek a házassági hűség és szeretet feltételei volnának.

2. *Házasság és alkalmazkodás.* A családszociológiai kutatások kedvelt témája a házasságon belüli alkalmazkodás (és a konfliktusok) kérdése. A kutatók részletesen elemzik az alkalmazkodás pozitív és negatív fajtáit. Rámutatnak, hogy előfordul hibásan értelmezett alkalmazkodás is, amelyben a felek veszítenek egyéni önállóságukból, szabadságukból; a helyes alkalmazkodás ugyanis olyan interakció, amelyben a házastársak egymás szempontjait állandóan mérlegelve közösen jutnak el a végeredményhez.⁴ (206. o.), 6 (280. o.) A helyes alkalmazkodás tehát a személyiséget érlelő folyamat: egyrészt fejlődik a partnerek személyisége, mert növekszik szeretet- és empátiakészségük, gazdagodnak egymás értékeiből; másrészt pozitívan alakul kettőjük kapcsolata is, mert az az áldozat, amit az alkalmazkodás során egymásért hoznak, növeli egymás iránt érzett szeretetüket (vö. ⁶178..285. o.). A kutatók tehát csekély kivétellel egyetértenek abban, hogy az *alkalmazkodás a házasság sikerének feltétele* és a sikeres házasság szükségszerű következménye is.

Annál megdöbbentőbb, hogy a felmérések szerint az alkalmazkodás fogalma *sok fiatal előtt népszerűtlenné vált*. A fiatal párok egy része kifejezetten elutasítja, mert az alkalmazkodásban megalkuvást, megalázkodást, az egyéniség szabadságának és fejlődésének gátját látják. (Van néhány nyugati szerző is, aki hasonló elveket vall [vö. ¹¹].)

3. *Felkészülés a házassági hűsége; és a házasság előtti nemi élet.* Az egymáshoz való alkalmazkodásra, az egymás iránti személyes szeretetre fel kell készülni. Aki megszokta, hogy a házasság előtt a szexualitásban csak saját élvezetét keresse, az nagy valószínűséggel a házasságban sem fog tudni elmélyült szeretetkapcsolatot teremteni, hiszen ennek az önzetlen, másikért áldozatot is hozni tudó szeretet a feltétele. A nemi élet széles körű elterjedése a fiatalok között, valamint a szexualitás népszerűsítése nyilvánvalóan sok zátonyra futott házasságért felelős.

a) *A házasság előtti nemi élet ténye.* Külföldi felmérések szerint a 18 éven felüli ifjúságnak mintegy 80–90 százaléka helyesnek tartja a házasság előtti nemi életet. Néhány hazánkban vizsgált csoportban az előzőknél árnyaltabb, de hasonló eredményt kaptak. Arra a kérdésre, hogy „helyesli-e” a házasság előtti nemi életet, a fiúk 83, a lányok 71 százaléka felelt igennel. Egy má-

sik felmérésben a „lehetségesnek tartja-e” kérdésre 90, illetve 83 százalékuk válaszolt igennel.²⁴ (12. o.)

A házasság előtti nemi életre igent mondók között *három lényegesen eltérő véleménnyel* találkozunk. Az első csak akkor tartja megengedhetőnek a szexuális kapcsolatot, ha a felek *házasságra készülnek*; a másik olyan esetekben, ha a partnerek között kölcsönös *szeretetkapcsolat* áll fenn; a harmadik különválasztja a szexuális életet a személyes kapcsolattól, és *érzelmi kapcsolat nélkül* is megengedhetőnek véli azt. A magyar ifjúság nagy része a szexualitás feltételének tekinti a szeretetkapcsolatot. Azt a véleményt viszont, amely csak akkor helyesli a premaritális nemi életet, ha a partnerek házasságot terveznek, Szilágyi Vilmos egy felmérésében csupán a férfiak 6 és a nők 11 százaléka képviselte.²⁴

Újabban a *fiatalabb korosztályról* készülő néhány nyugati felmérés is súlyos eredményekről számolt be. Ezek szerint a 14–18 évesek jelentős része is megengedhetőnek tartja a házasság előtti szexuális életet, sőt sokan élnek is a lehetőséggel. Egy 1973-as amerikai vizsgálatban a megkérdezett 14 éves fiúk 32, a lányok 17 százaléka állította, hogy már közösülési tapasztalattal rendelkezik, a 16 éveseknek pedig 38, illetve 31 százaléka.⁶ (99. o.)

b) *A házasság előtti nemi élet igazolása.* Az ifjúkori nemi élet elterjedése nagymértékben összefügg azokkal az érvekkel és elvekkel, amelyek sokszor egyoldalúan és felelőtlenül zöld utat nyitottak számára. A fő indokok a következők:

– A házasság előtti nemi élet szükséges, mert csak *ezáltal lehet felkészülni az egészséges házasságra.* Tény, hogy a házasság előtti párkapcsolatoknak nagyobb jelentősége van a házasságra való felkészülésben, mint régen. Korábban a házasság egységét gazdasági és társadalmi erők is biztosították, ma azonban csak a személyes kapcsolat tartja össze. A házasság előtti hosszabb ismeretség, az együtt járás valóban feltétele a személyes kapcsolat kialakulásának. De a pároknak e házasság előtti kapcsolatok során elsősorban egymás kölcsönös megismerésére és elfogadására kellene eljutniuk. Mindez azonban nem függ össze szükségképpen a szexuális kapcsolattal. Sőt olyan megfigyeléseket is ismerünk, amelyek éppen arról beszélnek, hogy a házasság előtti szexuális kapcsolat negatív hatással lehet a házasságra: a túl hamar elkezdett nemi élet ugyanis megakadályozhatja, hogy a fiatalok a személyes kapcsolat elmélyülésére figyeljenek. Inkább a tárgyiasított szexualitásra irányulniuk, mint a másik személyére. S így mindinkább az önzés, a „kizsákmányolás” való készség növekszik bennük, mint a másik ember szeretete.⁴ (87. o.)¹⁵ Egyébként aki a házasság előtt megszokta a partnerek váltogatását, az a házasságban is jobban igényli a „változatosságot”.

– *A nemleg érett ember eltorzul, ha nem él szexuális életet* – hangzik a házasság előtti nemi élet propagálóinak másik érve. Mivel pedig a biológiai éréstől a házasságkötésig hosszú évek telnek el, szükségeszerű, hogy a fiatalok a házasság előtt szexuális életet éljenek.

E tétel bizonyítására elsősorban azt szokták felhozni, hogy a szexuális ösztönök elfojtása, illetve tilalma csak pszichés eltorzulásokat, kóros szorongásokat idéz elő. Freud nyomán valóban ismerősek olyan lélektani iskolák, amelyek a kiélésben látják az ösztönös tendenciák vagy benső feszültségek egyetlen megoldási lehetőségét. A gyermek agresszív érzelmét egyesek például azzal kívánták levezetni, hogy a nevelésben szabad utat engedtek az agresszióknak. Bebizonyosodott azonban, hogy így az agresszió feszültsége levezetődik ugyan, de az ember még hajlamosabbá válik az agresszióra. Az ösztönelméletekkel szemben azonban tudjuk, hogy az ösztönös vagy érzelmi feszültségek *nemcsak a közvetlen kiélés, hanem a megfelelő szublimálás által* is megoldhatók.

– Az emberi személy és különösen a nő *felszabeditására* hivatkozik harmadszor a szexuális szabadság ideológiája, amely a polgári erkölccsel együtt a kereszténységnek is szemére veti, hogy gyakorlatában a nő alacsonyabb rendű lénynek számított. Nem kétséges, hogy a nők hátrányos helyzetben voltak az elmúlt társadalmakban, s ettől nem volt mentes a keresztények gyakorlata sem.²⁰ De vajon mit tesz a szexuális felszabeditás, illetve ennek szélsőséges ágai? Ahelyett, hogy arra „szabadítaná föl” az embert, amire vágyik: egymásért élő szeretetkapcsolatra, igazi intimitásra – felszabeditja a férfit és a nőt a személyesség felelőssége alól; felszabeditja a nőt, hogy a férfinak ne kelljen „kizsákmányolnia” őt, hanem maga a nő is merjen ösztöneire (és ne személyes igényére) hallgatni a szexualitásban. És így kizsákmányolás nélkül önként lesz – már nem zsákmánya (hiszen ez annyira ellenszenves fogalom) –, hanem „időszakos partnere” a férfinak (vö.³).

c) *Az ifjúkori nemi élet értékelése.* A magyar ifjúság többsége, a felmérések szerint, akkor he-

lyesli a házasság szándékától független *szexuális kapcsolat teremtését*, ha a partnerek „szeretik egymást”. De itt felmerül a kérdés: *Mit jelent az, hogy szeretik egymást?* – Az érdekelt fiatalok egy része kétségtelenül azt érzi, hogy szereti partnerét és tiltakoznék, ha valaki ezt kétségbe merené vonni. De nyilvánvaló, hogy nagyon sokan összetévesztik a szeretetet a másik nemű ember iránt feltámadó ösztönös vonzódással, illetve a szerelem ösztönös oldalával. A másnemű ember ilyen „megszeretése” azonban még nem szeretet, csupán *megkívánás*. Az ösztönös megkívánás akkor válik szerelemmé (emberivé), ha áthatja a szeretet; ha a szerelmes képes a másikért való önzetlen áldozathozatalra; ha képes nemcsak azért szeretni őt, mert szeretetével megszerezni reméli, hanem kész szeretni valamiképpen érdek nélkül is. Ezzel szemben a tények arra utalnak, hogy a szeretet vagy szerelem címszó széles körben az *önzés takarására* és legitimálására szolgál. A felmérésekből az derül ki, hogy nemcsak a házasság előtti párkapcsolatok, hanem a házasságok is gyakran azért mennek tönkre, mert a fiatalok nem tudnak egymásért áldozatot hozni, nem tudnak lemondani egymás kedvéért elképzelésükről. Vajon lehet-e ilyen esetekben igazi szeretetről beszélni?

A *partnerek váltogatását* azzal szokták igazolni, hogy „szeretik egymást”. De aki megszokja, hogy nem vállalja azokat az áldozatokat, amelyekbe az elmélyülő szeretetkapcsolat kerülne; aki megszokja, hogy ösztöneinek fellobbanását tartsa szexuális magatartása és a másneműekkel való kapcsolatai irányítójának; aki megszokta, hogy az ösztönös megkívánás csökkenésével azonnal partnert váltson, az hajlamossá válik arra, hogy a másik nem tagjában csak szexuális *kielégülésének tárgyát* lássa. (Az elméleti fejtegetéseken túl gondoljunk arra, hogyan tudnak egyes férfiak nőkre nézni, róluk beszélni!) Az ilyen ember természetesen házasságában is nehezen fog tudni megszabadulni kialakult gyakorlatától, ösztönös beidegződéseitől. S ez házasságának tönkremenetelét is okozhatja.

Mindenképpen elgondolkoztató azoknak a *szociológusoknak* a megállapítása, akik szerint a szexualitás, illetve a másik nemű partner napjainkban sokak számára *fogyasztási cikké*, kaland tárgyává vált (vö.^{22. 21}). Ugyancsak szociológusok állítják felméréseik alapján, hogy a legtöbb szexuális kapcsolatban, amelyben a házasságkötés terve nem szerepel, a szép jelszavak ellenére az egyik fél mégiscsak *kizsákmányolja* a másikat. És ezért e kutatók, még ha önmagában nem is volna kifogásuk a premaritális kapcsolat ellen, mégis inkább elutasítják, mert el akarják utasítani a személyi kizsákmányolását.¹⁵

4. *A házassági szeretet elmélyítése – vagy „nyílt házasság”?* A családra szükség van. A házasság egyetlen összetartója a kölcsönös szeretet – vallja általában a mai emberiség. De ugyanennek az emberiségnek egy része már nem vállalja az alkalmazkodást egymáshoz, ami a kiegyensúlyozott házasság létrejöttének feltétele. Ugyanennek az emberiségnek egy része a házasságkötés előtti években felületes kapcsolatokban éli szexuális életét, s így ahelyett, hogy a házassági tartós szeretetkapcsolatra készülne, inkább ellenkezőleg, hullámzó szexuális ösztöneinek engedelmessékedik, ezt a készséget alakítja ki önmagában. A mai házasság problémáit látva, sokan sürgetik az alaposabb felkészítést a házassági kapcsolatra. Viszont jelentkeznek olyan vélemények is, amelyek szerint a problémák megoldása az, ha tudomásul vesszük az ember változatos szexualitásigényét. A házasság elbizonytalanodását pedig azzal oldhatjuk meg, ha *nem ragaszkodunk ahhoz, hogy a házasságok egy életre köttessenek*, és ahhoz sem, hogy egy házasság csupán *két ember kapcsolatát jelentse*. E szemlélet képviselői több érvet sorakoztatnak fel véleményük igazolására:

– Először is a *gyakorlatra hivatkoznak*, amely arról tanúskodik, hogy a házasságban élő személyek egy része elméletben vállalja ugyan a szexuális kizárólagosságot, „a házastársi hűséget”, de a gyakorlatban nem tartja be.

Nagy megdöbbenést váltott ki a témában *A. C. Kinsey* úttörő (bár nem reprezentatív) vizsgálata. Kinsey a 40-es években úgy találta, hogy az Egyesült Államok általa vizsgált férfinépessége 50 százalékanak 40 éves koráig házassága alatt már más partnerekkel is volt testi kapcsolata. A nők körében ugyanez az arány 26 százalék volt. Kinsey és társai szerint a valóságban ez az arány minden bizonnyal nagyobb, mint amennyit a kérdezettek bevallottak, illetve a vizsgálat kimutatót.¹³ Ezekből az eredményekből Kinsey és utána többen különböző következtetéseket vontak le: az ember tehát poligám természetű, igényli a változatosságot, a kalandokat. Az embernek joga van ahhoz, hogy megélje változatos kapcsolatigényét a szerelemben is, hiszen a sze-

relem úgyszólván csak egy-két évig tart. Ha az ember képes egyszerre több személyt szeretni, akkor ez miért nem volna normális a szexuális élet, illetve a házasság terén is?

A *nyílt házasság* hívei a szexuális változatosság hirdetőinek mérsékeltbb csoportját alkotják. Azt vallják, hogy a házasságra és a házások elmélyült intim kapcsolatára szükség van, de ez nem zárja ki, hogy a házastársaknak egyidejűleg ne legyenek alkalmasint külső szexuális partnereik, illetve intim barátaik. A fontos csak az, hogy azt is őszintén beszéljék meg egymással, ha beleszerettek valakibe, illetve ha kapcsolatot óhajtanak teremteni egy harmadik személlyel. De ennek nem szabad megzavarnia a házassági hűséget és intimitást – mondják. (E vélemény magyar képviselője Szilágyi Vilmos.)²⁶ – vö.¹⁹

A szexuális változatosság még következetesebb megvalósulásainak különböző fajtái vannak a *csoporházasságtól a házastárs-cseréig*. Ezekben az esetekben a nemi aktus elvileg is elválíka a személyes kapcsolattól. „Az ilyen célú összejövetelök nagymértékben személytelenek; a megjelent másnemű személyeknek lényegében véve csak testük van.”⁶ (259. o.)

– A házasság és intimitás hagyományos felfogásának bírálói továbbá azokat az *eltorzulásokat* hozzák fel, amelyek a házastársi kapcsolatnak hibás (véleményük szerint általános) értelmezéséből következtek.

A kutatások beszámolnak arról, hogy sokan azzal a kimondott vagy rejtett elképzeléssel lépnek házasságra, hogy a házasság *minden személyes igényüket meg fogja oldani*; hogy soha nem fogják egyedül érezni magukat; hogy házastársuknak fenntartás nélkül elmondhatják majd minden örömeiket és bánatukat; hogy köztük soha nem lesz nézeteltérés stb. Az ilyen naiv elképzelések és az ebből fakadó csalódások különösen a fiatalabb korúakra jellemzők, illetve azokra, akik a magány elől menekültek a házasságba. Saját *birtokuknak* vélik házastársukat, akinek kötelessége értük mindenről lemondani. Ennek szükségszerű következményei lesznek a *féltékenység*, a csalódások és gyakran a válás.

A nyílt házasság hirdetői szerint a fenti szemlélet a hagyományos házasságok általános jellemzője volt. Azt állítják, hogy a *zárt házasság* felfogása, amely a házasságot két személy kizárólagos kapcsolatának tartja, azt az elképzelést kelti a házasságra lépőkben, hogy életszövetségük képes teljes érzelmi-személyes kielégülést nyújtani számukra. S hozzáteszik, hogy a hagyományos, zárt házasságokban természetesen volt, hogy a házastársak birtokolni akarták egymást (azért is nem engedték meg egymásnak, hogy intim kapcsolatuk legyen más személlyel) stb. Mindez viszont az egyéni önmegvalósításnak gátját okozta, és torz személyiségeket hozott létre. Ezért szerintük a jövő útja a nyílt házasság.²⁶ (110. o.) A nyílt házasság elképzelése azonban *önmagában is ellentmondásosnak* tűnik. Nem mintha nem volnának házasságnak nevezett együttélések, amelyekben a felek valóban házasságon kívüli kapcsolatokkal rendelkeznek. De a nyílt házasság hirdetői e kapcsolatokkal egyidejűleg teljes bizalmat és tökéletes intimitást kívánnak a házastársaktól, illetve azt ígéri a modell vállalkóknak. Ez illúzióknak tűnik (vö.⁶ [253. o.]). Az emberiség jelentős része az ellentétesnek látszó tények ellenére is érzi, hogy a házassági kapcsolat két személy intim viszonya. Erre utal, hogy a válások oka jelentős mértékben a házassági intimitás megsértése.

Hogyan ítéljük meg a helyzetet?

A mondottakat összefoglalva két sokat hallott tételt kell megismételniünk. Először azt, hogy korunk családjának problémái szorosan összefüggnek a család megváltozott körülményeivel; másodsorban, hogy a házasság és család sajátosan jelenkori kérdése nem más, mint a házastársi szeretet kérdése.

1. A család problémáit csak akkor érthetjük meg, ha nem elvontan, a valóságból kiszakítottan szemléljük őket. Korunk házasságát és családját gyakran szembeállítják az elmúlt korok sokszor hamisan idealizált házasságával és családjával. Pedig a múltbeli házasságnak is megvoltak a súlyos válságai: például a házastársak közti személyes kapcsolat gyakori hiánya, a nők hátrányos megkülönböztetése, a házassági erkölcsnek (elsősorban a férfiak szexuálerekölcsének) bizonyos kettőssége. A család korunkban lényegesen új körülmények közé került az elmúlt korok családjával szemben. Azt szinte minden külső körülmény összetartotta, míg korunk kiscsaládjára majd' minden külső erő széthúzóan hat.

2. A házasság és család legsúlyosabb kérdése napjainkban a házastársak közti *személyes kapcsolat* elmélyülése, illetve az erre való felkészülés. Korunk ellentmondása, hogy míg egyik oldalon a társadalom és felelős személyiségei nagy erőfeszítéseket tesznek a házasság stabilizálásának érdekében, a másik oldalon széles körben hatnak olyan vélemények is, amelyek csupán az *egyéni érdeket*, az egyéni jogokat hangsúlyozzák (jogot a szexuális változatossághoz, a váláshoz stb.). S ez utóbbiak nem szólnak vagy nem elég hangsúlyozottan szólnak arról, hogy az emberi kapcsolatokban – a szerelemben, és a szexuális kapcsolatban is – figyelembe kell vennünk a másik ember érdekeit, figyelniük kell arra, neki mi a jó, hogy az ő személyes kibontakozását mi segíti elő. Nem szólnak arról, hogy semmi sem „teremt meg” olyan mértékben az embert, mint az a biztonságtudat, hogy valaki feltétel nélkül és véglegesen elfogadja és szereti őt. Nem szólnak arról, hogy a másikra figyelő, a másik ember érdekeit szükség esetén előtérbe helyező magatartás nem gátja, hanem teljesebb kibontakozása az emberi személynek; hogy a legemberibb öröm az, ha valaki a mások örömén tud örülni. (Hogy milyen *felelősség a közvéleményformálás*, illetve hogy milyen sokan gondolkoznak felelőtlenül a házasságról és a házassági hűségről, arra utal egy adat. Eszerint hazánkban – világvizonylatban is kiemelkedő válási arányunk mellett – a házasságok felbontásáért még 30–40 százalékkal többen folyamodnak, mint ahányan végül is lefolytatják a válópert. Közben meggondolják magukat, és visszalépnek.)

Amikor az V. püspöki szinódus a házasság és család mai problémáit ismerve, a keresztény család küldetéséről beszélt, annak tudatában tette, hogy a keresztény család tanúságot tehet arról, amire a családnak ma leginkább szüksége van: az *egymásért élő szeretetnek* szülőket és gyermekeket összekötő erejéről és emberformáló szépségéről.

Irodalom: ¹ Adenauer, P.: Ehe und Familie, Mainz 1972. – ² Andorka R.–Buda B.–Cseh-Szombathy L.: A deviáns viselkedés szociológiája, Budapest 1974. – ³ Böll, H.: A szexuális felszabadítás hasznélvezői, Vigilia 1973, 168–170. – ⁴ Buda B.–Szilágyi V.: Párvalasztás, Bp. 1974. – ⁵ Cseh-Szombathy L. (szerk.): A változó család, Bp. 1978. – ⁶ Cseh-Szombathy L.: Családszociológiai problémák és módszerek, Bp. 1979. – ⁷ Cseh-Szombathy L.: Változások a család működésében, Társadalmi Szemle 1980/6, 27–37. – ⁸ Csiky O.: A modern házasság problémái, Bp. 1965. – ⁹ Erhardt, H.–Schramm, H. J.: Humanisierte Sexualität, partnerschaftliche Ehe, erfüllte Eheeligkeit, Wien 1971. – ¹⁰ Gottleman, S.–Markovitz, J.: Courage to divorce, New York 1974. – ¹¹ Glaser-Malbin, N.: Interpersonal relationship and changing perspectives on the family. In: N. Glaser-Malbin: Old Family – new family, New York 1975. – ¹² Heleszta S.–Rudas J.: Munkásfiatalok és egyetemisták szexualitása, Bp. 1978. (MTA Szociológiai Kutató Intézet közleménye) – ¹³ Kinsey, A. C.–Pomeroy, W. B.–Martin, C. E.: Sexual behavior in the humane male, Philadelphia 1949. – ¹⁴ Klinger A.–Varga A.–Varga L.-né: A válás, a válások okai, Bp. 1975. (KSH kiadványa) – ¹⁵ Kirkendall, L. A.: Premarital intercourse and interpersonal relationships, New York 1961. – ¹⁶ Lőcsei P.: Család és házasság a mai magyar társadalomban, Bp. 1971. – ¹⁷ Molnár J.: Galeribűnözés, Bp. 1971. – ¹⁸ Mc Cready, W.: Die Familie und die religiöse Sozialisation, Concilium 1979, 16–21. (vö. Concilium 1973, 28–35.) – ¹⁹ O’Neill, N.–O’Neil, G.: Open marriage: a new life style for complex, New York 1972. – ²⁰ Nyíri T.: A szexualitás értelmezése, Vigilia 1972, 175–184. – ²¹ Packard, V.: Feltörekvés, reklám-szexualitás Amerikában, Bp. 1971. – ²² Riesman, D.: A magányos tömeg, Bp. 1968. – ²³ Sullivan, T. A.: Längere Lebensauer und lebenslange Beziehung, Concilium 1979, 9–15. – ²⁴ Szilágyi V.: Pszichoszexuális fejlődés, párvalasztási szocializáció, Bp. 1976. – ²⁵ Szilágyi V.: Nemi nevelés a családban, Bp. 1976. – ²⁶ Szilágyi V.: A házasság jövője, Bp. 1978. – ²⁷ Szilágyi V. (szerk.): A családi élet mai problémái, Bp. 1980. – ²⁸ Üzenet a keresztény családokhoz – az V. püspöki szinódus üzenete – Új Ember 1980. nov. 16. – Továbbá vö.: Vigilia 1972/3, Teológia 1980/2, Concilium 1979/1, Diakónia 1980/4, tematikus számát.

(A tanulmány második, befejező részét – *A keresztény család életerejé* címmel – júliusi számunkban közöljük.)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközrel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrekktúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Szerkesztőségi fogadóórak: hétfő, kedd, csütörtök 9–16 óráig.

WAIGAND JÓZSEF

KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁS A KATOLIKUS CSALÁDOKBAN

Az 1980. őszi püspöki szinódus *A keresztény család küldetése a mai világban* című kérdéskörrel foglalkozott. A szinódus első tervezetét már egy évvel korábban megküldték a püspöki karoknak, ezek pedig a lehetőségnek megfelelően igyekeztek tájékozódni híveik körében. Jómagam is megkaptam főpásztoromtól a tervezet másolatát, hozzászólás végett. Hogy e tájékozódás ne csupán egyéni véleményt tükrözzön, több olyan paptestvérem segítségét kértem, aki a fiatal szülők és a házasság előtt álló fiatalok pasztorációjával foglalkozik. A házaspárokkal és a fiatalokkal megtárgyalandó kérdéseket 26 pontba foglaltuk. Teljes tudatában voltunk annak, hogy az élet ezerarcú megjelenési formáit lehetetlen volna akár száz kérdésbe is beleszorítani. Kezdetleges kísérletről volt tehát szó, mely igazában akkor válnék országosan is jelentőssé, ha az említett kérdéseket minden lelkipásztor megbeszélne a fiatalokkal, főleg a fiatal szülőkkel, akiknek gyermekeit tanítja.

Az a közvéleménykutatás, amelyről itt beszámolunk, elsősorban a nagybudapesti értelmiségi házaspárokat tartotta szem előtt, de érkeztek értékes és érdekes hozzászólások a budapesti munkásifjúság köréből is, utóbb pedig számos írásbeli hozzászólás vidékről, elsősorban Miskolcraól.

A KERESZTÉNY CSALÁDOK ÉS PAPIAİK KÖZT MEGTÁRGYALHATÓ KÉRDÉSEK

1. Ismerik-e a hívek az egyház tanítását a házasságról és a családról? Valóban házi szentélynek tekintik-e a családi ottont, ahogyan azt a II. vatikáni zsinat nevezi?

2. Saját keresztény közösségünkben vajon a családok hány százaléka veszi komolyan és gyakorolja hitét?

3. Maguk a jószándékú szülők tisztában vannak-e azzal a pszichológiai ténnyel, hogy a gyermek egész későbbi nevelésében döntő szerepe van az első négy életévnek? Ha ez idő alatt elmulasztottuk lerakni az alapokat, később már rendkívül nehéz azokat pótolni.

4. Szívükön viselik-e a szülők, hogy gyermekeiknek ne csak a testi és szellemi fejlődésük legyen egészséges, hanem valódi kibontakozásuk is?

5. A gyermekek keresztiségét oly komolyan fogják-e fel, mint az egész életre Istennek szóló elkötelezést, vagy pusztán formáságot, szokást látnak benne? Utóbbi esetben nem volna helyesebb, ha keresztiség helyett megelégednének névadó ünnepséggel, a keresztiséget pedig elhalasztanák? A megkérdezett szülők mekkora jelentőséget tulajdonítanak a keresztiségnek?

6. A keresztiségre nem kellene az egyháznak gondosabban felkészítenie a szülőket?

7. A helyes emberi neveléshez tartozik a szexuális nevelés is. Ez nemcsak nemi felvilágosítást jelent – amint sokan tévesen képzelik –, hanem a gyermek egész magatartásának helyes irányítását, értékrendszerének kialakítását, kicsiny korától kezdve. A szexuális felvilágosításnak nyilván a szülők részéről kell elsősorban történnie, a gyermek első, ártatlan kérdései nyomán. De ide tartozik a gyermek érzésvilágának nevelése is. Hazai ifjúsági körkérdések során ugyanis kitűnt, hogy nálunk a serdülőkorban levő fiatalok többsége a házasságban csupán a szexuális ösztön nyugodt kielézési lehetőségét látja, semmi többet. A keresztény hit és a szülők példája tud-e ennél magasabb eszményt állítani a mai fiatalok elé?

8. Keresik-e a keresztény családok a kapcsolatát a hozzájuk hasonló gondolkodású más családokkal? Nyitottak-e mások problémái iránt? Mernek-e egymás előtt megnyilatkozni? Vagy inkább bezárkóznak saját „gettójukba”? Segítségére lehet-e az egyházi közösség a kölcsönös kapcsolatteremtésnek?

9. Igyekeznek-e a keresztény családok barátságos emberi kapcsolatokat létesíteni saját munkahelyükön és lakókörnyezetükön belül is? Részt vesznek-e a televízió által szorgalmazott Családi Kör klubok munkájában, vagy éppen létrehozásában?

10. Lehetővé teszik-e gyermekeik számára, hogy hozzájuk hasonló gondolkodású gyermekekkel jöjjenek össze? Vagy teljesen kienyegedik közülük gyermekeik társaságának irányítását? Környezetünkben milyen káros hatások érik a gyermekeket? Mit tehetünk, hogy őket e hatásoktól megóvjuk?

11. Milyen a szülők és gyermekek kapcsolata a mai magyar családokban - és ezeken belül milyen a keresztény családokban?

12. A nagyszülőknek és más rokonoknak, valamint a keresztiszülőknek van-e szerepük a gyermekek egészséges lelki nevelésében? Mit lehetne tenni, hogy a nagyszülők is korszerűen tudják képviselni az evangéliumot unokáik előtt?

13. Részt vesznek-e a keresztény családok az egyházi közösség életében, liturgikus életében, egyházközségi feladataiban?

14. Társadalmunk egyik legijesztőbb tünete a házassági válság. Az esetek harminc százalékában a házasságok formálisan is válásba torkoltnak, de igen sok az olyan házasság, amelyben a légkör teljesen megromlott, mérhetetlen kárára a gyermekeknek. Mi lehet a válság oka? Mit tehetnek a keresztény családok, a házastársak egymásért, hogy ők ne jussanak ilyen válsághelyzetbe? Nyújthat-e tekintetben segítséget az egyházi közösség is?

15. A válságok és válások egyik oka bizonyára az a tény, hogy sok fiatal nincs eléggé tisztában a házasság „lényegével”: egész életre szóló, visszavonhatatlan elkötelezettséget vesz magára, önzetlen szeretetből vállalja. Mivel a házasság érvényességének előfeltétele, hogy a felek a házasság lényegével tisztában legyenek, egyes lelképásztorok szerint ma az egyházilag megkötött házasságok jelentős hányada eleve nem is lehet érvényes. Mi erről a keresztény szülők véleménye: munkahelyi, családi, társadalmi tapasztalataik alapján?

16. Éppen az előbb említett ok miatt merült fel az az óhaj, hogy a magyar egyház szigorítsa meg a házasságra való felkészülést; nagyobb helységekben esetleg közös jegyesoktatási kurzusok szervezésével, és a házasságkötési szándék fél évvel előbb való bejelentési kötelezettségével. Mi erről a keresztény házastársak véleménye? A magyar püspököknek az ediginél szigorúbb szabályok előírása esetén maguk mögött kell tudniok híveik és papjaik előzetes egyetértését, mivel a „papikeresztények” között ilyen döntés bizonyára nem csekély meg nem értéssel találkozik majd. Hajlandók volnának a katolikus szülők maguk is közreműködni – saját tapasztalataik alapján – házasságelőkészítő kurzusokon, előadásokkal, hozzászólással? Vállaja-e a hivatalos egyház a „túlzott szigorúság” vádját, ha kétes esetekben ragaszkodik az egyházi kötés elhalasztásához, még akkor is, ha a felek időközben polgári házasságot kötnek?

17. Mennyire értékelik a keresztény családok fiataljai a házasság előtti nemi tisztaságot, megtartóztatást? Értékelik-e akkor is, ha egymással „együtt járó” fiatalokról van szó?

18. Mit tehetne a hivatalos egyház, és mit tehetne a hívek közössége az egyházilag esküdött, majd polgárilag elvált és újraházasodott hívekért? Hogy el ne szakadjanak a hívő közösségtől? A szentségek megtagadása milyen hatással van a gyermekeikre?

19. Hogyan ítéli meg környezetünk, és hogyan ítéli meg a keresztény hívek a családtervezés kérdését?

20. Ismerik-e és követik-e a katolikus családok a születésszabályozással kapcsolatos pápai tanítást, a *Humanae vitae*-t?

21. A nők egyenjogúaknak tekinthetők-e a magyar társadalomban, és nem érzik-e magukat háttérbe szorítva az egyházban?

22. A sokgyermekes családok hogyan látják helyzetüket az egyházban? Tudna-e a hívő közösség nekik testvéri segítséget nyújtani? Miben?

23. A keresztény családok szívükön viselik-e az öregek, a betegek, a magányosok ügyét? Ismerik-e környezetükben a segítségre szorulókat, és lehetőségeikhez képest támogatják-e őket? A plébániai közösségek tehetnek-e valamit értük?

24. A vegyesházasságban élő hívek otthon érzik-e magukat keresztény közösségeikben? Vannak-e sajátos nehézségeik, és miben segíthetné őket a hívő közösség?

25. Nem ejti-e rabul a szülőket olyan fokú munkahajtsza („ráhajítás”), amelynek a meghitt családi élet és a gyermeknevelés látja kárát? Nem rabjai-e családjaink a televízióknak és egyéb szórakozásnak, a családi beszélgetés és a meghittség kárára? Mennyire válogatják meg előzetesen a nézni-hallgatni kívánt műsorokat?

26. Miként értelmezhetjük napjainkban, a családokra alkalmazva, Jézus szavait: legyünk az „evangélium kovászává” a világban?

A fenti kérdések megtárgyalása részben személyes beszélgetések útján, részben – mint említettük – írásbeli hozzászólások révén történt. A felmérést végzők közül egyikünk sem tekintti magát szociológus szakembernek, csupán egyszerű lelképásztornak. Egyvalamit azonban mindjárt megállapíthattunk: a megkérdezett házaspárok a megindult vitának rendkívül örültek. „*Végre egyszer minket is megkérdeznek, amikor rólunk akarnak beszélni!*” – Ebben foglalható össze első és legáltalánosabb tapasztalatunk. E megfogalmazásban egyúttal az is benne rejlik: értelmiségi híveink körében végérvényesen megszűnt „a tanító egyház és a tanuló egyház” hajdani megkülönböztetése. Ha a papok az evangélium szellemében, azaz testvérként és nem felsőbbrendű kasztként fogadják el híveiket, számíthatnak arra, hogy híveik is elfogadják őket testvérüként, partnerként, akivel lehet vitázni, dialógust folytatni, más szóval: értelmesen beszélni. Az a pap, aki „felülről” akarja kioktatni őket, azonnal a „hallgató egyház” előtt fogja találni magát, a szó legrosszabb értelmében: hallgatnak, mert nem látják értelmét megszólalni olyasvalaki előtt, aki őket úgysem érti meg.

A fenti 26 kérdőpont támpontul szolgált ugyan a közvéleménykutatáshoz, de végső soron a kiértékelést most nem ebben a sorrendben állítjuk össze, és csupán egyes kiemelt kérdésekre keresünk választ. A helyszúke sok érdekes kérdés mellőzésére kényszerít. Célunk, hogy a katolikus értelmiség, a Vigilia olvasói, tájékozottabbak legyenek ebben a mindnyájunkat érintő, az egyház szempontjából életfontosságú kérdésben.

A FIATALOK TÁVOLABBI FELKÉSZÍTÉSE A CSALÁDI ÉLETRE. Előjáróban álljon itt néhány adat a Pest-középső esperesi kerületből, Szepesdi Ervin esperes szíves közlése alapján.

Az iskoláskor előtti foglalkozás a gyermekekkel, bár terjedőben van, de minimális. Az első szentgyónáshoz és áldozáshoz a megkeresztelték 50–60 százaléka, a bérnálásához már csak 10–15 százaléka járul. Házasságkötésnél tapasztalható újból magasabb százalékarány, ám a jegyesek felkészültsége nagyon hiányos. A helyzet várhatóan romlik. Az elsőáldozásra esedékes gyermekek szülei többségükben már maguk sem vettek részt rendszeres hitoktatáson. Meg kell még említeni azt a gyakori esetet, amikor a tanuló 13–14 éves kora után a szülők jó szándéka és nevelése ellenére sem jár hittanra, sőt már templomba sem. A középiskolások részvétele a hitoktatáson körülbelül 4 százalékra csökkent az esperesi kerületben. Az általános és középiskolás hittanulók száma összesen 1012; a terület lakossága körülbelül 230 ezer. Valószínű, hogy ez az arány megfelel az egész fővárosi átlagnak.

A fiataloknak az érett családi életre nevelése nemcsak a keresztények gondja, hanem igen súlyos társadalmi probléma is, amellyel szociológusok és utóbbi időben a sajtó is foglalkozik. Középiskolások, illetve VIII. osztályos diákok közt végzett statisztikai felmérések azt mutatják, hogy a nemi tisztaságnak egyre kevesebb a becsülete a fiatalok körében. A megkérdezett fiatalok többsége pedig a házasságban semmi egyebet nem lát, mint intézményesített szexualitást. Az önzetlen szeretet, a teljes és végleges élet-elkötelezés, a szexuális megtartóztatás, a gyermekek utáni egészségés vágy: mindezek meglehetősen idegen fogalmak a fiatalok, főleg a fiúk előtt.

A HÁZASSÁGRA VALÓ KÖZVETLEN FELKÉSZÍTÉS. Ismét statisztikai adatokkal kezdjük az említett Pest-középső esperesi kerületből: 1965-ben a polgári házasságok közül 50 százalékot, folyamatos csökkenés révén 1978-ban már csak 25 százalékot kötöttek templomban is. Ezeknek a házaspároknak egytizedével találkozunk rendszeresen a templomban. Ők azok, akik gyermekeiket nemcsak megkereszteltetik, elsőáldozáshoz viszik, de gondoskodnak további rendszeres hitoktatásukról is. A kerület katolikus fiataljainak mintegy 8 százaléka jár rendszeresen hittanra. Közülük jönnek, akik utóbb maguk is igénylik majd a házasság szentségét. A kör pedig szűkül, évről évre kisebb a rádiusza.

Szokatlanul hangzó, de feltétlenül fontos kérdés: vajon az említett templomi házasságkötések hány százaléka nevezhető igazán „érvényesnek” egyházi értelemben? Az érvényesség feltétele ugyanis, hogy a házasulandók tisztában legyenek a házasság „lényegével”. Ötven évvel ezelőtt még egyáltalán nem volt ritka eset, hogy a városi, középosztálybeli lányok teljes szexuális tudatlansággal léptek házasságra: ilyen esetekben a házasság érvénye jogilag megtámadható lett volna. Ha erre általában nem került sor, csupán azért, mert utólagosan tudomásul vették, hogy a házasság lényegéhez a szexuális élet is hozzátartozik. Ma ilyen eset aligha elképzelhető. A házasság lényegéhez tartozik azonban a teljes élet-elkötelezés is, visszavonhatatlan jelleggel. Katolikus fiataljaink nagy része alig van tisztában a teljes élet-elkötelezettség fogalmával, annak ellenére, hogy ezt a jegyesoktatás nyomatékosan hangsúlyozza. Tudatosan vagy tudat alatt, de házasságkötéskor a későbbi válás lehetőségét sem zárják ki.

Közvéleménykutatásunk erre a kérdésre is kiterjedt, és arra a megdöbbentő eredményre jutott, hogy ilyen alapon a templomi házasságkötéseknek alig negyedrésze mondható jogilag „érvényesnek” – még akkor is, ha az érvénytelenséget okozó felelőtlenséget, éretlenséget a szentszéki bíróságok előtt igen nehéz bizonyítani. Az egyházi semmisségi perek számából és ítéleteiből tehát egyáltalán nem lehet következtetéseket levonni arra nézve, hogy az egyházi házasságkötések hány százaléka nevezhető igazán „érvényesnek”. Egyik paptestvérünk a közvéleménykutatás során így fejezte ki magát: „A fiatalok nem ismerik a házasság kötelmeit, nem tudják, mire vállalkoznak, de nem ismerik esélyeit sem, nem tudják, hogy a házasság igazi tartós boldogság forrása lehet. Tulajdonképp igénytelenek: megelégszenek a szex-kapcsolattal és az anyagi előnyökkel, »ketten többre megyünk« jelszóval.”

Megkérdezett híveink és lelkipásztoraink szerint meg kellene adnunk a jegyesek komolyabb felkészítésének lehetőségét. Sürgetni kellene a városi jegyesoktatási kurzusokat. Az egyik hozzájáruló utalt a szomszéd Ausztria példájára: minden nagyobb városban a hónap egyik szombatján egynapos jegyesoktatás van, amelyen pap, orvos, pszichológus és házaspárok tartanak előadást. A kurzuson való részvételtől írásbeli igazolást kapnak. Egyházi esketés csak ilyen igazolás birtokában végezhető. Ezt az egy napot a vidékieknek is rá kell szánniok, hogy a városba utazzanak, és a kurzuson részt vegyenek. Hazánkban a helyzet még azzal is súlyosbodik, hogy házasulandó

híveink többsége – ha járt is gyermekkorában hittanra – felnőtt szintű hitoktatásban ritkán részesült: nem egy közülük még elsőáldozó sem volt. A komolyabb jegyesoktatás tehát feltétlenül szükségesnek látszik. Sokak szerint egybe kellene kötni a bérmentési előkészítéssel, amelynek köré az ifjúsági lelkipásztorok többsége a 17–18. életév tájára szeretné felemelni. Komolytalannak látszik, hogy 13–14 éves gyerekeket „nagykorúvá” nyilvánítunk a bérmentéssel. Ez önmagunk becsapása.

Ha az egyházi házasságkötéseket a magyar egyház szigorúbb előfeltételekhez kötné, nem kerülhetünk ki egy másik nehézséget sem, amivel higgadtan szembe kell néznünk. A házassodni szándékozókát ugyanis a tervbe vett házasságkötéstől csak legritkább esetben tarthatjuk vissza. Tudomásul kell majd vennünk, hogy sokan megelégszenek a polgári esküvővel, és később már csak kevesen fogják egyházilag is rendezni házasságukat, legfeljebb azok, akik számára a házasság „szentségi” jellege jelent valamit. De ez még mindig a kisebbik rossz, mint az elsiertett egyházi házasság. Szakítanunk kellene tehát az eddigi gyakorlattal. Ameddig az egyházi kötést nem tekintik csak formáságnak, addig a felek inkább halasszák el, még akkor is, ha polgárilag már megesküdtek.

A KERESZTÉNY CSALÁDOK GYERMEKNEVELŐ FELADATA. Közvéleménykutatásunk során a megkérdezett szülők teljességgel magukévá tették a mai pszichológia álláspontját, amely szerint a gyermekek nevelése elsősorban a családi otthon feladata: 4–5 éves korukig a gyermeknevelésben döntően a szülők hatása érvényesül, és ez a néhány első év alapvető kihatással van a gyermek egész eljövendő életére. Ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy a mai magyar társadalomban a szülők nagy része elhanyagolja ezt a sorsdöntő feladatot. Amint az egyik paptestvér kifejezte magát: „A szülők képtelenek megérteni azokat az iskolai feladatokat, amelyekkel nap nap után szembetalálják magukat, és ezért az a meggyőződés alakul ki bennük, hogy inkább nem szólnak bele gyermekeik tanulmányaiba. Ugyanezt az elvet teszik magukévá a nevelésben is. Nevelje őket az iskola, a napközi, az óvoda – mondják.”

A nevelés elsősorban azt jelenti, hogy a szülők éljék meg a keresztény élet modelljét gyermekeik előtt. VI. Pál pápa egyik kedvenc szavajárása volt, hogy legyen „koherencia” saját elveik, életük és gyermeknevelésük között. A Zsinat a családot „házi szentélynek” nevezi, és ezt a kifejezést az 1980. évi őszi szinódus is szívesen használta. Alapfeltétele a család-egyháznak, hogy közősen imádkozzanak, ne csak a templomban. Tegyék a hitet vonzó „élménnyé” gyermekeik számára. A hitismeretek pusztá közlése csupán az értelemre hat; a család hívő életének érzelmekkel telített spontán hatása nyújtani tudja azt a meggyőződést, hogy a vallás lényegesen több mint elvont elmélet vagy ideológia. Az esti ima az egymással való kiengesztelődés legalkalmasabb ideje. A szülők javasolták azt is, hogy kisebb-nagyobb családi ünnepeken a családtagok menjenek közősen misére és áldozzanak.

A családok gyermeknevelő feladatával kapcsolatban nyíltan szembe kell néznünk a gyermekek szexuális nevelésének nehéz problémájával is. A fiatal szülőkkel folytatott dialógus során nagyjából a következő általános vélemény alakult ki:

1. A gyermek minden ilyen jellegű kérdésére teljes őszinteséggel kell felelni, a gyermek felfogóképességének szintjén. Nevelési hiba volna azt mondani, hogy bármiféle dolog is léteznék, ami tabu, és amiről szüleiivel sem beszélhet. Jobb elébe menni a felvilágosításnak, semmint egy napot késni vele.

Tagadhatatlan tény – ezt a megkérdezett szülők többsége elismerte –, hogy a gyermekkorukban beléjük oltott gátlások következtében félnek a témától. Nemezszer kitérő válaszokat adnak, vagy azt mondják, hogy „ez még nem neked való”. Teljes bizonyossággal számíthatunk rá, hogy a gyermek ily esetekben máshonnan fogja megszerezni szexuális ismereteit, talán éppen durva és nyers módon. De ami ennél is rosszabb: lelki világának lesz olyan területe, ahová szülei-nek már nem enged betekintést. Vagyis: a szülő iránti bizalom szenved csorbát.

Mikor, milyen módon, hogyan adják meg a szülők gyermekeiknek a szükséges felvilágosítást? Nem szerencsés, ha félrevonják, leültetik, és azt mondják: „Most valami nagyon fontos dologról akarok veled beszélni”. Ez az ünnepélyes keret ugyanis zavarólag hat a gyermekekre, de főképp a szülőre. Főlöszlegesen hozza magát stresszállapotba, és ezt a gyermek ösztönösen megérzi. Régente az az elv dívott, hogy fiúgyermekeket az apa, leányokat az anya világoztson fel. A mai ta-

pasztalet szerint fölösleges a különbségtétel. Az esetek többségében épp az anya tud sokkal könnyebben és természetesebben alkalmat és hangot találni fiúgyermkeivel is. Az édesapák gátlásosabbak.

2. A szemérmességre nevelés, főleg kicsiny gyermekek esetében, *magatartásra* nevelést jelent, és az „illik, nem illik” kategóriába esik, nem pedig a „bűn, nem bűn” fogalma alá. 12 éves korig szexuális „bűnről” még aligha lehet szó, de szó lehet illetlen, izléstelen, neveletlen, jó érzést sértő viselkedésről. De a serdülőknél is többre megyünk, ha inkább a tiszta élet szépségét hangsúlyozzuk, semmint ha bűnnel fenyegetőzünk. Az ilyen fenyegetőzés ma nem annyira félelmet, mint inkább kíváncsiságot ébreszt.

3. Már említettük, igen fontos, hogy a szülők a felvilágosítás során hangsúlyozzák: a szexualitás a házasság velejárója ugyan, de a házasság lényege a kölcsönös szeretet. Ha saját példájuk is összhangban áll szavukkal, akkor ezt a fejlődő gyermek is megérti, és több ereje lesz, hogy ellenálljon az ellentétes korszellemnek.

A KERESZTÉNY HIT TOVÁBBADÁSA A CSALÁDOKBAN. Azok a gyermekek, akiknek szülei nem élnek komoly vallási életet, VI–VII. osztályos korukban szinte mind elmaradnak a templomból. Alig egy-két kivétel akad, ha akad. Csupán azok járnak továbbra is, akiknél a szülők is komolyan veszik kereszténységüket. A statisztikai számok világosan beszélnek: a gyermekek vallási nevelése csaknem teljesen a családon múlik. Amit a hitoktató pap *közvetlenül* tehet, két dolog: 1. Rendszerbe foglalt hitismereteket nyújt a fiataloknak, 2. „közösségi vallási élményt” biztosít. A gyermekek felfedezik, hogy nem „különcök”, ha hittanra járnak, még akkor sem, ha egész iskolai osztályukból ők járnak egyedül. Látják, hogy sok más, korukbeli fiatal is éppen úgy hisz, mint ők. Baráti kapcsolatok is létesülnek köztük, amelyek néha életre szóló barátságok lesznek. A közösségi vallási élményt a családok elszigetelten nem tudják megadni. Ezért látszik fontosnak, sőt minden „tanításnál” lényegesebbnek, hogy a hittanóra és a szentmise meleg hangulatú, családias legyen. Közvéleménykutatásunk során kiderült, hogy sok nagy-budapesti család a saját otthonától távolabb eső templomokba jár, csupán azért, mert ott találta meg a hittanórákon és a szentmiséken ezt a lelki, családias, meghitt közösséget.

Azt mondtuk az imént, hogy a hitoktató papság két dolgot tehet a gyermekekért *közvetlenül*. Valami mást azonban még tehet *közvetve*, és ez éppoly fontos, mint az előbbieik: teremtsen baráti kapcsolatot a gyermekek szülei között. Hogy melyik házaspár melyikkel fog rokonszenvezni, nem irányíthatjuk, és nem is volna ésszerű befolyásolni. Meg kell azonban teremtenünk a *lehetőséget*, hogy egymással, de papjaikkal is közelebről megismerkedjenek. Ami ma, főleg nagyvárosokban a fiatal családokat leginkább nyomasztja: a lelki elszigeteltség. Nemegyszer akkora lakótelepi házban laknak, amelyben 6–700 ember él (annyi, mint egy kis faluban). Egymást azonban csak a liftből ismerik, és legjobb esetben is éppen hogy köszönő viszonyban vannak egymással. Templomaink némelyikében rendszeres hitoktatást tartanak a házaspároknak, másutt lelkigyakorlatokat, rekollekciós napokat, szülői konferenciákat hirdetnek meg a hittanos gyermekek szüleinek, minden esetben lehetőséget hagyva a kölcsönös vitáknak, tapasztalatcserének.

Nem volna értelme kitérni a „kényes” témák elől sem, mint amilyen a családtervezés. Közvéleménykutatásunk azt az öröndetes tényt igazolta, hogy a hívő keresztény házaspárok az abortuszt elutasítják, életkioltásnak tekintik, és készek a nem „betervezett” gyermeket is vállalni, annak ellenére, hogy a társadalmi közfelfogás tulajdonképpen más. Ami a mesterséges fogamzásgátlást illeti, a beszélgetésekből és írásbeli hozzászólásokból megállapítható: hűveink tisztában vannak a tabletták éppenséggel nem megnyugtató egészségügyi mellékhatásaival, de általában csupán orvosi kérdést látnak benne, nem erkölcsit.

Közvéleménykutatásunk legfőbb eredménye annak megállapítása, hogy fiatal házaspárjaink igénylik a komolyabb családpsztorációt. De szeretnének a házaspárok egymással is kapcsolatot találni az egyházi közösség keretein belül, véleményüket szabadon elmondani, másoktól is tanulni.

II. János Pál pápa a magyar katolikusokhoz írt levelében a családok feladatára figyelmeztet a hit továbbadásában, és emlékeztet a családi kisközösségek jelentőségére. Aligha képzelhető házánkban ma ennél fontosabb és sürgősebb lelkipásztori feladat.

TÖRT ÁGON BODZAFÜRT

BÁLINT B. ANDRÁS riportja

Ülünk a kerti padon, lehuny szemmel nézünk a napba.

- Tavasz, ez már tényleg a tavasz.
- Érezni a szagán.
- A tizedik tavaszom itt, ezen a plébánián. Az életem egynegyede.
- S úgy érzed, megérte?
- Szép volt, néha keserves. De mindig szívvel-lélekkel csináltam.

Feláll, elnéz a kapu felé; mintha várna valakit. Furcsa így reverenda nélkül, kockás ingben, kordnadrágban.

- Mire emlékszel vissza legszívesebben?
- Voltak szép szertartásaink, éjféli misék, körmenetek, ezekre dőlt a nép. De a legszívesebben mégis a meghitt beszélgetésekre gondolok, hittanórákra, gyónással felérő vallomásokra akár egy kávé mellett, vagy séta közben az utcán. Megnyíltak néhányan, talán segítettem nekik – már ez is mégér tíz esztendő.

- S mi volt a legkeservesebb?

- Hogy egyre kevesebben jöttek. Csökkent az évi áldozók, a keresztelők és a házasságkötések száma. Szomorú siker: csak a temetés egyre több. Tudod, itt a peremvárosban sok a válás, napközben gyerekek százai csatangolnak az utcán, az emberek többségénél nem beszélhetünk normális családi életéről. Mellékfoglalkozás, kiskert, kocsijavítás – mi lesz az együttélésből? Tudom, a házasság szentség, de formáját mindig az adott kor igényeihez és a házasfeleknek egymáshoz kell alakítani. A sok válás, a töméntelen hátrányos helyzetű gyerek, a növekvő alkoholizmus viszont azt mutatja, hogy ez nem sikerült. Az egyház sokat tehetne, de nem úgy, hogy még mindig a polgári családészményt védelmezi.

- De vannak bizonyos vallásérkölcsei előírások, amelyek – újszövetségi alapon – kétezer éve változatlanok.

- Nem az előírásokkal van a baj, hanem a betartásuk szellemével. A szeretetre kellene építeni, a kölcsönös megértésre és nem, vagy nem csak a szabályokra. Nem attól keresztény egy házasság, hogy a szülők és a csemeték együtt járnak templomba, hanem attól, hogy egyéni és közösségi, hitbeli és gyakorlati célokat tűz maga, vagyis a család tagjai elé. A kereszténység a krisztusi üdvözülést, az evangéliumi szeretet és a humánus világnézete, nem száraz paragrafusok gyűjteménye. . .

A peremkerületnek, ahol a mai házasság egy-két jellemző típusát igyekeztem föllelni, százezer lakosa van. Jobbára munkások, nagyüzemi és szövetkezeti dolgozók; de a kertvárosban legalább nyolc-tízezer tisztviselő és értelmiségi is él. Az 1980-as népszámlálás adatai szerint a népesség 56,5 százaléka még nem töltötte be a 40. életévét, tehát – több évszázados múltja ellenére – ifjú külváros ez. Ifjú főleg Budapest belső negyedeihez képest, hiszen a VI. kerületben például – amely népességstatisztikai szempontból átlagosnak számít – a 40 éven aluliak száma a lakosság 45 százalékát sem éri el. Idekint csaknem 20 százalékkal több a házas férfi és nő, mint a belső kerületekben (igaz, a válás is gyakoribb), s jóval magasabb a természetes szaporulat.

A kerületben 8 római katolikus, 5 református, 1 evangélikus, 1 unitárius, 2 baptista, 1 izraelita és 1 adventista templom, illetve imaház működik. A gyakorló hívők száma viszonylag magas: a katolikusoké 10 ezerre, a két nagy protestáns felekezethez tartozóké 6 ezerre tehető, s a kiségyházak tagjai is lehetnek 6-700-an. Iskolai hitoktatás gyakorlatilag nincs, a nyolc katolikus templomban tavaly összesen 400 fiatal járt hittanra. Egy felmérés szerint szentmisén valóban mind ke-

vesebben vesznek részt, de több – legalábbis kerületi összesítésben – a keresztelő és a házasságkötés. S éppen a két új lakótelep plébániáján...

A napsugár a padhoz cövekel.

– Mindjárt fél öt. Ötre jön két fiatal pár.

– Jegyesoktatásra?

– Tulajdonképpen katekézist kellene tartanom nekik. Fogalmuk sincs a Szentírásról, a megváltásról, a legelemibb liturgiai formákról.

– S akkor miért járnak egyáltalán?

– Nem hiszem, hogy szülői parancsra, bár ilyen is előfordul. Valami felszínes igényük lehet, hogy: na, azért adjuk meg a módját annak az esküvőnek... Persze nem mindenki ezért jelentkezik, de ez a két pár, úgy érzem, igen. Azért is kell külön foglalkoznom velük.

– Évente hány esküvőt tartasz?

– Húszat talán.

– S a két-három évvel ezelőtti tanítványaid közül mennyien járnak ma is rendszeresen templomba?

– Ezt pontosan tudom: hárman. Két feleség, egyikük a férjével. Viszont négy párom elvált, kettőben gyerek is volt.

Jobbjával hátranyúl, megtör egy rügyező bodzavesszőt, de – kissé lógva – az ágon hagyja.

– Hogy visszaforr-e vagy sem, attól függ, mekkora a repedés. Ha mély, leszárad, ha felszíni, talán begyógyul. Függsz a szélről, a naptól, az esőtől, a bokor belső nedvítől. Meg tőlem, tőled, nem szakítjuk-e le...

– Házasfelek nem jönnek?

– Ritkán. Inkább egyedül az asszony. Hogy iszik a férje, nem bír a kamaszgyerekekkel, védekezhete-e a terhesség ellen.

– Erre mit felelsz?

A bodzabokorra sandít.

– A legfontosabb a házasság és a család fenntartása – szeretetben. Mit tanácsoljak egy háromgyerekes asszonynak, aki – természetesen – másfél szobában él, férje éjjel-nappal dolgozik, ő gyese-neveli a lurkókat, talpal a lakásosztályra, a boltba, az orvoshoz? Mondjam, hogy ne védekezzen? A lelkiismeretére kell hallgatnia, nekem is a magaméra.

– Fordulnak-e hozzád szexuális problémákkal?

– Előfordult már. Szociológiai vizsgálatokból, riportokból, orvosi szakkönyvekből tudjuk, hogy az emberek jelentős hányadának nem zavartalan a nemi élete. A pusztán kielégülés hajszolása, a másik iránti közöny, a férfi kulturálatlansága, durvasága szétrombolhatja a legszibben induló kapcsolatot is.

– A pszichológusok szerint ezen sokat segíthet, ha a felek már a házasságkötés előtt – úgymond – kipróbálják egymást.

– S gondold, hogy csak a szexuális próba számít? Ha megismerik egymást szellemi és érzelmi téren, teljes ember a teljes embert, akkor a kölcsönös nemi örömszerzés sem lehet gond – ezt is mondják a pszichológusok.

– Ha megtudod a jegyesoktatásra járó menyasszonyról és vőlegényről, hogy már van testi kapcsolatuk, lebeszéléd őket róla?

– Kötelességem felhívni figyelmüket az Isten és az egymás iránti felelősségre. De hangsúlyoznom kell azt is, hogy a szeretet a legelső krisztusi parancs. Az én célom és az övék ugyanaz: ha szeretik egymást, keljenek egybe, s maradjanak együtt egy életen át.

Kende Lőrincékhez szombat délre vagyok hivatalos. A városhatáron, szoba-konyhás házban laknak húsz esztendeje.

– Miért költöztek ide, Lőrinc bácsi? Magának, úgy tudom, szép földje volt a falujában.

– Föld az volt, közepes föld, amolyan inárcsi föld. De jönni kellett, mert jött a tsz is, én meg nem akartam összetalálkozni vele. Gondoltam, itt könnyebb a megélhetés. Nekem is, a gyere-

keimnek is. De a lányom visszament, visszavitte az ura, a fiam meg tavalyelőtt öngyilkos lett – már mennék magam is.

– Miért lett öngyilkos?

– Nem tudom. Mindene megvolt, pénze, kocsija, nője. Csak lelki nyugalma nem volt neki.

Terített asztal vár a szobában. Régi parasztbútorok, a falon szentképek, a sarokban tévé. Az asszony nem ül közénk, hordja be az ételeket s összefont karral figyel, izlik-e a férfiaknak.

– Jobb szerettem a föld mellett, de hiába, így akarta a gondviselés – mondja megbékélve az öreg. – Városon egyszerűbb, de unalmasabb. Azért szép életet éltünk. Négy gyermekünk született, csak kettő meghalt kicsiny korában. Háború volt, éhezés volt, elvitte őket valami kórság.

– A lányt és a fiút vallásosan nevelték?

– Küldtük a templomba őket, de egy idő után megmakacsolták magukat. Főleg a Ferkó. Ágicsa vallásos, templomi esküvője volt. Hű, arra kivonult a fél falu meg az egyháztanács...

– Maguk közt soha nem volt nézeteltérés?

– Ebben nem. Néha pöröltünk, nem szóltunk egy-két napig – mi más lett volna? Legyen rend az ember lelkében!

Leszalad a pincébe borért. Teri néni leül az ágy szélére.

– Jó ember ez az én uram, az Isten áldja meg. Kicsit iszik, de melyik férfi nem szereti a bort? Soha nem vert, a kölkeknek is csak akkor vágott oda, ha nagyon muszáj volt.

– Hány éves korukban házasodtak össze?

– Ó huszonkilenc volt, én huszonegy. Hozott hét hold földet, én hatot, dolgoztunk becsülettel. Szerettük egymást. Csak... adott volna még egy fiút a Jóisten, akkor most nem lennénk magunk.

Közelebb hajol, huncutul csillog a szeme.

– Nagyvérű ember volt ez mindig, de jó katolikus, nem nézett más menyecskékre. Én meg el-türtem szépen.

– Túrte?

– Hát? Az csak a férfinak jó, nem? Hadd teljék benne a kedve. Mondom, csak lett volna még egy fiunk...

Jön az öreg, a harmatos üveget óvatosan az asztal közepére helyezi.

– Ezt kóstolja meg! Hazai!

Teri néni ugrik, leszedi a tányérokat, hozza a feketekávé.

– A lányuk eljön olykor?

– Mi megyünk inkább. Három szobájuk van, elalszunk náluk. Vigyázunk az unokákra, míg ők elmennek a presszóba vagy a moziba. Nagyon szépen élnek, a gyerekeket is megkereszteltették. Jólesik, hogy ott lehetünk.

A lakótelep házai: megannyi szögletes tojás. Félórás keresgélés után jutok el a megadott címre, az A utca B épületének C lépcsőházába, ott is a hetedik emeletre.

– Mit parancsol?

Vékony fiatalasszony nyit ajtót.

– Vezéréket keresem. Vezér Tibort és a feleségét.

– Én vagyok Vezérné. A férjem nincs itthon.

– Riportot készítek a telep családokról.

– A férjem nincs itthon – s már csukná az ajtót.

– Nem beszélgethetnék mégis pár percig?

– Beszélgetni? – s végigmér tetőtől talpig. – Azt lehet. De nekem ne riporterkedjen.

Kétszobás lakás, olcsó modern bútorok.

– Iszik valamit? – s már hozza a konyakosüveget. – Én szoktam egy keveset, de csak ha jön valaki.

– Sokat van egyedül?

– Egészségére!

A heverő fölött feszület, a könyvespolcon kopott Biblia. Mellette Tolsztoj-, Hašek-, Moldova-kötetek, verseskönyvek, útleírások.

– Olvasni nagyon szeretek. Tanárnak készültem, de nem vettem fel a főiskolára, akkor kerültem a gyógyszergyárba. Ötödik éve ott dolgozom.

– A férjével is ott ismerkedett meg?

– Igen, egy klubdelutánon. Megszerettük egymást. Fél évig jártunk együtt, akkor azt mondta, elvesz nem bírja tovább. Mert én nem adtam oda neki magam, azt nem. Ő se nagyon erőltette, tudta, hogy vallásos vagyok, jött velem a templomba. Utána mindig sétáltunk, este moziba mentünk. Boldog voltam.

Újra tölt, enyhén remeg a keze.

– Megesküdünk, a Belvárosi templomban volt a menyegzőnk. Nászútra Prágába mentünk. A paradicsomban jártam, elhiheti. Húszévesen abban a gyönyörű városban. Sétáltunk a Moldva-parton, kirándultunk, söröskocsmákban vacsoráztunk. . . Itthon alberletbe költöztünk, szépen éltünk egy évig, két évig. Vállaltunk két gyereket, az ugye hatvanezer forint, a gyár segítségével megkaptuk ezt a szövetkezeti lakást. Vártuk, hogy. . . szóval hogy megjöjjön a kicsi.

– Három évi házasság után végre teherbe estem. Nagy volt az öröm. De a negyedik hónaptól állandóan szédültem, émelyegtem, iszonyú fájdalmaim voltak. Feküdnöm kellett, kiirtak betegállományba. Hiába, nem tudtam megtartani. Az ötödik hónap végén. . .

Szavai a műszálás szőnyegre hullnak.

– Azt mondta a doktor úr, többet ne próbálkozzunk, mert rámehetek. Van valami belső rendellenességem.

A rojtozat sima, mintha az imént fésülték volna.

– A férjem eleinte nem szólt, vigasztalt. Aztán csak sóhajtozott, hogy azért jó volna egy gyerek. Azt javasoltam, fogadjunk örökbe egy csecsemőt, de erről hallani sem akart. Nem fogja más fattyát fölnevelni. Kezdeti elhidegülni tőlem, míg aztán nemrég. . . sejtethi. . . Most már valóni akar. De én nem. Szeretem, csak vele tudnék élni. Azt mondja, a meddő asszonyt az egyház is elválasztja. Ő nem tud olyasvalakit szeretni, aki nem ajándékozza meg legalább egy gyerekkel.

– Már nem lakik itt?

– Hetenként csak egyszer-kétszer jön haza, szerdán és szombaton. Ma milyen nap is van?

– Péntek.

– Igen.

Elnézést kér, de még be kell vásárolnia, utána főz, mosogat – szalad az idő. Elbúcsúzom. Az üveg az asztalon marad.

Kallós Gábor harmincesztendő, a kertvárosi negyedben lakik, s az egyik helyi általános iskolában tanít. Édesanyja és felesége szintén gyakorló pedagógus.

A fiatalember nemrég majdnem fegyelmet kapott.

– Nem itt járok templomba, többnyire bekocsizunk a gyerekekkel a városba, szeretjük a zenés miséket. De az utam itt vezet el a plébánia előtt, már régóta szúrta a szemem a kidőlt-bedőlt kerítés. Mondom a plébános úrnak, ideje volna megcsináltatni. Azt feleli: anyagra még csak futná az eklézsia kasszájából, de mesterekre már nemigen. Na, akkor tudok segíteni! Mester is kellett, de a segédmunkát elvállaltam a diákjaimmal. Kijöttünk egy-két delután, kevertük a betont, hordtuk a maltert – hamar meglett az egész.

– S ezért fegyelmi jár?

– Végül csak figyelmeztetést kaptam, azt is azon a címen, hogy nem jelentettem előre az igazgatónak. Talán tilos a városépítő társadalmi munka? – kérdeztem, s erre nem tudtak mit válaszolni. . .

– Én mindig hittem – folytatja –, mindig csak megerősítésre volt szükségem, nem bizonyítékra. Isten létét – szerintem – a világ létezése igazolja. Valaminek a nemléte viszont bizonyíthatatlan, ezt a dialektikus materializmus is elismeri. Pascal szerint úgy kell élnünk, mintha Isten létezne. De ennek csak akkor van értelme, ha tényleg létezik. Hát élünk úgy. . .

– A gyerekeit, a tanítványait is e szerint neveli?

– A lányaimat teljes határozottsággal. Az iskolában. . . ott a kereszténység szellemét próbálom belopni az óráimra, s akin látom, hogy fog, azt elküldöm hittanra, elsőáldozásra. Szeretnek

a srácok, azt hiszem, őszinték hozzám. Sokat focizunk együtt, játék közben meg utána sok minden kijön belőlük.

Felesége, Ilona asszony csöndesen ül mellettünk. Szörpöt hoz, pogácsát kínál, de a társalgásba nem kapcsolódik be.

– Egyetért a férjével?

– Valahol a dolgok legmélyén igaza van. A kereszténység olyan megalapozott világnézet és életforma, hogy... egyszerűen nem lehet csak úgy lesöpörni. Ágostontól Teilhard de Chardinig mi mindent a felszínre hozott...

– Szavaiból arra következtetek, hogy ön szimpatizáns, de nem hívő.

– Ha Gáborral nem találkozom, még szimpatizáns sem lennék. De ő – nem a szavaival, hanem a magatartásával – meggyőzött arról, hogy az istenhit pozitív töltésű, előreivó valami. Nem hiszek, de szeretném, hogy a vallásos emberek – köztük a férjem, a gyerekeim – úgy éljenek, ahogy a hitük megkívánja. És emelt fővel járhasanak a világban.

– A világnézet soha nem robbantott vitát maguk között?

– Soha – felel a férfi. – Az élet mindennapi dolgaiban egyetértünk, szeretjük egymást. Én egyébként – fordul az asszonyhoz – nem mondanám, hogy nem hiszel, inkább azt, hogy keresel, vársz valamit. Tisztán élsz, meg fogod találni.

– Kisebbik lányunk mozgássérült, járógépet használ – Ilona lehalkítja a hangját. – Nekem óriási erőt adott a Gábor hite, az, ahogy ő a gyerekekkel bánat és bánik. Másképp összeroppantam volna. Mindezt látva valóban fölmerült bennem, hogy Isten nélkül nem lenne ekkora ereje az embernek sem.

Gábor elmosolyodik.

– Egyszer azért majdnem összekaptunk. Tudja, én már kamaszkoromban buzgó ministráns voltam, megfordult a fejemben, hogy beállok papnak. Végül aztán – anyám példájára – tanár lettem, de a másik hivatás mindig ott mocorgott bennem. Tavaly nyáron olvastam az Új Emberben, hogy bárki felvételizhet a Hittudományi Akadémia levelező tagozatára. Jelentkeztem.

– Ebből lett a veszekedés?

– Ilonka megijedt. Ő is pedagógus, tisztában van vele, mivel jár mindez, ha megtudják a főnökeim. De a lényeg az, hogy végül beiratkoztam.

– És ha elvégzi?

– A végbizonyítvány – sajnos – nem jogosít fel semmire, még diakónusi szolgálatra sem. De tudni fogok valamit, szerintem ez sem kevés.

– Valóban féltem, de most már örülök, hogy jelentkezett – teszi hozzá az asszony. – Ki mire hivatott, válassza azt. Merje választani! A langyosokat kiköpi az Úr... így mondják, ugye?

TURAI KAMIL VERSEI

Dal

*hihetetlen! este óta
csillapíthatatlan hévvel
cseng a csontjaiban édes
bizalom és szeretet*

*iszap-puha gyűlöletből
fuldokolva felmerültem
s megláttam a Nap tükrében
ultramarin-szememet –*

Olykor

*jó hogy van papír
jó hogy van szoba
jó hogy van világ
jó hogy van halál*

*kár hogy nincs halál
kár hogy nincs hitünk
kár hogy csak papír-
lapon élhetünk*

ország

*a katakomba elneveztetett
kit fél fején még élő korona
a szót már nem és most se és soha
a mulasztás a szülött tengere
törött aranylap halott napsütés
hol még/derengsz profil füstoszlopon
te földdel nem rokon hát várakozz
az arctalan csöndű ikonokon*

•
*küldetél tudtuk kire tartozik
falak kísérnek embervárosok
nem nézhető lehungyuk függönyét
szemünkbe róva más nem mondja el
volt rekviem lesz labirintusunk
nem nézhető zúdul le rá a tűz
ki ég ne tudd bocsásd lángfátylait
élőt a holt még elevenbe üz*

•
*köveztük lassú születésedet
magán vonul a végleg induló
ha néma ének töredéke ints
hogy hangtalan nincs rajta ékezet
kiejteni nem volt határ idő
hát hangtalan épp hogy megérkezett
s nem várta be már megszületni itt
most olthatod a termék őre ő
helyette senki nem jön más jövő
az örökéző tűri fényeit*

•
*szón túl falon sötét sötét időn
a mindenekre titkolt óra jön
megismered a kéz nem reszket ott
kopár falakra nincs többé a jel
és nincs többé a szív rettegni kell
és nem retteg az ég fogadni be
megismeri a hely az úr színe*

shawhead

henry moore-nak

*e fennsíkon csak naplemente van
király királyné roppant csontkopár
szikár szegek a föld hátába verve
két fő fölött a majdan kupolák
a földdel egyenlő vak végtelenség
egypár testvértben létről létre vár*

*hol ég volt rég két úr tátong a fenség
csontjuk teremtett gömbbé teljesül
isten feszül mögójük hátterül
elvézik rajt a kontúridégesség
király királyné hol időtlenül
a fennsíkon csak naplemente van*

KOVÁCS ISTVÁN

A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ GYERMEKEK VALLÁSOS NEVELÉSE

A nevelés és oktatás területén dolgozók sűrűn használják a „veszélyeztetett” és a „hátrányos helyzetben lévő gyermek” kifejezést, de ezek a szakkifejezések mást és mást jelentenek aszerint, milyen szempontból tekintjük őket.

VESZÉLYEZTETETT GYERMEK a *gyermekvédelem* szempontjából: a hiányos anyagi ellátottságú, a sokgyermekes családban élő, az erkölcsileg veszélyeztetett környezetben élő (alkoholista, bűnöző, elvált szülők stb.), a kábítószeres gyermek; *pedagógiai* szempontból: az a gyermek, akinek tanulási feltételei nincsenek biztosítva; *orvosi* szempontból: a beteg családban (tbc, szervi fogyatékos, epilepszia stb.) élő gyermek, a beteg és fogyatékos gyermek; *pszichológiai* szempontból: az a gyermek, akit olyan pszichés hatások érnek, amelyek rontják a fejlődését.

A „hátrányos helyzet” is többértelmű kifejezés. A továbbtanulás szempontjából való hátrányt jelzi (pl. a falusi gyermek helyzete városi iskolában stb.). Az esetek mindegyikére jellemző azonban, hogy a környezet megakadályozza a gyermek egészséges személyiségfejlődését, s így veszélybe kerül a nevelés célja: a társadalmilag hasznos ember kialakítása. Ugyanezek a tényezők veszélyeztetik a vallásos nevelést is, amelynek célja a keresztény személyiség kibontakoztatása.

A gyermek fejlődésében – különösen kezdeti szakaszán – sorsdöntő jelentőségű a környezet hatása. Az egyébként egészséges gyermeket olyan környezeti hatások érhetik, amelyek kedvezőtlenül befolyásolhatják személyiségfejlődését. Az ártalmas környezeti hatások erősségétől, tartamától és az egyén alkati sajátosságaitól (tűrőképességétől, érzékenységétől) függően különböző fokú károsodások keletkezhetnek. Ezek a személyiségkárosodások kezdetben reverzibilisek, visszafordíthatók, csak később válnak irreverzibilissé. Ezért fontos, hogy a veszélyhelyzetet minél hamarabb felismerjük, és megszüntetéséért mindent megtegyünk. A személyiségfejlődésében megzavart gyermek nehezen illeszkedik be csoportjába, és nevelője számára nehezebben hozzáférhető. Ezáltal a vallásos nevelés lehetőségei is megromlanak.

A károsodás sokáig rejtve maradhat, de a károsító tényezők halmozódása esetén váratlanul kifejezetté válhat. Máskor viszont a már kifejezetten károsodott gyermek áll előttünk. Sőt lehetnek olyan súlyos esetek is, amikor a gyermek pusztá léte is veszélybe kerül. E legsúlyosabb esetek megoldására az állam komoly anyagi áldozatokat hoz: állami gondozásba vétellel, nevelőintézetek fenntartásával és a nevelőszülői hálózat kiépítésével. Az állami gondozottak helyzete azonban a nagy erőfeszítések ellenére sem megoldott, csak roppant nehézségek árán tudnak beilleszkedni ép társaik közösségébe. E csoport vallásos nevelése megoldatlan (illetve a nevelőszülőktől függ).

Mielőtt a hátrányos környezetben felnövő gyermekek vallásos neveléséről szólnánk, meg kellene állapítanunk a hátrányos helyzetű gyermekek számát; ám eddig egységes szempontok szerinti statisztikai felmérés még nem készült. Ezt a hiányosságot szeretné megszüntetni a Központi Statisztikai Hivatal. *Juhász Pál* és *Buda Béla* vezetésével „A társadalomba való beilleszkedés zavarainak komplex vizsgálata” címmel tízéves programot terveztek. Célja a gyermekkori szocializációs zavarok okának és az optimális beilleszkedés feltételeinek megállapítása. A vizsgálat 16 ezer fiatalot érint 10-től 20 éves korig. A program – gondos előkészítés után – 1981-ben indult. Részt vesznek benne pszichológusok, kriminológusok, demográfusok, orvosok, a Neurológiai Klinika munkatársai és még sokan mások. Nem alkotnak külön csoportot a vizsgálandó állami gondozott gyermekek. (Ezék száma – 1974-es adat szerint – 34 999, kétharmaduk van intézetben, egyharmaduk nevelőszülőknél. Fővárosi adatok szerint ez a 0–18 éves ifjúság 1,53 százaléka. 1980-ra az állami gondozottak száma 40 ezerre növekedett.)

A hátrányos helyzetben felnövő gyermekek száma meglehetősen nagy. Minden kisebb-nagyobb közösségbe jut belőlük. Eloszlásuk nem egyenletes: a belvárosban és az úgynevezett elit

budai kerületekben kevesebb (0,16 százalék), a munkás- és peremkerületekben a legmagasabb (0,46 százalék, illetve 0,48 százalék). „Növekszik a veszélyeztetett gyermekek száma az új lakótelepeken (0,30 százalék). Az új lakástól még nem változik meg a családok életformája. Ha sok olyan család tömörül össze a lakótelepen, amelyik a devianciával szemben megengedő magatartást tanúsít, akkor ennek következtében is kialakulnak a gyermek veszélyeztetettsége szempontjából új, regionális góccok” (Hanák Katalin: Társadalom és gyermekvédelem, 73. old.).

„A peremvidékeken a hátrányos helyzet minden formája nagyobb számban fordul elő, a belső területeken főleg az ideg- és elmebeteg, az elvált és sérült családok jelentenek hátrányos helyzetet a gyermekek számára. Ha a településtípusok országos megoszlását vesszük alapul, kiderül, hogy a községekben valamivel kevesebb, a városokban mintegy 7 százalékkal több a veszélyeztetett gyermek (az állami gondozottak statisztikai adatai alapján: Hanák K. i. m., 45. old.). „A nagyváros, amelynek számos köre, centruma van, több alkalmat kínál a 'peremlétre', a társadalom alatti régiókban való elmerülésre, a társadalmi normáktól erősen eltérő életvitelre” (Hanák K. i. m., 77. old.).

A környezeti károsodás oka lehet fizikai és értelmi. Ez utóbbi az ingerszegény környezet, magányosság, alkohol; valamint érzelmi-erkölcsi okok: az elhanyagoltság, a rossz családi élet, a rossz példa, a helytelen nevelési eljárás, a gazdasági nyomor és az alkohol.

A károsító tényezőket nem lehet ilyen tisztán szétválasztani, mert összefüggnek egymással, gyakran keverednek, halmozódnak. (Pl.: iszákos apa mellett neurotikussá válik az anya, szétesik a család. – A büntetett előéletű szülőknél rendszerint az alkoholizálás és a család felbomlása is megvan stb.)

A legkülönbözőbb környezeti károsodás következménye a pszichés és organikus *neurózis* valamilyen alakja. Tünetei: emocionális zavar, félelem, gátlás, bizonytalanság; dac, szembeszegülés, agresszió, depresszió (hisztéria, kényszertünetek, enuresis), kriminalitás (Illyés Gyuláné szerk.: Gyógypedagógiai pszichológia, 339–344. old.).

Mivel sem az okok, sem a következmények tisztán nem választhatók szét, vizsgáljuk meg néhány jellegzetes eset bemutatásával a problémát.

Elvált szülők gyermeke: Magyarország a világ második helyén áll a válások magas számával. Ezer házaspárból 280 válik. Nem kivételek az egyházi iskolákban végzetek sem.

„Milyen tényezők következtében emelkedett a válások aránya? Ma a családok jelentős részében a nő is önálló keresettel rendelkezik, és ez nagyobb függetlenséget, önállóságot biztosít számára az élet minden területén. Meggyengültek a családi gazdasági tevékenység szálai, amelyek korábban ökonomiai megfontolások miatt is összefűzték, kötötték a házastársakat. Megváltozott a házasságról való felfogás, vélekedés, és nem kis szerepet játszik az a szemléletbeli átalakulás, hogy a vallás – elsősorban a katolicizmus – házassággal kapcsolatos tételeit mint kevesebb ember fogadja el, és tartja követendőnek. A válások arányának emelkedése tehát elválaszthatatlan az objektív gazdasági-társadalmi folyamatoktól, az emberek gondolkodásában bekövetkezett változásoktól” (Hanák K. i. m., 109. old.).

A gyermek sérülése a legkülönbözőbb: a megelőző tortúrák, veszekedések, érzelmi kitörések, küzdelem a gyermekért, egymás ellen, nevelés, majd a válás után a túl erős kötődés, később az elhagyatottság következményeként érzelmi sivárság, támasztalanság, kielégítetlen szeretetigény.

A demográfiai tanulmányok kimutatták, hogy az ipari fizikai dolgozók között jóval magasabb a válások száma, mint a mezőgazdaságban dolgozóknál, a szellemi foglalkozásuk körében pedig kiugróan magas a családfelbomlás (60 százalék).

Az elvált szülők gyermekei a hittanórákon sokszor csak a nagymamák jóvoltából jelennek meg, de meglehetősen magas számban.

H. K. 10 éves, az általános iskola V. osztályának tanulója. Tanulmányi eredménye jó, jeles. A válás (és az azt megelőző lelki sérülések) az édesanyát erősen megrendítették: idegösszeroppanás miatt kórházba került. Az akkor még csak hétéves kislányt az anya szülei gondozták. Ők vitték elsődleges oktatásra is. Szorgalmasan készült, mégsem lehetett elsődleges, mert nem tartották elég érettnek. Egy évvel később sem engedték áldozni, mert a nagyszülők félték a gyermek apjától. Az édesanya, kikerülve a kórházból, más hittanócsoportba vitte gyermekét, ahol a tanév végén, három évi huzavona után, immár 10 évesen, először áldozhatott.

A problémák hatványozott mértékben fordulnak elő, ha a gyermek házasságon kívül született (amikor tehát a házasság létrejötte előtt már szétválnak). A leányanya gyermekénél a kialakuló nagyon erős negatív vagy pozitív érzelmi kapcsolat és az apa hiánya a fő károsító tényező.

Neurotikus családból kerül ki az állami gondozásba vett gyermekek 11 százaléka; de ez a szám a valóságban jóval nagyobb, mivel a hatóságok csak a nyilvántartott betegeknek tüntették fel a mentális ártalmat. „A gyermekekkel és a szülőkkel készített interjúk viszont egyértelműen azt tükrözték, hogy a szülők mintegy egyharmada labilis, tépett idegzetű ember, aki – többek között – betegsége miatt sem tudott megfelelni a szülői szerepnek” (Hanák K.: i. m., 105. old.). A neurotikusok száma főleg a városokban magas. „Világszerte népbetegségnek tekinthető” (György Júlia: A nehezen nevelhető gyermek, 20. old.). „Azzal, hogy milyen súlyos károsodást okozhat, és mit jelent a gyermek számára a mentális betegségben szenvedő szülővel való együttélés, vizsgálatok, tudományos elemzések sora foglalkozik. A mentálisan beteg szülő, ha szereti is, öhatatlanul állandó stresszhelyzetben tartja gyermekét, aki a túlaradó szeretet vagy gyűlölet hullámai között elveszti tájékozódását: vajon milyen tette, cselekedete vagy magatartása vált ki a szülőben ellentétes érzelmeket. Az állandó stresszhelyzet – a kiszámíthatatlan szülői reakció – azoknál a gyermekeknél is pszichózist vált ki, akik nem örökölték szüleik mentális károsodását” (Hanák K.: i. m., 106. old.).

V. M. 9 éves leány, III. osztályos általános iskolai tanuló, tanulmányi eredménye közepes. A hittanórán viselkedése szétszórt, sokszor nem figyel, oda nem illő kérdésekkel hívja fel magára a figyelmet, a többiek távozása után ürügyet keres, hogy visszatérhessen, és a hitoktató csak vele foglalkozzék. A családban testvéreit üti, rúgja, harapja – ez a testvéreivel az egyetlen kapcsolata. (Mit játszottatok? – Nagyon verekedtünk!)

Az anya családirag terhelte. A családi légkör állandóan feszült, a szülők között napirenden vannak a veszekedések. Valószínű, hogy csak a gyerekek miatt nem váltak még el. A gyermek számára a család nem jelent biztonságot, félelmében támad, agresszív. Szeretetre vágyik: osztálytársait ajándékokkal, pénzzel akarja rábírní. hogy szeressék.

Ez az ártalom különböző fokban – a mai rohanó élettempó miatt – gyakorlatilag minden gyermeket érint.

Iszákos szülők gyermeke. Számuk nagy, hiszen a nyilvántartásba vett alkoholisták száma csak kis töredéke a valóságnak. Nemcsak a peremre szorultak, egyre inkább a jól szituált értelmiségiek is isznak. Az alkohol károsító hatása már a magzati életben erősen érvényesül. A későbbiekben a súlyossá váló anyagi helyzet, brutalitás, helytelen magatartási minta, elhanyagoltság, szeretethiány hat károsítólag. A gyermek léte minden szempontból bizonytalan. A gyermekek egy része szintén alkoholistává válik (alkoholisták felénél az apa, 19 százaléknál az anya ivott). – Az alkoholelvonó kúrák sikertelensége közismert.

G. H. 9 éves fiú, az általános iskola III. osztályában igen gyenge tanuló. Testileg gyengén fejlett, értelmileg kissé elmaradott, igen mozgékony, gyakran indokolatlanul nevet. A hittanórán nagyon fegyelmezetlen, szomszédját állandóan zavarja, időnként kiabál, ha felszólítják, zavartan nevet, a legritkább esetben mond összefüggő, értelmes mondatot. Figyelmeztetésre nem reagál, szinte kiprovokálja a testi fenytést. De ez sem használ, csak nevet rajta. A nagymama biztat: „Tisztelendő úr, jól szóznod a vonalzóval, mert otthon is bottal verjük!” (Kérdésre kiderül, hogy gyakran csak borbamártott kenyert kap reggelire).

A földműves család feje, az apa, rendszeresen italozik, ittasságában elüldözi a családtagokat, randalírozik, még az ágyból is kizavarja az alvókat.

Büntetett előéletű szülők gyermeke. Lényeges az elkövetett bűncselekmény milyensége. Az állami gondozásba vett gyermekek egynegyede kerül ki ilyen környezetből. „Keserves örökség, nyomasztó teher a felnövekvő gyermek számára a szülők kriminalitása. Különösen, ha a bűnözést megelőzi, vagy kiegészíti egyéb deviancia, családi viszály, illetve, ha a bűncselekmények jelentős hányada a család és a gyermek ellen irányul. A szülők által elkövetett bűncselekmények között a család és az ifjúság ellen elkövetett bűntett a leggyakoribb: 39 százalék” (Hanák K.: i. m., 119. old.). A hittanórán ritkán fordulnak elő.

H. P. 19 éves fiú, gimnáziumi tanuló, jó értelmi képességű. Minden törvény ellen lázad, motorral száguldva súlyos testi sértést okozva gázolt.

Az előzményekből kiemeljük, hogy a három fiú mellől disszidált apa ötévi távollét után visszatérve, rendszerelenségek miatt azonnal börtönbe került. Közben gyermekei hittanosok, szívesen ministrálnak.

Hitoktatójának áthelyezése, a serdülő fiú apjának börtönbe kerülése és az anya erélytelensége, tehetetlensége vezetett a fiú minden ellen lázadó negativizmusához, majd a gázoláshoz.

A lakótelepi gyermek: tulajdonképpen az „utcagyerek” mai változata. Anyagi gondjai ugyan nincsenek, de mivel szüleinek nincs ideje nevelésre, társakat keresve egész nap gyakorlatilag felügyelet nélkül, csapatokba verődve őgyeleg. Az így kialakuló bandák a kriminalitás irányába sodorhatják. Ha viszont távol tartja magát tőlük, fennáll az elszigetelődés veszélye. A lakótelepeken a nagyvárosi problémák halmozottan jelentkeznek.

Az árva gyermek problematikáját is meg kell említenünk, hiszen szenved az elvesztett szülő hiányától, érzelmileg azonosul vele. Az életben maradt szülőhöz való kapcsolata sokszor emiatt gyengébb. Fennáll az elmagányosodás, a depresszió, legsúlyosabb esetekben a suicidium veszélye, amit fokozhat az özvegy társkeresése.

A sokgyermekes család gyermeke külön tárgyalást érdemelne a sajátos nevelési helyzet miatt. Példáknak azt mutatja, hogy a vallásos sokgyermekes család is lehet káros hatású a keresztény nevelés szempontjából. Nem kóros állapotról van szó, de a felvetődő nehézségek miatt több szempontból is külön törődést igényelnek.

Talán kevésbé, de azért számítanak az anyagi gondok is. Ezt elsősorban a megnövekedett igények, a környezetben levő egyikéé jóléte fokozhatja. A gyermek gátlásossá válik, mert nem „versenyképes” társaival. A családi méretű gátlásosság beszűkülést, bezárkózást eredményez. Ezt fokozza a közvetlen környezet meg nem értése.

D. H. 19 éves leány hétgyermekes értelmiségi család elsőszülöttje. Az apát munkájában zavarja a gyermekek nyüzsgése, ezért igyekszik „elmenteni” magát otthonról. Ha otthon van napközben, durva a gyermekekkel, káromkodik, bár vallását buzgón gyakorolja. Az anya csak a „gyermekeknek él”, de ebbe belefárad és nincs kikapcsolódásra lehetősége. Sokszor nem tud úrrá lenni a gyermekek nevelésével járó problémákon, ám ezt magának sem meri bevallani, mert mindig olyan eszményien szépnek képzelte az életet a sok gyerekkel. Gyermekeiben állandóan tudatosítja, hogy így kell szentül élni a családban, ez a keresztény hivatása minden nőnek. Otthonuk elhanyagolt, rendetlenség veszi körül a gyermekeket.

D. H. saját testvéreit látja boldogsága akadályának: „Minek ez a sok gyerek, miért nem élhetek úgy, mint a társaim?” Bár jöfőjü, kitűnő tanuló, 16–17 éves korában „kitör”. A szülőkön szinte bosszút állva, kikezd minden férfival, aki a közélébe kerül; 18 éves korában házasságon kívül gyermeket szül. A nagy családba most már az ő apa nélküli gyermeke is beletartozik, mint igazi veszélyeztetett.

Nevelési hibák: elkényeztetett gyermek, kettős nevelés. Nagyon gyakori eset, amikor nem a hiányosságok károsítanak, hanem a bőség. Ezekben az esetekben első pillanatra nem látjuk a veszélyhelyzetet. A személyiségfejlődés azonban itt is zavart. Az önzővé tett, a mindenártn érvenyesülésre nevelt gyermek a közösségbe nehezen illeszkedik. A helytelen nevelési célok és a helytelen nevelői magatartás miatt lehetetlenné válik a helyes keresztény értékrend kialakítása.

MIT TEGYÜNK? A problematikus gyermeket fel kell ismerni! A veszélyeztetett gyermek felhívja magára a figyelmet. A könnyebb eset, amikor nyugtalanságával, hipermotilitásával, közbeszólásaival jelez. A „könnyebb” szó a felismerésre utal, mert a hitoktató számára ezek lesznek a „nehéz” gyerekek! A csendes, meghúzódó, zárkózott, gátlásos gyermeknek talán még örül is a hitoktatója, hisz velük semmi baja sincs. Ne felejtjük el, hogy az ilyen túl jó gyerekek is – éppen látszólagos nyugalommal – jeleznek. A legelső teendő tehát a gyermek spontán viselkedésének megfigyelése a hittanórák előtt, alatt és után; szentmise előtt, alatt és után. . .

A megfigyelés szempontjai. Szomatikus: arcszín, méret, súly, mimika, fejlődési rendellenesség, mozgás, rángás, körömrágás, orrpiszkálás, mocorgás stb. – Beszéd: alakilag és tartalmilag (dadogás, hadarás, akadozás, tartalmilag zavart stb.). – Magatartás: Spontán viselkedésnél kóros, ha a gyermek túl mozgékony, túl hangos, agresszív. Az ilyen gyermek a figyelmet akarja felhívni magára (gyakran nem is tudatosan), a vele való foglalkozást akarja kikényszeríteni (még akkor is, ha ez a foglalkozás a magatartás miatt negatív lesz is). Kóros a viselkedés akkor is, ha a gyermek zárkózott, gátlásos, visszahúzódó. Társaihoz kötődni nem tud, és nem is akar. A gyermek-közösség (az épek) jó érzékkel kiveti magából ezeket a gyermekeket.

Az irányított magatartást megfigyelhetjük olyan helyzetben, amikor a gyermeknek teljesítményt kell nyújtania: Hogyan viszonyul a feladatokhoz? Hogyan foglalkoztatható? Tud-e az életkorának megfelelő követelményszinten teljesíteni?

Családrajz. „A családrajzokon – mint minden projekciós teszten – a rajz fejlettségében vagy primitivitásában, a személyek elhelyezésében, vagyis az ábrázolás kompozíciójában, esetleg egyes családtagok, személyek lehangolásában megjelenik a családi konstelláció a gyermek szemzőgéből szemlélve.

A családnak mélyreható személyiségformáló hatása van a gyermek fejlődésében. Befolyásolja értelmi, érzelmi fejlődés menetét és magatartásának kialakuló formáit. Mivel gyermekkorban a rajzolás elsősorban nem szóban tudatosító kifejezőmód, hanem közvetlen projekciós módszer, ha a gyermeket felszólítják, hogy rajzolja le a családját, bizonyosra vehetjük, hogy érzelmi szempontból hű képet fogunk kapni a családról, amelyben él, annak érzelmi légköréről, erő és hatalmi viszonyairól, azaz egész érzelmi szerkezetéről.

A családról készített gyermekrajzokat az jellemzi, hogy azt a személyt rajzolja nagyra, vagy helyezi középpontba, aki az ő számára – akár pozitív, akár negatív előjellel – a legfontosabb. Vagyis az ábrázolás pontosan tükrözi a gyermeknek a családra vonatkozó érték skáláját. A családrajz értékelésekor és elemzésekor a következő szempontokat alkalmazzuk:

1. Igyekszünk meghatározni, hogy a rajz *színvonala* megfelel-e a gyermek életkorának. Ha nem, milyen mérvűek az eltérések akár pozitív, akár negatív irányban.
2. Nézzük meg, *milyen összefüggésben* ábrázolja a gyermek a családtagokat (családi struktúra, domináns személy, különleges kapcsolatok a családon belül).
3. Megfigyeljük a *méretbeli viszonyokat* (ami vagy aki fontos a számára azt nagyobbra rajzolja). A relatív méretekben és a téri elhelyezésben is érzelmi összefüggések nyilvánulnak meg.
4. Megfigyeljük, hogy *önmagát* a családon belül *hova helyezi* a rajzon.
5. Milyen különleges jellemző jegyek vannak az egyes személyeken: például saját magának, vagy másnak nincs keze (tehetetlen), hátat fordít a többinek (tényleges különállást vagy elfordulást mutató jel).
6. Milyen a rajzlap területének felhasználása: az egész területet, vagy csak az egyik szögletet használja stb. (minél kisebb helyet foglal el a lapon a rajz, érzelmileg annál bizonytalanabb maga a gyermek).
7. Megfigyeljük a rajzban a terhatásokat (összevisszaság, ritmizálás stb.). A ritmizált terhatás mindenkor kiegyensúlyozott állapot képe” (Gegesi Kiss–P. Liebermann: Személyiségzavarok gyermekkorban).

A családrajzokat az év elején, az első órák egyikén készítettessük el. Ügyeljünk arra, hogy a gyerekek önállóan dolgozzanak. A testvéreket lehetőleg ültessük el egymás mellől. Egy alkalommal – lehetőleg ne túl hosszú idő alatt – készítsék a gyermekek. Haza nem vihetik befejezni, szülői befolyás ne érje a rajzoló gyermeket. Csak ceruzával rajzoljanak. Munka közben figyeljük meg, hol kezdi a rajzot és kit rajzol először. Nevezze meg a gyermek – és jegyezzük fel –, ki kicsoda, különösen, ha közel azonosak az alakok. Nem árt a rajz hátára feljegyezni észrevételeinket: például „nehezen kezdett munkához”, „anya alakjával kínlódott” stb. Ne magyarázzuk meg, kit és hogyan kell lerajzolni. Legyen a rajzokon dátum, és tüntessük fel a gyermek életkorát (pl.: 9,3 = kilenc év, három hónap).

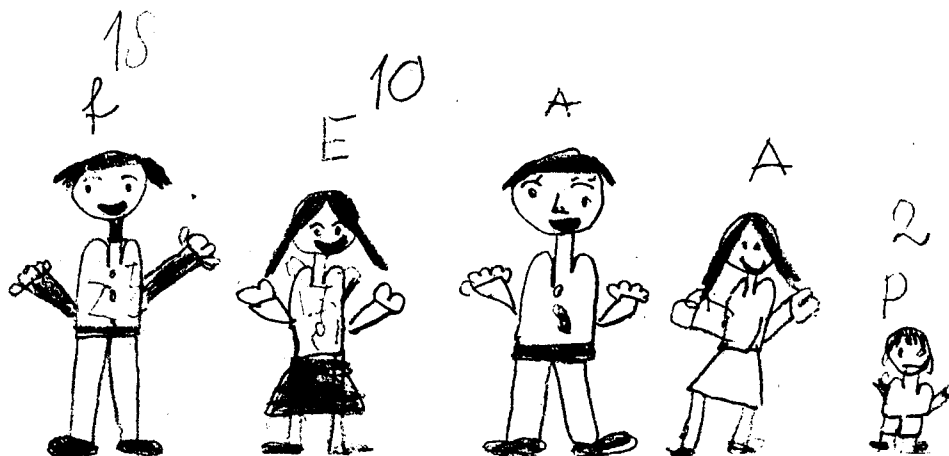
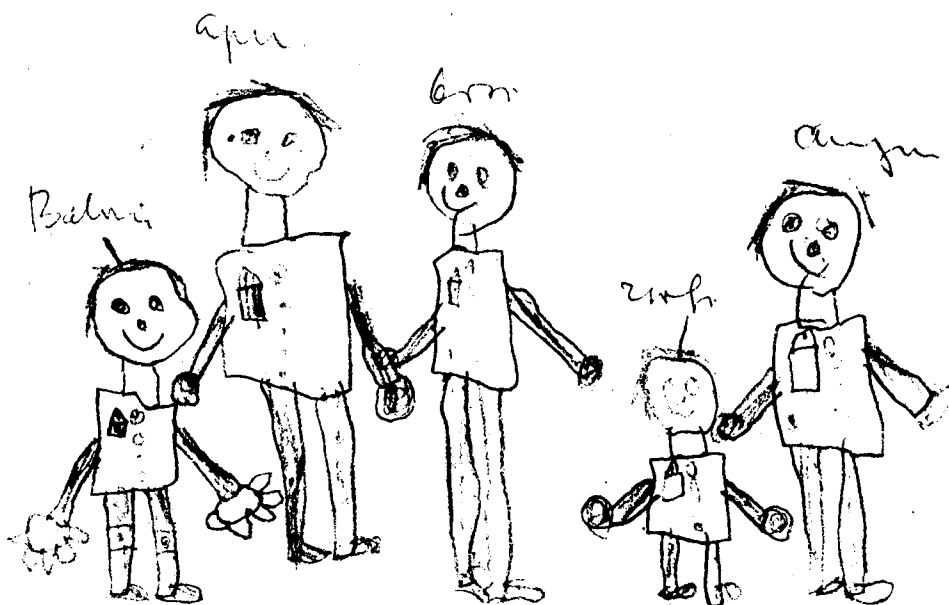
A családrajzokat a tanév végén lehetőleg újra készítettessük el. Az értékelést hozzáértő bevonásával végezzük el. (Vigyázzunk a TESZT nem „szentírás”, egy ember sokkal bonyolultabb lény annál, minthogy egyetlen teszttel meghatározható lehetne. Csak tájékozódást, eligazítást várhatunk a vizsgálattól!)

A továbbiakban két rajz ismertetését adjuk.

B. K., 5 éves kislány rajza. Alakábrázolása fejlett, koránál magasabb szintű. Az alakok elhelyezése harmonikus, jól betölti a lapot. A mosolygó emberek egymás felé nyújtják a kezüket. Saját magát édesapja mellé, kicsi lánytestvérét édesanya mellé helyezi. Feltűnő, hogy alig pár évvel idősebb nővérét majdnem legnagyobbra rajzolta és középre helyezte, szinte összekötőnek a családtagok közé. (Nagyon jó a kapcsolat a két gyermek között.) Enyhe agresszióra utalnak a fekete színezett karok, lábak, de egészében kiegyensúlyozott, derűs család képét látjuk.

Zs. Sz. 8 éves kislány rajza. Értelmi fejlődésében kissé visszamaradt, érzelmileg sérült. Anyja tisztviselőnő, gyenge akaratú, határozatlan, apja primitív, erősen italozó fizikai dolgozó. Négy gyermekük van. A legnagyobb fiú, a család büszkesége ipari tanuló, a nagyobbik leány általános iskolás, közepes tanuló. A testvérsorban a rajzot készítő kislány következik, majd a kétéves kislány zárja a sort.

A kislány – bekerülve az általános iskolába – szorongó, neurotikus gyermekké, nappali bevizelővé vált. Ezért két nagyobb testvére és apja durván gúnyolták, és osztálytársai között sem talált nyugalmat. Pszichés állapota egyre romlott. A rajz készítésekor volt a legmélyebb ponton. A családból teljesen kirekesztődött, magát nem is rajzolta a családba. Két testvére és apja száját feltűnően pirosra festette (ők csüfölják), ruhájukat, karjukat erősen fekete, a tőlük való félelemre figyelmeztetve. Anyja és kistestvére láthatóan nem bántják.

Családlátogatás. Minden alkalmat meg kell ragadnunk arra, hogy a problematikus gyermekek családját megismerjük.

A család megfigyelésének szempontjai:

Anyagi szint

Intelligencia szint

A gyermek helyzete a családban, szülők, testvérek viszonya.

A család házirendje

A gyermekek rendszeres elfoglaltsága (túlterhelés)

Ki foglalkozik a gyermekkel, és azzal a gyermek milyen viszonyban van?

A gyermek játéka, legkedvesebb foglalkozása

A család közös szórakozása

A családtagok vallásossága

Imádkoznak-e közösen, ünnepelnek-e együtt?

Ha mód van rá, beszéljünk a szülőkkel külön-külön is.

Egyéni beszélgetés a gyermekkel. Érdeklődünk otthona (lakásuk) után, családtagjai, barátai után, örömei, szomorúságai felől. Mivel szeret foglalkozni? Hogyan tanul? Kérdezzük élete fontosabb eseményeiről. Hogyan látja a családban előforduló vitákat, nehézségeket? Jó, ha a problematikus gyermekekről rendszeresen feljegyzéseket készítünk. Rögzítjük a gyermek állapotát, a különböző intézkedéseket, a gyermekkel és a szülőkkel folytatott beszélgetések lényegét és az elért eredményeket.

Meg kell kísérelnünk a károsító tényezők elhárítását. Tudnunk kell, hogy a gyermek is, a család is, minden esetben érzelmileg súlyosan sérült. „Oktatni, nevelni csak azt lehet, aki érzelmileg hozzáférhető. Munkánk eredménye attól függ, hogy sikerül-e a sérült gyermekekkel (családdal) bizonyos fokú érzelmi kapcsolatot teremteni” (György Júlia: A „nehezen nevelhető” gyermek, 115. old.). Az így kialakuló *szeretetkapcsolatok* óriási jelentősége van, mert „szeretni, örülni, ragaszkodni, bízni és felelősséget vállalni csak az tud felnőtt életében, akit gyermekkorában az anyja, vagy az anyát teljes értékűen pótolni törekvő gondozója elfogadott és szeretett” (Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok, 29. old.).

TERÁPIA. A sérült gyermeket be kell kapcsolnunk a közösség munkájába azzal, hogy feladatokat bízunk rá. Ez jó alkalom az érzelmi kötődés kialakítására. Advent, karácsony és tulajdonképpen az egész egyházi év lehetőséget kínál az érzelmi feltöltődésre: adventi készüllet, karácsonyi Kisjézus vásár. . . Soha ne érezze, hogy a társaival nem azonos értékű; feladatait úgy választjuk meg, hogy meg tudja őket oldani.

A közösséget is fel kell készíteni a problematikus gyermekek befogadására. Az ép közösséget nem szabad túlterhelni, mert az a problematikus gyermeknek, és a közösségnek is ártalmára van. A közösség tagjaival időnként – a problematikus társ távollétében – beszélni kell róla. Egy-egy erősebb személyiségű gyermeknek feladatul lehet szabni társa segítségét (szeretetkapcsolat, barátság kialakítása).

Az eddigiek csak a „tüneti kezelést” biztosítják. A gyökeres gyógy mód minden esetben a családterápia lenne. Erre ugyan kevés lehetőség nyílik, a gyermekek érdekében mégis mindent meg kell próbálnunk. (Ép családokkal való kapcsolatépítés; arra felkészített hívek családlátogatása stb.).

A megelőzés tulajdonképpen a keresztény házasság vállalása. Ha ez nincs, megelőzésre kevés a lehetőségünk. Szerep juthat az egészséges, igazi keresztény közösségnek. Nem egyszemélyes feladat, a pap egymaga nem elég a feladatok megoldásához. Szükség volna a világiak bevonására, szakemberekből álló segítő gárda létrehozására (pszichológus, pedagógus, orvos, gyógypedagógus stb. közreműködése).

Az állami erőfeszítéseket – adottságokat és lehetőségeket – reálisan felmérve, kritikusan állapítja meg Hanák Katalin a már idézett művében: „. . . ma a speciális gyermekvédelem a már veszélyeztetett helyzetben levő gyermekek családjának intenzív gondozását sem tudja maradéktalanul ellátni, még kevésbé tudja össztársadalmi szinten vállalni a veszélyeztetettség preventív elhárítását, a családokkal való foglalkozás valamennyi területét” (i. m., 8–9. old.).

Nekünk pedig meg kell tudnunk teremteni azt az igazi keresztény légkört, amely a fejlődő ember számára nemcsak egészséges emberi környezet, hanem „isteni milió” is lehet.

Irodalom: Murányi-Kovács Endréné: Gyermekkorai személyiségzavarok pszichológiája (Tankönyvkiadó, Budapest 1977). A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola jegyzete) – Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok (Tankönyvkiadó, Budapest 1977. Pszichológia-Nevelőknek) – Illyés Gyuláné, Illyés Sándor, Jankovich Lajosné, Lányi Miklósné: Gyógypedagógiai pszichológia (Akadémiai Kiadó, Budapest 1978) – Gegesi Kiss-P. Liebermann: Személyiségzavarok gyermekkorban (Akadémiai Kiadó, Budapest 1965) – György Júlia: A „nehezen nevelhető” gyermek (Medicina, Budapest 1973) – Hanák Katalin: Társadalom és gyermekvédelem (Akadémiai Kiadó, Budapest 1978. Szociológiai Tanulmányok 19.) – Család és házasság a mai társadalomban. Tanulmánygyűjtemény (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1971)

AZ EMBERI SZEMÉLY TISZTELETE AZ ÚJ EGYHÁZI HÁZASSÁGJOGBAN

Ha az egyház hű akar lenni alapítója, Krisztus példájához, nem tekinthet céljának mást, mint amiben Jézus a saját küldetését megjelölte: „Az Emberfia nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy ő szolgáljon” (Mk 10, 45).

Mióta az emberiség racionális jogi normák szerint igyekszik rendezni társadalmi életét, a jogi gondolkodók egyre tisztábban fogalmazzák meg azt a felismerést, hogy az egész jog az emberre ifányul: „*Hominum causa omne ius constitutum est*” (Dig. 1, 5, 2).

Amikor a katolikus egyház önmagát jogi jellegű normákkal szervezett közösségnek ismeri fel, és mint ilyet igyekszik továbbépíteni, felhasználva az emberiség jogi kultúrájának értékeit is, elkerülhetetlenül szembe kell néznie a misztérium problémájával. Meg lehet-e szervezni intézményesen azt a titokzatos, kegyelmi valóságot, ami lényegében az egyház? Milyen szerepe van a jognak Isten üdvözítő tervében? Ezekre az ősi kérdésekre VI. Pál pápa gyakran vissza-visszatért tanításában, s mindig azt hangsúlyozta, hogy az emberi személy az a pont, amelyben üdvrend és jogrend összetalálkozik, mert a személlyel együtt és az emberi személy érdekében az üdvökönómia magában foglalja a jogok birtoklását és gyakorlását is. Ez a szempont követelményként fogalmazódik meg az 1967-es püspöki szinódus irányelveiben, melyek az Egyházi Törvénykönyv reformjának vezérfonalául szolgálnak. A 6. irányelv (*De tutela iurium personarum*) célul tűzi ki a keresztyének alapvető jogainak tisztázását és érvényesítését az egyházon belül.

A kánonjogi irodalomban különleges érdeklődés tapasztalható ez iránt a perszonális szemlélet iránt. Főként a világi hívőket az egyházban megillető jogokat próbálják elméletileg kidolgozni, vagy akár jegyzékbe foglalni. Arra is történtek szerencsés kísérletek, hogy az egész kánonjogot a kegyelmi rendbe fölemelt emberi valóságából kiindulva alapozzák meg.

Ebben az összefüggésben szinte magától értetődőnek tűnik, hogy az új hatályos kánonjogban, de a készülő új *Codex* terveiben és a kánonjogtudományban is leginkább éppen azon a területen észlelhető az emberi személy fokozott figyelembe vétele, ahol a perszonális és az intézményes elemek a leggazdagabb, legsokrétűbb kapcsolatban állnak egymással: a házasságjog területén. Pusztán e jogfejlődési folyamat jellegének érzékeltetését és nem az egész új házassági és perjogi normarendszer átfogó bemutatását szolgálják az itt következő példák.

A házassági beleegyezés (consensus) új értelmezése. A római jogból örökölt, de keresztyén szemléletben továbbfejlesztett alapelv értelmében „a házasság létoka . . . az arra képes feleknek törvényt szabta formában kinyilvánított beleegyezése (consensus), vagyis kölcsönös akarata”. Ennek az akaratak kinyilvánítását, vagyis a házasságkötés aktusát hagyományosan szerződésnek szokás nevezni. Kellő magyarázattal és a házassági szerződés sajátos jellegének hangsúlyozása mellett – esetleg a házasság intézmény voltának több figyelmet szentelve – általában ma is fenntartják ezt a sémát, hiszen az egész egyházi házasságjog szerkezete a szerződés modelljét követi. Így a forma, a jogképeség (házassági akadályok hiánya), a szerződő akarat és ennek fogyatékosságai, az akaratnyilvánítás és a tényleges szándék eltérése, valamint a házasságkötésből (matrimonium in fieri) adódó és az egész házasság tartamára (matrimonium in facto esse) szóló jogok és kötelesek nehezen lennének helyettesíthetők más fogalmakkal. Különösen akkor ötlük szemünkbe ennek a belső, személyes, akarati beleegyezésnek – amelynek a szerződésből csak megközelítő leírása – a jelentősége, ha más elméletekkel hasonlítjuk össze, melyek alapján egyes népeknél a házasság létrejöttét a menyasszony akaratától független esemény (pl. a férj vagy a szülők akarat) döntötte el.

A II. vatikáni zsinat szövegei mégis kerülnek a szerződés kifejezés alkalmazását a házasságra. Ehelyett „bensőséges házastársi élet- és szeretetközösségről” beszélnek, melyet a „házassági szövetségkötés” mint „személyes és visszavonhatatlan beleegyezés” hoz létre (GS 48; vö. uo. 50–52).

A szövetség motívumának hangsúlyozása a házasság szentségi jellegét állítja előtérbe: Isten és a választott nép, Krisztus és az egyház szövetségének misztériuma a keresztény házasság. Mivel pedig a Zsinat gyönyörű fejezeteket szentel a hitvesi szerelem értékelésének (GS 49., 51. stb.), sokakban fölmerült a gondolat: nem lehetne-e jogi elismerést adni ennek a szerelemnek? Mindenestre azt a jogi elismerést már VI. Pál pápa 1976. február 9-én a Rota Romana tagjaihoz intézett beszédében kizárta, amely annak elfogadását jelentené, hogy a házassági beleegyezés – mint újabb romanisták szerint a római jogban – nem egyszeri tett, hanem egész életen át tartó folyamat, s így a folyamatos egyetértésnek értelmezett *consensus* azonos a házastársi szerelemmel. Ez az elmélet tehát a kánonjogban nem alkalmazható, s ezért nem lehetséges az sem, hogy a szerelem megszűntével megszűnjék a házasságot létrehozó beleegyezés és így maga a házasság is. Mindez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a szerelemnek, ennek az emberi személy szempontjából olyan fontos ténynek, semmi jogi jelentőséget sem lehet tulajdonítani. Az azonban kétségtelen, hogy ez a jogi jelentőség nem közvetlen, hanem a kölcsönös házassági beleegyezés egyszeri akarati tetteben konkretizálódik. Vagyis az igazi „emberi”, „teljes”, „hűség”, „kizárólagos”, és „termékeny” szerelem (*Humanae vitae* 9) eredménye az a tökéletes házassági akarat, amely a jogilag érvényes házasságkötés feltétele. A szerzők többsége azonban nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy ebben az összefüggésben a szerelem nem feltétlenül jelent nagy érzelmet, inkább hitvesi szeretetnek fordíthatnánk.

Mindezek miatt érthető, hogy az új *Codex* tervezetéből is hiányzik a „szerelem” kifejezés, ám a *Schemában* mégis a házasság perszonalisabb, szellemibb és átfogóbb felfogása tükröződik. Így a *Schema de sacramentis* 243. kánonjának 1. §-a kijelenti, hogy a házasság „az egész élet bensőséges közössége”. Eszerint a „házassági szerződésben” a felek a teljes élet közösségéhez való jogot adják meg egymásnak.

A házasság beteljesülése (consummatio). „A házasság lényegéhez – mint *Bánk József* írja – nem tartozik ugyan hozzá a testi egyesülés, vagyis annak *tényleges* végrehajtása, hanem csak az erre való képesség, mégis a házasság teljes felbonthatatlansága csak akkor következik be, amikor a testi közösülés révén a két házastárs csakugyan *egy testté* lett.” A kánonjogászok újabb javaslatai, kutatásai ezzel kapcsolatban főként a következő kérdésekre irányulnak: 1. nem bonthatná fel az egyház (esetleg a pápa „Krisztus-helytartói” hatalmánál fogva) a keresztények közt létrejött, érvényes és bevezetett házasságot is; 2. a házasság bevezetése, beteljesülése nem jelent-e sokkal többet a pusztán testi kapcsolat létrejötténél; 3. nem alaptalan-e a felbonthatatlanságot gyakorlatilag a testi kapcsolattól függővé tenni, mikor pedig a házasságot a kellő formában kinyilvánított akarat (*consensus*) hozza létre; végül 4. nem adhatnának esetleg felmentést a püspökök is a bevezetetlen házasság alól. Mindez azonban nem ment át a hatályos jogba és – úgy tűnik – az új tervezetekben sem szerepelnek ilyen újítások. Mégis általánosan elfogadott az a nézet, hogy a házasságot beteljesítő aktusnak nem csupán fizikai erőszaktól mentes emberi tettek (*actus humanus*) kell lennie, hanem a házastársi lekület – vagy ahogyan a Zsinat tanítja, szerelem (GS 49) – kifejezésének is. Ezt a gondolatot állítja középpontba *II. János Pál* pápa, aki hangsúlyozza, hogy a férfi és a nő házastársi kapcsolatát a Biblia „a személyek sajátos dimenziójába emeli és építi be”.

Ugyancsak az emberi személy tisztületének megnyilvánulásaként fogható fel a Hittani Kongregáció 1977. május 13-i dekrétuma, mely a házasságot beteljesítő aktus tekintetében a férfit és a nőt egyenlőnek tekinti, mert leszögezi, hogy csak a szó szoros értelmében vett impotencia (*impotentia coeundi*) teszi lehetetlenné a házasság bevezetését, viszont a terméketlenség a férfi részéről sem minősül impotenciának („*impotentia*” generandi), s így nem akadály a házasság létrejöttének és beteljesülésének.

Képtelenség a házasság terheinek vállalására. Az egyházi jog fejlődésének útját kitűnően szemlélteti egy másik példa: egy új házassági akadály kialakulásának lehetünk tanúi az utóbbi években. A házassági akadály kifejezést itt tágabb értelemben vesszük, hiszen a fejlődés színtere a bírói gyakorlat. A Rota Romana döntései között a Zsinat utáni időktől fogva találunk olyanokat, amelyek a házasság érvénytelenségét a házasság terheinek vállalására való képtelenség címen mondják ki. Korábban az ilyen helyzeteket egyszerűen a házassági beleegyezésre való képtelen-

ség oldaláról közelítették meg, és úgy tették fel a kérdést, hogy ítélőképesség hiánya címén (*defectus discretionis iudicii*) érvénytelennek nyilváníthatók-e az ilyen házasságok. Olyan esetekről van szó, amikor a szoros értelemben vett testi kapcsolatra nem képtelenek a felek, ám ennek emberi módon való megélése és a házastársi életközösség kialakulása valamilyen súlyos pszichikai vagy pszichoszexuális rendellenesség miatt lehetetlen közöttük, s ugyanakkor mégsem lehet azt mondani, hogy a házassági beleegyezés egyszerűen azért érvénytelen, mert valamelyik fél nem beszámítható. Ilyenkor tehát – ismét csak a szerződés modellje szerint fogalmazva – nem közvetlenül a szerződést kötők akaratában van a hiba, hanem a szerződés tárgya hiányzik. A házasságkötéskor az életközösségről egyeznek meg a jegyesek (*ius ad vitae communionem*). Aki erre az említett súlyos objektív okoknál fogva képtelen, annak házasságát ez újabb rotai praxisban általában érvénytelennek mondják ki.

Ennek a bírósági gyakorlatnak az eredményeként az új *Codex* tervezetében a házasságról szóló *Schemá*ba belekerült a következő kánon: „Képtelenek házasságot kötni azok, akik súlyos pszichikai rendellenesség folytán nem tudják a házasság lényeges kötelezettségeit magukra vállalni”. Mivel ez a kánon a házassági beleegyezésről (*consensus*) szóló fejezetben szerepel, arra következtethetünk, hogy a készülő törvény szellemében ezt a fajta képtelenséget közvetve, vagyis a házassági beleegyezésre gyakorolt hatásában kell szemlélni. Ezen a ponton tehát, úgy tűnik, az orvostudomány és a pszichológia eredményei ötvöződve a keresztény hit igazságaival, értékesen járultak hozzá a kánoni jog fejlődéséhez.

A megtévesztés mint érvénytelenítő tényező. A házassági akarat hiányosságai között a *Codex* említi a tévedést, mely ha magára a házastárs személyére vagy a személyre „visszaháramló” tulajdonságára vonatkozik, érvénytelené teszi a házasságot (c. 1083). Egyéb tévedés azonban még akkor sem befolyásolja a házasság fennállását, ha rosszindulatú megtévesztés következménye. Előfordul azonban, hogy ilyen megtévesztésből kétségbeesztő emberi szituációk adódnak, melyek gyakorlatilag lehetetlenné teszik a házastársi együttélést. Noha a házasságot érvénytelenítő tévedések körét – híven a sok évszázados hagyományhoz (vö. *Decr. Grat. C. 29 q. 1*) – az új törvényhozás sem szándékozik lényegesen kiterjeszteni a tévedés tárgyának szempontjából, mégis a tévedés forrását is figyelembe kívánja venni. Ez újdonság a kánoni jogban.

Az új *Codex* tervezetében az áll, hogy a házassági beleegyezés elérésére irányuló megtévesztés hatására kötött házasság érvénytelen, ha ez a megtévesztés a másik félnek olyan tulajdonságával kapcsolatos, mely alkalmas a házastársi életközösség súlyos megzavarására. Megjegyzendő, hogy itt a „személyre visszaháramló” tulajdonságban való tévedéstől különböző esetről van szó. Ha a megtévesztéssel rászédett fél a házasságkötés után olyan súlyos tényekre kell, hogy ráébredjen, mint például egy eltitkolt komoly, fertőző betegség, vagy a menyasszony harmadik személytől való terhessége, akkor az új törvény szerint – függetlenül attól, hogy azok a tények a személyazonosságot egyáltalán nem érintik – lehetséges lesz a házasság érvénytelenségének kimondása *error dolose causatus* címen. Ezzel – ha a törvény érvénybe lép – a kánonjogászok régi vágya, törekvése valósul meg. Egyben ez nyilvánvaló jele lenne a Zsinat szelleméhez igazodásnak, hiszen semmi sem mond jobban ellent két személy egész életre szóló, kölcsönös szeretetből fakadó kötelezettségvállalásának, mint az a család, amely valamelyik félnek az egész életközösség szempontjából meghatározó jelentőségű tulajdonságára vonatkozik.

A vegyes házasságok új szabályozása. A kánoni jog a valláskülönbséget kétféle esetben tekinti házassági akadállyal: 1. ha katolikus fél kíván házasságot kötni megkeresztelt nem katolikussal, ez a *mixta religio* akadály (c. 1060); 2. ha katolikus fél nem kereszténnyel köt házasságot, ez a *disparitas cultus* néven ismert érvénytelenítő akadály (c. 1070). Itt most elsősorban a tulajdonképpen vegyes házasságokra térünk ki, vagyis azokra, amelyek katolikus és nem katolikus, de keresztény felek közt jönnek létre, ám a felmentés feltételei tekintetében a valláskülönbséggel (*disparitas cultus*) kötött házasságok is hasonló elbírálás alá esnek. Egyébként az új törvényhozás néha mindkettőre egyaránt alkalmazza a *matrimonium mixtum* és a *mixtae nuptiae* kifejezéseket.

A *Codex* ide vonatkozó kánonjait (c. 1060–1064) a Zsinat után először a Hittani Kongregáció 1966. március 18-i instrukciója (*Matrimonii sacramentum*), majd pedig a ma is érvényben levő

Matrimonia mixta kezdetű pápai motu proprio (1970. március 31.) módosította, fejlesztette tovább. Ehhez a Magyar Püspöki Kar 1971. június 16-án kiegészítő rendelkezést adott ki. Az új jogszabály kitart amellett, hogy a vegyes vallás (mixta religio) tiltó házassági akadály, hiszen az ilyen házasságok a házastársak számára nem kis nehézséggel járhatnak és „a keresztények helyreállítandó egységének nem válnak javára, néhány esetet leszámítva”. Bár az a tény, hogy a tiltó akadály fennáll ma is, és bekerült – noha nem tiltó házassági akadály néven – az új *Codex* tervezetében is, azt bizonyítja, hogy az egyház nem kívánja serkenteni, buzdítani a katolikusokat a vegyes házasságra, sőt az ilyen házasság megengedtségét felmentéshez köti, mégis a motu proprio szövege nem zárja ki, hogy a vegyes házasságok néha az ökumenizmus szempontjából pozitív értékkel rendelkezzenek. Eszerint egyfelől az ilyen házasságok számának növelése önmagában egyáltalán nem szolgálja a keresztény egység ügyét, másfelől, ha ilyen házasság létrejön, értelmes – bár nem könnyű – feladat lehet a családon belül a hívő, elkötelezett és egyben ökumenikus szellem kialakítása.

Az emberi személy szempontja a *Matrimonia mixta* kezdetű motu proprióban többször is előfordul, szinte átjárja az egész dokumentumot. Először mint a vegyes vallás házassági akadályjellegének megalapozása szerepel: „Az egyház – olvassuk a bevezetőben – küldetése tudatában nem ajánlja a vegyesházasságok kötését, mert minden igyekezetével azon van, hogy a katolikusok a házassági kötelékben teljes lelki egységben és tökéletes életközösségben élhessenek”. Talán a legfontosabb részletprobléma, ahol központi jelentőséget kap a személy tiszteletben tartása, a vegyes házasságból született gyermekek keresztelésének és nevelésének kérdése. A *Codex* szerint mindkét félnek nyilatkozatot kellett adnia, hogy a házasságból születendő összes gyermekek katolikus kereszttségben és nevelésben fognak részesülni (c. 1061 § 1, 2). A házassági akadály alóli felmentést ettől a nyilatkozattól tették függővé. Az 1966-os *Matrimonii sacramentum* kezdetű instrukció még fenntartja ezt a követelményt, igaz, már negatív formában fogalmazva. Eszerint a nem katolikus félnek azt kellett megígérnie, hogy nem fogja akadályozni a gyermekek katolikus kereszttségét és nevelését. A *Matrimonia mixta* azután jelentősen továbblép, amikor kijelenti: „A házassági akadályok alóli felmentésnek a helyi ordináriustól való elnyerése végett a katolikus fél jelentse ki, kész arra, hogy elkerülje a hite elvesztésének veszélyét; ezen felül még súlyos kötelezettséggel tegyen őszinte ígéretet arra, hogy képessége szerint minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy összes gyermekeit a katolikus egyházban keresztelteti meg és neveli fel” (nr. 4). A nem katolikus félnek viszont nem kell többé olyan nyilatkozatot sem adnia, amelyben kötelezné magát, hogy ennek az ígéretnek a megvalósításában leendő házastársát nem akadályozza, hanem csupán tudomása legyen erről a vállalásról (nr. 5). Ezt erősíti meg a magyar Püspöki Kar végrehajtási utasítása is (nr. II). Ugyanakkor – a motu proprio szerint – a katolikus partner sem feltétel nélkül kötelezi magát erre a feladatra, hanem képességei és lehetőségei szerint. Az ok világos: nemcsak saját lelkiismeretét kell követnie, hanem tiszteletben kell tartania nem katolikus házastársát is, továbbá kerülnie kell „mindazt, ami a gyermekek nevelésével kapcsolatban esetleg a házastársak elválásához vezethetne”. Hogy ez az új jogi szabályozás a gyakorlatban milyen hatásokkal járt, az ma teljes egészében még statisztikai szinten sem mérhető fel, nemhogy az emberi kapcsolatok mélyebb dimenziójában.

Sorolhatnánk még azokat a példákat, melyek a házasságjogban az emberi személy növekvő tiszteletét bizonyítják, annyi azonban a mondottakból is megállapítható, hogy a legújabb kánonjogban észlelhető a személyes, morális felelősség és lehetőségek minél hűségesebb feltárásának és figyelembe vételének tendenciája, s így a jogi kifejezőmódnak a keresztény erkölcsi szemlélethez való közelítése.

A HÁZASSÁG EMBERI ÉRTÉKEI

1. Személyes szerelem

Ha a házasság lényegének meghatározásában a házastársak kölcsönös szerelméből indulunk ki, akkor magától értetődően a szerelem minden valóság östényének mutatkozik. A véges lét önmagában hiányos, más valóságból kiegészülésre szoruló lét. Az ember is ilyen hiányos lény, aki anyagi, élettani és szellemi javak segítségével kiteljesedésre törekszik. De semmi sem tudja kielégíteni; megfelelő társra van szüksége (vö. *Ter* 2, 20 és kk.). Az emberi személy méltósága ugyanis abban áll, hogy önmagáért van. Ezért az ember csak akkor találja meg kiteljesedését, ha mint embert fogadják el. Emberi kiteljesedés következképpen csak abban a személyes szeretetben következnek be, amely így szól: Akarom, hogy légy; jó, hogy vagy. A szerelem a másik embert mint másikat értékeli; ezért a szerelem dialektikájához tartozik, hogy miközben két embert a legszorosabban összefűz egymással, egyszersmind személyes önállóságukban szabaddá teszi őket.

Az ember saját személye, akárcsak a másiké, konkrét módon csak a testében és a világgal való vonatkozásaiban létezik. Ehhez pedig hozzátartozik az ember nemisége is. Ennélfogva ez nem valami részleges meghatározottság, hanem az ember lényének alapvető vonása; mindenestől jellemzi, egészen a legfennköltebb szellemi megnyilvánulásáig. Megfordítva: ebből kifolyólag viszont az emberi szexualitás is személyhez kötődik. Személyes tartalma folytán arra rendelt, hogy személyek közötti kapcsolat kifejezési formája és közvetítője legyen. Csak annyiban élhetünk vele emberi módon, amennyiben beépül a személyes vonatkozások közé; személyes kötődések, kapcsolatok nélkül ellenben bomlásra és az emberi személy megalázására vezet. A férfi és nő közötti személyes kapcsolódások legátfogóbb formája a házasság. Minden kiterjedésében magában foglalja a két házastárs egész személyiségét úgy, mint egyetlen más ember és ember közötti viszony sem. Ezért ésszerű dolog, hogy a férfi és nő közti teljes nemi közösség helye a házasság. Itt a személy bekötöttetik az átfogó emberi élet- és sorsközösségbe.

Az emberi személynek és különösképpen a házasságközösségnek testbe ágyazottsága mindamellett azt jelenti, hogy a házasságról sohasem lehet mint valami pusztán személyes ügyről beszélni. Még a mindennapi tapasztalat is azt mutatja, hogy egy-egy házasságnak a sikere a fizikai (egészségi), szociális és gazdasági adottságoknak legalábbis a minimumát feltételezi. Elvontabban fogalmazva: a szeretet magában rejtja az igazságosságot, mert megadja a másinak azt, ami jár neki, és így viszonybeli azonosságot létesít a külső dolog és a személy között. A szerelem, amely a másikat mint másikat igenli, azt nyújtja a partnernek, ami megilleti; e nélkül becstelen lenne és tartalmatlan. A házasságnak minden szempontra kiterjedő személyes szemlélete tehát objektív, intézményes elemeket is magában foglal. A házasság megújított teológiájának tehát nemcsak az egyoldalú objektívizmustól és az intézmény szemzőgéből való látásmód túlértékelésétől kell óvakodnia; éppoly kevésbé szabad egy individualista és romantikus-idealista személyértelmezés áldozatául esnie, s a házasságot merőben szerelmi kapcsolatként értelmezni. Tudatában kell lennünk annak, hogy melyek az emberi szabadság konkrét gazdasági és társadalmi feltételei.

Itt tág tere nyílik az egyházi szolgálatnak. Az egyháznak egyéni segítséggel és tanácsadással, valamint célirányos jogi szabályozással a maga hatáskörében közre kell működnie abban, hogy megteremtse az új házasságok sikerének és későbbi beérésének előfeltételeit. Legsajátosabb szolgálata mégis abban áll, hogy kivált fiatal embereket a hitből való szeretetre képessé tegyen. Hiszen a hitből való élet alaptörvénye így hangzik: aki elveszti életét, megtalálja azt (vö. *Mt* 10, 39). Ezért a hit gyakorlása a leglényegesebb házassági előkészítés, amit az egyház nyújthat.

Részlet a szerzőnek A keresztény házasság teológiájához (Zur Theologie der christlichen Ehe, Mainz 1977) című művéből, mely a közeljövőben magyarul is megjelenik az Opus Mystici Corporis (Bécs) kiadásában.

2. Termékeny szerelem

A szerelem lényege, hogy nem akar magában maradni, hanem termékeny akar lenni. A házassági szerelem és a termékenység közti lényegbevágó összefüggést a múltban többnyire merőben biológiaiailag indokolták. Am ez már csak azért is lehetetlen, mert az emberi szexualitás az állati sajátosságokkal ellentétben olyan vonásokkal rendelkezik, amelyek azt mutatják, hogy nem kizárólag a fajfenntartásra szolgál. Az emberi szexualitásnak az állattitól való döntő eltérése abból ered, hogy az emberben hiányzik a nemi ösztönök évszakos ritmusa (a párosodási időszakok). Az emberi nemi ösztön állandó működéséből szexuális ingerfőlérség származik, amely szabályozásra és nevelésre szorul. A nemiség ilyen humanizálásának semmi köze a gátoltságához vagy az elfojtáshoz. Éppen ellenkezőleg, a szexuális önmegtartóztatás és az ösztönök szublimálása az egész emberi művelődés és kultúra előrehaladásának egyik hajtóereje. A szexualitás megnevesítésére utal többek között az is, hogy a nemiség a személyes szerelem kifejezési formájává válik. A nemiségnek tehát az a hivatása, hogy a partnereknek kölcsönösen örömet szerezzen. Az erosz és a nemi gyönyör rossz hírneve sürgősen helyesbítésre szorul. Nem lehet, hogy az emberi nemi élet értelme csupán az emberi fajta érdeke legyen. Ezért a házasság termékenységét nem lehet csupán biológiai alapon indokolni.

A házasság termékenysége a személyes szerelem legbelső lényegéből adódik. Ha ugyanis a szerelem lényege önjándékozást jelent, az igazi szerelem egyáltalán nem akarhat önmagában megmaradni, hanem ellenkezőleg: megvalósulást, objektívizálódást, egy közös harmadikban való megtestesülést sürget. A gyermek, a közös szerelem gyümölcse tehát nem merőben külsőleg és véletlenül, mint valami idegen test, ráadásaként járul a házaspár kölcsönös szerelméhez, mivel éppen annak megvalósulása és beteljesülése. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy házasságnak, amely olyan okokból gyermektelen, amelyekért a két házaspár nem felelős, beteljesületlennek és boldogtalanak kellene lennie. A szeretetnek mindig van értéke és önmagában való értelme. De fonákjára fordul, ha szándékosan és önző módon önmagába zárkozik, és a termékenységet önző indokokból tudatosan kizárja. Ahol ez történik, ott lényegét és valóságértékét tartósan elveszti. A gyermekben ugyanis rendes körülmények között a két házaspár új módon találja meg egymást, amint megfordítva: a gyermekek csak akkor tudnak emberi módon fejlődni, ha a szülők kölcsönös szerelmének védelme alatt állnak. Ezért, amit általában kissé sematikusán, mint a házasság első és második „cél”-jét szokás megkülönböztetni, tudniillik az utódokat és a kölcsönös szeretetet, a kettő bensőleg és szervesen összetartozik. A házaspárnak az a testi egyesülése is, amely nem új utódok nemzését szolgálja, hanem igenis az ő kölcsönös szerelmük elmélyítését és gazdagítását, közvetett módon szintén az utódok javát (bonum proli) szolgálja, nevezetesen a már meglévő gyermekek érdekeit. De erkölcsstelenné válik az ilyen egyesülés – mert megtagadja a szerelem értelmét –, ha önző módon önmagába zárkozik anélkül, hogy egy nagyobb „mi”-re nyitva lenne.

Ha a szerelem a gyermekekben túllép önmagán, egyszermind bekapcsolódik a társadalom és az emberiség tágabb összefüggéseibe. Az utódok világra hozatala és fölnevelése révén a házasság a társadalom és az emberiség fennmaradása és jövője érdekében végzett hivatássá válik. Ebben a vonatkozásban nem csupán számbeli növekedésről van szó, hanem valódi gyarapodásról, amely a nevelés útján a kultúra és a hagyomány továbbadásának is szolgálatában áll. A nemzedékeknek ebből az egymásutániságából alakul a történelem. Már a Szentírás hangsúlyozza a szaporodásra való felhívás és az úgynevezett kulturális feladat közti bensőséges összefüggést: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet, és vonjátok uralmatok alá” (Ter 1, 28). Ez a házasság termékenységének nyilvánvalóan nem természettudományos-biológiai, hanem kulturális-történelmi indokolása. A házasság és a család tehát nemcsak magánügy, hanem közügy is – a szó legtágabb értelmében vett politikai érték.

Az emberi termékenység nem függhet egyszerűen a természet ösztönös ritmusától, mert az ember erkölcsi felelősségét igényli. „Felelős apaság-anyaságról” van szó. Az önző önkénynek semmi köze sincs hozzá. A személy és a személyes lelkiismeret is mindig az adott vonatkozások között dönt. A mondottakból az erkölcsi állásfoglalás négy fő szempontja adódik: 1. a hitvéstárs méltóságának tisztelete és a kölcsönös szerelem tartósságáért és elmélyüléséért való felelősség; 2. a már megszületett és a még várható gyermekekért való felelősség; 3. a társadalom és az emberi

ség jövőjéért való felelősség; 4. hódolatteljes tisztelet az Isten alkotta természet iránt, melyet az ember kiművelésre, nem pedig korlátlan kizsákmányolásra és mesterkedésre kapott. Egy minden természetes kötöttségtől mentes szabadság végső soron léhaság volna; visszaesést jelentene a szellem és az anyag gnosztikus dualizmusába, s így a világról és a testről vallott pozitív keresztény felfogás ellentéte volna.

A fenti négy irányító szempont nem engedi meg a kazuisztikát, vagyis a legapróbb részletekig menő erkölcsstani szabályozást, hanem csak körvonalazza a házassági termékenység kötelező mivoltát. Modellt nyújt, amelynek konkrét megvalósítása a klasszikus arisztotelészi Szent Tamás-i természetjog nyelvén szólva nem absztrakt-deduktív módon, hanem a megélt meggyőződések, a „jó erkölcs” által történeti módon, a mindenkori kultúra keretében történik. Ez az a terület, ahol a keresztény ember és személyes lelkiismereti döntéseinek támogatására az egyházi közösségben uralkodó élet és tanítás lép működésbe: ezeknek kell őt bírálattal és ösztönzéssel házasságának személyes felelősségén alapuló, emberi és keresztény szempontból tartalmas megvalósításához hozzásegíteniük.

3. Hűség a szerelemben

A gyermekekért való közös felelősség egyike azoknak a legközvetlenebbül nyilvánvaló érveknek, amelyek a házasság felbonthatatlansága mellett szólnak. De a házasságnak ezt a harmadik célját meg lehet indokolni a szerelem természetéből is. Az állattal ellentétben ugyanis az embert nem biztos ösztöne illeszti egy egészen pontosan körvonalazott, fajtájára jellegzetes környezetbe. Az ember – mint az antropológusok mondják – nyitott a világ felé. Ha nem akar ebbe a nyíltságba és az adott ingeráradatba beleveszni, szabad felelősségtudattal önmagának kell megrajzolnia saját arculatát és saját alakját. Az ember nyitottsága és befejezetlensége tehát szabadságának másik oldala. A szabadság azonban az ember véglegesítésének képessége. Az önkény ellentéte, az önkényé, amely azt hiszi, hogy a szabadság nevében mindig előlről lehet kezdeni, és hogy minden döntést, amellyel az ember önmagát kifejezi, mindig újból meg lehet változtatni. Az ilyen lompos agglégényszabadság a szabadságnak egyenesen a legnagyobb veszélyeztetése volna, mert ha nincs semmi, ami végleges, s ha minden újra meg újra módosítható, akkor minden komolytalanra és közömbössé válik. Csak ha léteznek valóban visszavonhatatlan döntések, válik az élet kockázattá és kalanddá. Az igazi szabadság tehát a hűségben valósul meg.

A hűségben megvalósuló szabadság lényegében párbeszéd jellegű. *F. Nietzsche* ezért az embert olyan lénynek nevezi, aki ígérni tud. Az ígéret, természeténél fogva, a véglegességre irányul. Ezért egy embert szeretni *G. Marcel* szerint annyit tesz, mint azt mondani neki: nem fogsz meghalni. A házassági hűség köteleke tehát nem a két félre rakott, bilincsbe verő iga, hanem a szabadság lehető legteljesebb megvalósítása, húsba-vérbe vágó „másképp már nem lehet”. A szabadságnak ilyen megkötése egyszersmind más módon tesz szabaddá. Felszabadít a pillanat szélelyeinek hatása alól. Így a hűség az időn aratott győzelem lesz.

A hűség kötelékében férfi és nő megtalálja végleges helyét: „Egy testté” lesznek (*Ter 2, 24; Mk 10, 8; Ef 5, 31*), azaz egyetlen „mi-személyé”. A házassági hűség köteléke ezért valami személyföltöttit létesít, amely végérvényesen meghatározza és összeköti két ember történetét: a házasság kapcsolatát, illetve a házasság állapotát. Mire kell itt gondolni? A mondottak alapján a házasság kapcsolat nem valamiféle önálló metafizikai létező a személyes szerelem mellett vagy fölött (objektivistá felfogás); de nem is egyszerűen csak olyan mennyiség, amely a szerelem egyes aktsaiban virágozik ki, úgyhogy ennek megszűnésével például tartós hűtlenség esetén a házasság de facto véget ér (aktualista felfogás). A szabadon adott hűségi ígéret tartósan beépül két ember történetébe. Ez olyan, szabadon és a szabadság folytán létrejött, személyek közötti létmeghatározottság, amelynek következtében két ember az egymáshoz való kötöttségben és e kötöttség által találja meg végleges helyét.

Ahol az ember ilyen teljességgel és végérvényesen létének alapjait és céljait hatol, a keresztény felfogás szerint szükségképpen felmerül az Isten. A hűségben való végérvényes lekötöttségnek megvan a vallási irányú kiterjedése, és ez voltaképpen a lényegéhez tartozik. A hűségi kötelékkel az ember valami beláthatatlan, feltétlen, többé kétségbe nem vonható dolgot vállal. Itt kerül

érintkezésbe lépének végső titkával, ami őt egészen közlőről érinti, de ami egyszermind kisiklik a kezéből. Olyan reményből és bizakodásból táplálkozik, amelyet sem vele, sem hitvestársa magatartásával nem lehet maradéktalanul megindokolni. Ennek folytán a házasság nemcsak önmagán túlmutató jelkép, hanem részesedés Isten hűségében. Ilyen végleges és föltétlenül módon csak azért tudják az emberek egymást kölcsönösen vállalni, mert őket Valaki véglegesen és föltétlenül máris elfogadta. A házastársak hűségében tehát a transzcendens világ megtapasztalható.

Mindezeket a megállapításokat természetesen nem lehet teljességgel „objektív” módon bizonyítani. A felhozott jelenségek lényegüknél fogva sokféleképpen értelmezhetők, végső és végleges magyarázatra szorulnak. De nem véletlen, hogy a házasságkötés az emberiség összes kultúráiban vallásos jelképek kíséretében történik. Ha tehát a katolikus egyház azt tanítja, hogy a házasság szentség, ez az értelmezés nem kívülről van a házasságra hűzva és erőltetve, hiszen a házasság már általános emberi formájában is ilyen értelmezés és beteljesülés felé mutat. Az emberi hűség az a nyelvtan, amelynek segítségével Istennek – Jézus Krisztusban végérvényesen megnyilvánult – hűsége kibetűzhető. De amilyen kevésbé lehet egy költeményt a nyelvtan szabályaiból levezetni, éppúgy nem lehet a házasság szentségi voltát embertani előzményekkel igazolni. Éppen ellenkezőleg, a házasság szentségi volta kikövetkeztethetetlenül új műalkotássá emelése és pontositása annak, amit a házasság emberi formája általánosságban és határozatlanul jelez. Benne valósul meg, amit eddig fenomenológiailag – a jelenségek vizsgálata alapján – a házasság lényegéket mutattunk be.

(FARKAS ANTAL fordítása)

KERESZTURY DEZSŐ: A magyar irodalom képeskönyve. Több mint negyedszázada jelent meg első ízben Keresztury Dezső munkája, amely akkor az egyik legnagyobb magyar könyvsiker volt. Azóta újra és újra felmerült a gondolat, hogy ismét ki kellene adni, a szerző azonban – nagyon helyesen – az eredeti kiadás teljes anyagát átdolgozta, részben hasznosítva az irodalomtörténetírás újabb eredményeit, részben a maga megváltozott nézeteivel is számot vetett. A változtatást a múló idő is szükségessé tette, hiszen az eredeti szöveget ki kellett egészítenie azokkal az írakkal is, akik az első kiadás megjelenése óta hunytak el. A most megjelent *Magyar irodalom képeskönyve* tehát jórészt címével emlékeztet a régebbire, képanyaga is más, s ha van olyan jellegzetessége, mely korábbi társához kapcsolja, az az, hogy ugyanolyan kitűnő bevezetést ad a magyar irodalom történetébe.

Keresztury Dezső dolga hallatlanul nehéz volt, hiszen egymagának kellett elvégeznie az irodalomtörténeti korszakmeghatározás nem éppen könnyű feladatát, ki kellett választania azokat az írókat és irányzatokat, melyeknek mindenképp helye és szerepe van egy ilyen jellegű összeállításban, és segítőtársaival együtt fel kellett derítenie, milyen képanyagból válogathat illusztrációkat. (Tudvalevő: a régebbi magyar irodalmi emlékeket alaposan megtizedelte az idő, s olykor még a jelen század nagyjainak kritikái kiadását sem lehet elkészíteni forrásanyag híján.)

A magyar irodalom képeskönyve kitűnő munka. Gyönyörűen sikerült a képanyag megszerkesztése és a tipografizálás (Szántó Tibor érdeme), s jól tájékoztatnak a tömör kísérő szövegek, melyek végigkialauzolnak irodalmunk történeten a kezdetektől napjainkig. Nemcsak a szűken vetett irodalmat tekintve, hanem a társművészetek fejlődéséről is hasznos összefoglalásokat közöl. Hogy megértjük a vállalkozás nagyságát és nehézségét, hadd utaljunk arra, hogy Keresztury Dezsőnek olykor egyetlen évszázad művészetét kellett nyolc-tíz mondatba sűrítene, máskor meg egy-egy klasszikus életművet néhány mondatba tömörítenie. Ezek a kis jellemzések messze túlnőnek egy irodalmi „kiállítás” megszokott kísérő szövegein: a kötetből megismerjük a magyar irodalom történetének legjellemzőbb erővonalait, világosan látjuk a csúcspontokat, s ugyanakkor nem maradnak homályban a kisebb, a csúcsok felé vezető kiemelkedések sem.

Hasonló vállalkozásoknak sokszor fájó hiányossága, hogy a szerzők nem törekednek teljességre, vagy pedig az ötvenes évek káros hagyományait követve megelégednek a spirituális vagy éppen a vallásos irodalom képviselőinek integrálásáról. Keresztury Dezső ebben a vonatkozásban is értékközpontúnak bizonyult: az ő magyar irodalomtörténetének szerves része például az *Élet* című lap, mely a modern katolikus művészet fellegvára volt, s a *Nyugat* folyóirat mellett ott találjuk Sik Sándor képét is, akiről – írói és nevelői hatásáról is – értő sorokat olvashatunk. Az első kiadás óta készített új részekben – melyek a mai magyar irodalomról tájékoztatnak – lényeglátó pontossággal rajzolja meg a fejlődés menetét.

Gyakori és jogos panasz, hogy az iskolai oktatásban a kellenél kisebb hangsúly esik a régi magyar irodalomra, s alkotó eszmények törölődnek ifjúságunk tudatából. Keresztury Dezső e fontos tanítói hivatásnak is példásan tesz eleget: nemcsak az irodalomtörténeti folyamat bontakozik ki előttünk, hanem az is, hogyan szolgálták általában a művészetek a hazaszeretet és az emberiség ügyét. (Magyar Helikon – Móra Ferenc Könyvkiadó, 1981)

MÉSZÁROS ISTVÁN

ELSŐ PEDAGÓGIAI HETILAPUNK, A RELIGIO ÉS NEVELÉS (1841–1849)

Mikor indult meg a hazai pedagógiai szakirodalom? Több válasz is adható e kérdésre. Az azonban kétségtelen, hogy nevelésügyi szakirodalmunk első nagy korszaka a *reformkor* volt. Sok és gazdag nevelési témájú könyv jelent meg az 1820-as évektől kezdve, elméleti művek éppen úgy, mint a gyakorló pedagógusok számára készült kézikönyvek; szaktudományi célzatúak éppen úgy, mint a nagyközönségnek szóló népszerűsítő jellegű munkák. S fellendült a pedagógiai tanulmányirodalom is: a korabeli társasági folyóiratokban a nevelési témájú publikációk gamma-dája látott napvilágot ezekben az évtizedekben.

E fejlődési folyamat sodrában jelent meg az első olyan hazai lap, amely címében már a „nevelés” szót is feltüntette: a *Religio és Nevelés*.

1841–1847 között

Az új lap kiadása – a kor szokása szerint – magánvállalkozás volt: az anyagi alapokról mindvégig a szerkesztő gondoskodott. A lapot megindulásától kezdve, 1841. január 1-től 1843. június 30-ig *Szaniszló Ferenc*, 1843. július 1-től *Somogyi Károly*, 1848. július 1-től *Danielik János* szerkesztette. Mindhárman katolikus papok, a kor ismert és népszerű egyházi írói. Közülük Somogyi Károly neve máig szélesebb körben is megőrződött: gazdag könyvtárát Szeged városára hagyományozta, ez a mai Somogyi Könyvtár.

Ismert a tény: a hazai katolikus egyház – akárcsak a két nagy protestáns egyház – az 1820-as évek második felétől kezdve szemmel láthatólag korszerűsíteni igyekezett az irányítása alatt álló, különféle szintű oktatási-nevelési intézményeket. Ennek szolgálatában állt az új lap.

1840. október 1-én kelt az az országszerte terjesztett előfizetési felhívás, amelyben a leendő szerkesztő kifejtette: a megindítandó lap célja a *vallási és a nevelési ismeretek terjesztése*, mert ez a kettő „a polgári jólétnek legbiztosabb és legerősebb támasza”, s elmélyítésük által kíván a folyóirat „a haza polgárainak mind ezen, mind másvilági boldogságuk munkálásában és elnyerésében segítségül lenni”.

Ugyancsak a kor szokása szerint e beharangozó értesítésben jelezte a szerkesztő, hogy milyen cikkeket vár közlésre (hiszen ebben az időben még nem létezett a főhivatású újságírókkal dolgozó szerkesztőség). Első helyen természetesen azt említette, hogy az írások legyenek katolikus szelleműek, azután pedig „a világos írásmód, mégpedig népszerű, de tiszta, keresetlen és szívre ható, végül a velős kidolgozás és rövideg” kívánatos a közlésre szánt írásokban.

A folyóirat négylapos, azaz nyolcoldalas volt, középnagy formátumú (mint a mai *Köznevelés*). Eleinte hetenként egyszer jelent meg, s minden vasárnap került az olvasók kezébe. 1843 nyaratól kezdve azonban, amikor Somogyi Károly vette át a szerkesztést, hetenként kétszer – csütörtökön és vasárnap –, mindegyik száma változatlanul nyolc oldal terjedelemben. 1848. április 20-tól a számok terjedelme hat lapra, vagyis tizenkét oldalra növekedett. 1848. július 1-től viszont már hetenként háromszor jelent meg – kedden, csütörtökön és vasárnap –, az egyes számok négylaposak, tehát nyolcoldalasak.

A *Religio és Nevelés* abban is követte a többi reformkori folyóiratot, hogy *anyaga meglehetősen tarka*: a tanulmányszerű írások, értekezések mellett sok novella, történet, például és vers látott napvilágot hasábjain. Gyakran közöltek helykitöltésül *Nevelési maximák* címmel pedagógiai aranymondásokat, idézeteket. Volt krónikarovata is, amely hazai és külföldi tanügyi eseményekről tudósított. Fontos szerepet szántak a könyvismertetéseknek, ezek közlését különféle módon oldották meg.

Ilyen vegyes tartalmú a többi reformkori lap is, a mai értelemben vett „szakfolyóirat” ekkor még nem létezett.

Ami a lap *pedagógiai felfogását*, nevelési alapállását illeti: végiglapozva az egyes számokat, évfolyamokat, az az olvasó benyomása, hogy a szerkesztők *alapvető és középponti nevelési kategóriának a vallási alapú erkölcsi nevelést* tartották. Erre vonatkozott – túl a szorosan vett vallási témákon – a legtöbb közlemény, ezt szolgálták a novellák, példázatok, versek, de még a híradások is. Tulajdonképpen nevelésméleti vagy didaktikai témák, a konkrét iskolai tanítással kapcsolatos írások csak ritkán jelentek meg a folyóiratban.

A pedagógiai vonatkozású közlemények zöme a *korabeli népoktatással* foglalkozott. Az 1840-es évek hazai katolikus népoktatásügyének szinte teljes problematikája kiolvasható ezekből az írásokból. A tananyag, az oktatási módszerek, a fegyelmezés a leggyakrabban előkerülő témák.

Szó esett a *középsiskolák* reformterveiről is, elsősorban a magyar nyelv gimnáziumi szerepének fontosságára világítottak rá a szerzők. Felfogásukat jól tükrözi a következő hírrészlet a soproni bencés gimnázium 1843. augusztus 1-én lezajlott vizsgájáról:

„A vidor arcú tanuló ifjúság nem csak a ker. hittudományból kitűzött kérdésekre felelt meg tiszta értelmessé szóval, hanem a többi tanulmányi tárgyakat is harsány hangon, eleven bátorsággal adá elő. S kivált magas fokra emelkedett fölvidulással s tüzzel mondá el a fölvilágosító példakép vagy szavaltat végett betanult remek darabjait Bajza, Berzsenyi, Czuczor, Kisfaludy, Vörösmarty stb. koszorús költőinknek. . . .”

Helyet kaptak a lapban a *neveléstörténeti témák* is. Sőt hazai szerzőktől származó, átfogó neveléstörténeti összefoglalások első ízben éppen e lap hasábjain jelentek meg. A korabeli neves történetkutató, *Pauer János* – később székesfehérvári megyés püspök – tizenkét folytatásban közölt, alaposan dokumentált tanulmányában – *Nevelő s tudományos intézeteink története* – a hazai katolikus iskolák történetét írta meg a kezdetektől saját koráig, első ízben dolgozva fel a magyar neveléstörténet 1848 előtti szakaszának egyik legfontosabb hosszmetését. Egy másik neves szerző, *Briedl Fidél* bencés, ugyancsak akadémikus, az első hazai egyetemes neveléstörténeti összefoglalásokat közölte a lapban (*A középkor magasabb rendű tanító intézetei 1517-ig; A nevelés-tan történeti vázlata a keresztényeknél*).

De szóba került *néhány speciális nevelési terület* is. Ilyen volt például *Nagy Lipót* piarista cikksorozata: *Miképpen kell a szülőknek és nevelőknek a siketnéma gyermekkel kis korában bánni*, vagy egy másik piarista, *Szabóky Adolf* cikke: *Erkölcstelen elhagyott gyermekeket nevelő és oktató intézetekről*.

Nagy igyekezettel népszerűsítette a lap az „olcsó és jó könyv” mozgalmat, amely célul tűzte ki a könyvek terjesztését a nép között. Határozottan szembeszállt és sűrűn cikkezett a *Religio és Nevelés* az alkoholizmus ellen, sürgetve a „mérsékleti egyletek” alakítását.

A leggyakrabban publikáló szerzők neve jól ismert a mai reformkor-kutatók előtt: Somogyi Károlyon, Briedl Fidélen (aki 1848-ban *Beély*-re magyarosította nevét), Szabóky Adolfon kívül *Majer István*, az esztergomi érseki tanítóképző tanára, *Rendek József*, *Beke Kristóf* (mindketten világi papok), *Bugát Pál*, az ismert természettudós és mások.

1848-ban

Különösen érdekesek a lap számai 1848-ban. Március 19-i számában a szerkesztő lelkesen üdvözölte a sajtószabadságot, s a következő számokban hirt adott az országszerte megtartott szabadság-ünnepélyekről, közreadta *Tárkányi Béla* ünnepi alkalomra írt szabadság-énekszövegét.

A következő hónapokban azután sorra közölte a lap a vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelkezéseit, s helyt adott az *Eötvös József* kultuszminiszter felhívása nyomán beküldött számtalan iskolai reformtervjavaslatnak is. A nyári számokban Majer István számolt be a Pesten tartott nagy jelentőségű „egyetemes tanítói gyűlés”-ről, ugyanakkor közreadták Eötvös népoktatási törvényjavaslatának szövegét, s teljes egészében a róla folytatott országgyűlési vita jegyzőkönyvét.

A szerkesztő felfogása a hazai tanügyi események alakulását illetően világosan kirajzolódott a

közölt cikkekből. Egybehangzóan a *tanszabadság alapelvét* hangoztatják: mindenki állíthat s állítson is iskolákat, akinek erre lehetősége van, az állam is, más közületek is, az egyházak, felekezetek is. Ne harc legyen az egyes iskolafenntartók között, hanem békés egymás mellett élés: mindegyik iskolarendszer tanuljon egymástól, sőt versenyezzen egymással, melyik a jobb, az eredményesebb. Ne legyen az iskola egy kaptafára húzott, egyenruhába bújtatott intézményrendszer, hanem a *közös cél* fűzze össze őket: a *haza minél jobb polgárainak nevelése*. „Mi nem akarjuk magunkat a status [állam] iskoláival ellentétbe helyezni – írta Somogyi Károly –, de a tanításbani szabadság elvének megőrzésével függetlenül kívánván maradni, a magunk iskoláit velük azonosítani nem akarjuk.”

1848 szeptemberének végétől, Jellasics támadásától kezdve a lap a *fegyveres szabadságharc ügye mellett* állt. Ennek érzékeltetésére egy rövid tudósításrészlet az 1848. október 19-i számból:

„A világ négy sarkai felől tornyosulnak szép hazánk kék egére a vészfellegek. Megindulnak hadi lobogóink, minden felé csatadalok zengenek, s mintha Deborát hallottuk volna Ephraim pálmafái alatt összehívni Izráel fiait Sisara hadai ellen: úgy hangzott mindenünnen a lelkesítő szó, megkondulának csendes falvaink tornyai a vészharangok, hogy a népet fegyverre fölhívják, s hogy a földművelőnek buzdítólag hirdessék Joel e szavait: Készítetek szántóvasaitokból kardokat, s kapaítokat verjétek dárdákká.”

Az Eötvös által megtervezett *középiszkolai reformterv* szerint indították meg kísérletképpen – „Szász Károly álladalmi titkár”-nak a lapban is közölt rendeletére – 1848. november 1-én, a szokásos tanévkezdés napján a tanítást a pesti és a budai piarista gimnáziumban. Az e körül kikerkedő heves vita számos dokumentuma olvasható a novemberi, decemberi számokban.

Ugyancsak 1848 novemberében, a 62. számban Somogyi Károly „előleges értesítése” olvasható: egy új *iskolai-pedagógiai szaklap* jövőbeni megjelenését hirdeti meg, amelyet 1849 januárjának elején kíván megindítani. Minden kedden jelenik majd meg hat lapon, azaz tizenkét oldalon, a szokásos formátumban. Az új hetilap már *kizárólag* iskolai témákkal kíván foglalkozni, ez jól kitűnik a tartalmi előjelzésből:

„Tárgyai lesznek a lapnak – írja a szerkesztő-kiadó – mindazon, iskolaügyet és nevelést illető akár hivatalos, akár magántudósítások, megyei közlések és értekezések, melyek ez ideig a Religio és Nevelésben közöltek; a magán és házi nevelésre vonatkozó érdekes cikkek szintügy, mint a nyilvános tanítást, elemi s polgári, real és gymnasiumi iskolákat vagy akár fensőbb tanító-s nevelőintézeteket érdeklők, mennyiben ezek a tanítóknak ugyan figyelmeztetésül, a szülék- s nevelőknek pedig otthoni közremunkálásuk tekintetében hasznos tanulságul szolgálhatnak; az iskolai fegyelem fenntartásának, az egyes tanulmányok előadásának legcélszerűbb, tapasztalás által is helyeselt módja; a tanítási időnek helyes fölosztására, iskolai tanácsok rendezésére vonatkozó rendeletek, módszerek és helybeli gyakorlatok ismertetése, statistikai adatok. . . .”

Somogyi Károly tehát már *egy mai értelemben vett pedagógiai szaklapot* tervezett. A *Religio és Nevelés* kétségtelen érdeme, hogy ezt az új, modern sajtóorgánumot előkészítette, megérlelte és világra segítette.

Az új lap címe: *Katholikus Iskolai Lap. Oktatás- és neveléstani folyóirat*. Első száma 1849 első keddjén, „Budapesten, január 3-án” dátummal jelent meg.

Két nap múlva, 1849. január 5-én Windischgrätz osztrák csapatai elfoglalták a fővárost.

1849-ben

Ez a tény, vagyis a szabadságharc hullámvölgye egészen eltérően tükröződött az osztrák megszállás alatt álló fővárosban szerkesztett két katolikus nevelési lap tartalmában, alapvető irányvonalában.

A *Religio és Nevelés* számos cikket hozott új, addig ismeretlen nevű szerzők tollából, amelyek a szabadságharc eseményeit aulikus szemmel nézve mutatták be, az uralkodóval való fegyveres összecsapást elítélték, s erőteljesen kinyilvánították császárhűségüket. De ez sem hosszabbította meg a lap életét: utolsó számai 1849 áprilisában jelentek meg, majd anyagiak hiánya miatt a válalkozás megszűnt.

Egészen más úton járt a *Katholikus Iskolai Lap*. Egyetlen szót sem írt le se '48-ról, sem a sza-

badságharcról, sem a császárról, sem az osztrákokról, hanem sorra közölte a legkülönbözőbb témájú, szorosan az iskola életével kapcsolatos cikkeit. Az írások elsősorban a népoktatással és a tanítóképzéssel foglalkoztak. Az egyik leggyakrabban szereplő szerző *Márki József*, a pesti katolikus tanítóképző intézet tanára, az 1840-es, majd az 1860-as–1870-es évek tanítóképzésének jeles alakja.

Az 1849. május 15-én megjelent szám hírvonatának élén érdekes hír olvasható: „Kinevezés. Magyarország kormányzó elnöke által vallás- és közoktatási ministerré máj. 1-én Horváth Mihály vál. csanádi püspök neveztetett ki.” Miért érdekes ez a közlés? A történeti kronológiák szerint Buda várát május 21-én foglalták vissza Görgey magyar csapatai az osztrákoktól, a lap pedig már ezelőtt *egy héttel* közzétette Kossuth rendeletét.

A következő számokban öt folytatásban Somogyi Károly, a szerkesztő közölte nagy tanulmányát, a címe: *Nemzeti nevelésünk*. Egy kiragadott rövid részlet jól megvilágítja a szerző felfogását, illetőleg az általa szerkesztett lap politikai irányvonalát:

„Valljon van-e, lehet-e egy nemzet életében főbb szükség az erkölcsi és értelmi, műipari s művészeti kifejlődést eszközölő tanítás-nevelésnél? Egy dühös ellenség által földúlt városok területnek el a hazának illy balsorsa fölött könnybe lábadt szemek előtt, mellyeket újraépíteni, kirabolt s fölégetett falvak, mellyeket újra benépesíteni kellend; elpusztult gyárak, elhagyott majorok, letarolt szántóföldek, mellyeket értelmes kéz- és földművesek ipara fog csak az előbbinél is nagyobb virágzásra emelhetni; csaknem egészen új nemzedékre vagyon szükség, melly egy nagy és boldog álladalomnak szolgáljon biztosítékul, s őre, védője, fönntartója lehessen ama szabadságnak, mellyet a lét és nemlét közt választani kényszerült hazafiúi lelkesedés véres kézzel vívott ki, magát s jövőjét megmentve a kínos elvesztéstől. Most ideje van tehát szólni s írni a nemzeti nevelésről. . . .”

A lap május 29-i száma teljes terjedelemben közreadta a kormány kiáltványát a népfölkelésről.

Haynau seregei 1849. július 13-án bevonultak a kettős fővárosba s elfoglalták Buda várát. Somogyi Károly azonban ezt nem várta meg, s lapja június 30-i számában bejelentette: „A folyvást megzavart postai közlekedés lehetetlenné tévén nemcsak az előfizetések rendes beküldését, de a már megjelent lapoknak is rendeltetésök helyérei pontos megérkezését”, ezért egyelőre szünetelteti a lap megjelentetését. „Ha Istennek szent fölsége hazánkra békésebb napokat derítend”, akkor majd újra megindítja.

Nevelési lap-műfajok a reformkorban

Befejezésül érdemes felidézni, hogy a *Religio és Nevelés*, valamint a *Katholikus Iskolai Lap* mellett milyen más nevelési folyóirat létezett hazánkban ebben az évtizedben. Annak, aki majd egyszer megírja a hazai pedagógiai lapok történetét, ajánlatos lesz ezt az 1840-es évtizedbeli periódust a *műfajkialakulás* időszakának nevezni. Háromféle pedagógiai laptípus létezett ugyanis ekkor.

Az egyiket *vegyes tartalmú laptípusnak* nevezhetjük. Ilyen volt a *Religio és Nevelés* (1841–1849), illetőleg a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (1842–1848). Bár címükben szerepel a „nevelés” vagy az „iskola”, alapvető profiljuk jellegét a vallásos-egyházi tematika adta meg.

A másik csoportba a *különféle tanügyi eseményekről beszámolókat közlő és ott készült dokumentumokat közreadó lapokat* sorolhatjuk. Ilyen volt a *Közlemények* a kisdédovács és elemi nevelés köréből (1843), valamint Tavasi Lajos periodikája, a *Nevelési Emléklapok* (1846–1849).

A harmadik folyóirat-műfaj a mai értelemben vett *pedagógiai szaklap*, ilyen volt a *Katholikus Iskolai Lap* (1849).

A *Religio és Nevelés*, valamint a többi pedagógiai lap *jel* volt. Jele, jelzése annak, hogy a magyar nevelésügy-iskolaügy fejlődése arra a fokra ért, hogy már nem nélkülözhetette céljait segítő, azt szolgáló sajtóorgánumot. A magyar társadalom e mozgalmas, sorsdöntő éveiben minden vonatkozásban a *polgári fejlődés irányába mutató jel* volt e lapok létrejötté és léte. Ezek voltak az első nevelési folyóiratok Magyarországon, velük indult meg a pedagógiai lapok hosszú, mába torkolló sora.

A műhelyt idézve

– Emlékezésül Bibó Istvánnak –

*Egy fedél alatt s négy-öt éven át...
szívtunk egy levegőt, fürödtünk azon kádban
s egy tűzhely két lapján sütöttünk-főztünk
– rántottát és teát...
cseréltünk híreket, élményt, véleményt;
kis és nagy dolgok felett elidőztünk:
te – családapa, én – még akkor legény
s albérlő-családtag...
megvallva: bizonytalan
státuszom ellenére, már-már barátian
kerülgettél; s én –
respektáltalak,
mint a Történelem és a Jog tudósát...
– ezt így felidézve, látom: trehány alak
voltam, az lehettem:
leledzve egy-egynapos szerelmekben.
Mentség? – menekvés,
afféle félig-börtön
időm volt ez, s tartott...
közel egy emberöltőn.
De félre panaszt, te – nem adtál rá okot...
– no, nem a jámbor, szánnivaló jószág,
hanem: a bölcs – érezvén bennem a lázadót,
hogy – Ugocsa létére, a non coronat
habitus él benne;
a Múlt s a Jelen nagy párhuzamát
így állítja szembe
Esze Tamás esze-
vesztett, veszendő gyermeke;
semmi garancia, hogy léssen ez másképp...
A Nap ugyanott kél s hajlik ránk az árnyék;
S hogy te hogyan látod?
– igen érdekelne;
nem jóslat Delfiből,
az elme figyelme.
No de, a tárgyra térve: egy rossz szavad
nem volt,
holott a lakbér, tudom, szorongatott
s négy éhesszáj várta tőled a falatot;
volt épp elég bajod...*

– én, serteperéltem
nagy jómódomban, s rontván hangulatod,
a zaj áthallatszott
a műhelyedbe – amít én, méltatlan,
talán fel se fogtam
feledve a világot, s hogy ki ül odaát?
aki körmöl-kopogtat
míg alszom, éjszakákon át
és számba veszi – talán Turin óta
ő, aki képes rá – bár szerény patrióta –
hogy számba vegye a reáliákat,
s mit a Sors feladhat:
a kérdésekre szülessék a válasz.
Vak volt a Fátum! – annak bizonyult,
à la Rákóczi és à la Kossuth.
Pedig annyi út közül kiválasztád azt,
mely – a mese szerint – nem kanyarodik
se jobbra – se balra; felverte a gaz
s lépten-nyomon csontok, sirhant magasodik...
– Segíts, öreg koldus! ha már rád akadtam,
tegyem azt a lépést – bízva a szavadban –,
melynek folytatása elvisz a hantokig.

AZ ELNÉMÍTOTT ÜZENET

Írta DÉKÁNY KÁLMÁN

– Elnézését kérem, hogy fárasztottam tisztelendőséged az utazással – mondta a szőke asszony az előszobában.

– Szóra sem érdemes – felelte a vendég. – Örömmel teszek eleget kívánságának. – Elpirult, határozott vonású, szikár arcán zavar tükröződött. – Azazhog... ne tessék félreérteni.

Az asszony ösztönös kézmozdulattal átsimította széles csipőjén a szoknyáját.

– Természetesen értem, hogyan gondolta tisztelendőséged – mondta készségesen, aztán beljebb tessékelte a régi kiképzésű, tágas nappaliba. A vendége előtt ment be, helyet mutatott neki a zöld huzatú, öblös fotelokban. A pap megvárta, amíg Bori leül, csak akkor telepedett le maga is, az alacsony asztal másik felén.

– Nagy fájdalom, ha küszöbön a búcsú a szeretett édesanyától – szólt kissé szerartatósan. – Vigaszunk csak az örök megújulás; az eltávozonak pedig a kegyelem, az Úr megbocsátó irgalma. – Kezeszárát most a karfára fektette, hogy kényelmesebben üljön. Bár polgári öltönyben utazott, a nyakig gombolt csukaszürke zakó és a kemény állgallér messziről elárulta hivatását.

– Kedves édesanyját különösen a szívembe zártam – folytatta kis szünet után.
– Nagyszerű asszony, valóságos hős. Saját szememmel győződtem meg róla, ahogyan magát nem kímélve ápolta nagymamát. Pedig hát őt is kikezdte akkor már az alattomos kór. Csak egy tiszta lelkű asszony képes ön maga fölé emelkedni.

Bori szorongásaival viaskodva bólogatott. Legszívesebben megkérdezte volna, látta-e valaki a folyosón, amikor becsöngetett. Szabadságot vett ki a hivatalban erre a napra, hogy haldokló anyja lelki bizalmasát titokban fogadhassa. De az ember sosem lehet elég biztonságban a lakók, az emeleti szomszédok szándékai felől: kibem mi rejtőzik a szívélyesség álarca mögött. Ha jövet sikerült is becsempésznie a nem kívánatos látogatót, még mindig fölfedezhetik elmenőben. De ezen már késő töprengeni. Legfőljebb siettetheti a távozását.

– Remélem, jól utazott főtisztelendőséged – szólt tárgyyszerű szívélyességgel.

– Köszönöm, túrhetően. A gyors elviselhetőbb, mint a személy.

– A nővérem bizonyára átadta az útiköltséget?

– Ó, hogyne. Sáríka szinte ugyanabban a pillanatban hozta, amikor kézhez vettem a sürgönyt.

– Mind a kettőt egyszerre adtam föl.

– Ha más idők járnák, természetesen nem lett volna gond egy ilyen hosszú utazás. Egyházközségünk most igen szegény, fogyatkoznak az adakozók. Tudom, milyen megterhelés a családnak is az én utaztatásom. A kórházi kezelés csak elméletben díjtalan.

– Édesért semmi áldozatot nem sajnálunk – mondta az asszony. – Bármit megtettünk volna, hogy megmenthessük. De már az orvosok is föladták a reményt. Szegénykém egyre gyakrabban emlegeti a tisztelendő urat. Sajnos...

– A lelki megbékélés legyőz minden kétségbeesést, az elmúlását is – szakította félbe a vendég. – A szeretett édesanya pedig részesült ebben a – talán legkülönösebb isteni adományban. Én tudom. Mélységes hitével váltotta meg azt.

Bori tekintete akaratlanul ráfeledkezett a férfi szájára. A vastag, duzzadt ajkak szinte elkülönültek a szikkadt, sovány arctól. Ez önmegtartóztató, nélkülözéseken edződött aszkétára vallott, amaz falánk, élveteg világfihoz illett inkább. A szokatlan azonban az, hogy így együtt mégis valami benső kiegyensúlyozottság foglalatává ötvöződik. Holott az semmiképp nem indokolt. Sőt: kihívóan torz tükörképe valóságos helyzetének. Hogy meri elhittetni magát és környezetével ezt a mások számára sokszor elérhetetlen biztonságot! Épp egy pap; egy olyan hivatás megszemélyesítője, amely alól kicsúszott a talaj. A templomok elnéptelenedőben, a hívőket kipellengérezik, megbélyegzik... Honnan meríti az erőt a körülötte táguló úrben?

Fölrasztotta a csönd.

A pap kutatón nézett az asszony fiatal, telt arcába. Háromévi házasság után jutott először áldott állapotba, s akkor egyszerre ikreknek adott életet, két kislánynak. És nem részesítette őket a keresztség szentségében. Emiatt az édesanyját titkos bánat emészti. Eleinte néhányszor szóvá is tette a lányának, ő azonban hajlíthatatlanul kitarat a pogány elhatározás mellett.

Az asszony ingerülten elrántotta fejét az átható tekintet elől. Gyorsan fölállt.

– Én meg csak itt ülök, és meg sem kérdezem, mivel kínálhatom meg tisztelendőséged? – szólt kis göcsörtös mosollyal. – Bizonyára megéhezett, megsomjazott a hosszú vonatkozásban.

A vendég fölmutatott tenyérrel háritotta el a kínálást.

– Köszönöm, ne fáradjon – mondta. – Útközben elfogyasztottam a hazai elemőzsiám.

– No, legalább pár falatot.
– Köszönöm, igazán nem kérek.
– Akkor talán egy kis bort? A vonatfüstöt leöblíteni. Finom bor, termelői. Az uram hozta vidékről. Azt szokta mondani: misebor.
– Nem, nem. Igazán nagyon kedves, de hát innen egyenesen az édesanyjához sietek. Velem az áldozó ostya és a szent kenet.
– Bocsánat – mondta Bori, és önkéntelenül lehajtott a fejét.
– Ha kaphatnék inkább egy pohár vizet, azt szívesen elfogadnám, ha nem fárasztom.
– Ugyan már! – mondta az asszony a pillantását elkerülve. – Bármit, amit tisztelelődöséged kíván...

– Köszönöm, csak vizet kérek.

Az asszony kiment.

A lelkipásztor ültében előregörnyedt. A nyakán lüktető ér az állgallér kaucsukpántját verdeste. Számtalan eset bizonyítja, hogy eléggé él nem ítélhető külső beavatkozás állítja szembe önmagukkal az embereket, nemegyszer a meghasonlás gyötrelmével sújtva őket. Cserében kijár nekik a kedvezőbb mérce. De kétes az ilyen csere mércéje! S kétélű... A hit világozása, a remény, amit a megváltás életünk minden tiszta pillanatában följár a bizóknak – épp az esik áldozatul. Nyújthat-e, nyújthatott-e valaha világi hatalom szilárdabb, egyetemesebb erkölcsi princípiumokat a gyarló emberiségnek, mint az isteni parancsolatok, a kinyilatkoztatás! Pedig ez természeténél fogva megfér abban az erőterben, amelyet a mai világi hatalom teremtett az életjavak előállítására és társadalmi birtoklására. Mértéket ott téveszt, ahol az uralom mindenhatóságával ruhazza föl önmagát. Ellenőrzésébe zárva a teljes életet. Pedig ahhoz a végső titkok birtokába kellene jutnia. Ami emberi elme számára hozzáférhetetlen. Isten alkotása végső soron megfejthetetlen. A Terv, a Működés titka, e titok természete minduntalan kisiklik az ellenőrzés hálójából. Szinte paradox módon nem fogyatkoznak, hanem sokasodnak a kérdőjelek...

Az asszony neszezése hallatszott kintről. Ide, a nappaliba egy kis belső összekötő folyosó vezetett. Valahol arra sejtette a zsenge ikerpár szobáját. Létükben még öntudatlanok, s ártatlanok a pogányságban, amit a szülői akarat engedményül tett a látszat kényszerének. De ez a látszat akár megőrizhető is, ha elevenen buzog mögötte a belső forrás. A világ, a nyilvánosság elől elrejtve beoltható a krisztusi jegy a zsenge lelkébe. A liturgia rugalmas, nem köti helyhez, időhöz a keresztséget. Mindig, mindenütt lehet. Itt, a lakásban is... A gondolat forrósága egész bensőjét elárasztotta.

A szemét lehunyva fohászodott: Minden a Te akaratod szerint való ezen a világon, Uram.

Nyílt a szobaajtó, az asszony tányéron hozta a vízzel telt poharat.

– Friss, hideg – mondta. – Jól kifolyattam a csapot.

A pap ültéből fölemelkedve vette el a poharat. Foga a pereméhez koccant. Örömhírt vihetne a haldoklónak is...

Az asszony visszatelepedett a fotelba.

A pap állva maradt.

– Kedves Bori – szólította családias meghittséggel.

– Foglaljon helyet tisztelendőséged – vetette közbe az asszony.

A lelkipásztor az izgalom zavarában meg sem hallotta ezt.

– Igen, az örömhír vigasz – folytatta. – Hiszem, hogy a búcsúzó lélek szomjúhozza...

Az asszony szemöldöke megemelkedett.

– Miről beszél tisztelendőséged? – nézett rá a homlokát ráncolva.

– Itt, az otthon menedékében. Mindjárt megmagyarázom. Ugye, ugye láthatom őket?

Bori a fotelkarfát markolászta. A pap szeméből rátűző pillantás megborzongatta.

– A kicsinyek, az ártatlan báránykák. . .

– Ők nincsenek idehaza – hadarta Bori. – Egész nap bölcsődében vannak. Az uram is, én is dolgozunk. A bölcsődében minden gondoskodást megkapnak. Hiába idegenkednek még olyan sokan tőle. Mi nem. Mi semmi újtól. . .

A lelkipásztor egyszerre fölcsődött. Olyan érzés volt, mint repülésből a földre szállás. Le kellett ülnie, hogy bágyadságából újra erőre kapjon.

Bori siettetni szeretne volna a pap távozását. Hibáztatta magát, hogy nem maradt állva ő is. Úgy hamarabb sort keríthettek volna a búcsúzkodásra. Már mindent megbeszéltek, ami lényeges; amit pedig a szemére vethetne, azt az illem tiltja. Nemcsak neki, hanem úgy általában a reverendának. Csupán a saját hivatali kollégái körében számosan áldozatul estek szívós buzdításuknak templomi esküvő, keresztelő és misehallgatás miatt! Tolnait éppen tegnap röpgyűlésen fosztották meg szakszervezeti tisztségétől. Kiderült, hogy a lakóhelyétől távol, a város külső kerületében misére jár. Szorultságában hiába próbált magyarázkodni, hogy egyszer sem a vallásos érület vezérelte, hanem a megfigyelői buzgóság a klerikális reakció megnyilvánulásaiival szemben – állítását nem tudta hitelt érdemlően igazolni az ilyen szerepek kiosztóival. . . Hát nem inkább nekik, a papoknak kellene óvatosságra inteni a hívőket a rájuk leselkedő veszedelmek következményeitől? Ez lehetne a valódi krisztusi önmegtagadás és alázat, a lélekmentő humanizmus!

Sürgetőn, a megbízatására emlékeztetve szólalt meg újra:

– Tisztelendőséged bizonyára nagyon elfoglalt. Talán még miattunk is elmulasztott fontos teendőket odahaza.

– Hál' Istennek teendőim még mindig vannak – felelte a lelkipásztor. – Igaz, már csak magam vagyok a parókián. De úgy rendeztem, hogy a mai napon vonatindulásig együtt lehessen az édesanyjával. – Főlkelt, fakó, hosszúkás kezét búcsúra nyújtotta. – Nem is időzöm hát tovább. Szeretnék minél többet vele lenni.

Az asszony fűgén talpra szökött.

– Természetesen én sem tartóztathatom tisztelendőséged – mondta. – Édesnek nagy meglepetés lesz a látogatása. De ne tessék neki elárulni, hogy összebeszélünk. Hadd higgye szegénykém, hogy csak úgy. . .

– Tessék ezt rám bízni – szakította félbe a vendég, és kis papi táskájáért nyúlt. – A legnagyobb tapintattal fogok eljárni. Az Úr megbocsátja a könyörületesség szám-láját terhelő apró gyarlóságainkat.

A lakásajtóban Bori pirongva kért elnézést, és mielőtt kiengedte volna, ő maga nézett ki a folyosóra. Zajt hallott a lépcsőházban. Gyorsan visszahúzódott.

Az ajtó mögött csendben várakoztak. Az asszony lesütött szemmel forgatta az ujján a karikagyűrűt. Az így támadó úrt már nem lehet emberi szavakkal kitölteni.

Odakünn végre elhaltak a lépések. A vendég elmehetett.

– Még egyszer köszönöm a fáradozását – mondta Bori suttogva. – Én majd később megyek be Édeshez.

*

Az anya aludt, amikor a lánya megérkezett az elfekvőbe.

Bori fél órája ült már az ágya mellett. A sárgára színeződött, apadó arcból csupán az áttetszővé vékonyult orr meg az áll szirtje hegyesedett ki. Szakasztott nagyanya

ravatalon kiterített arca – állapította meg. Az első műtét után két évet nyertek. De egy hónapja kezdte fájlalni a máját. Erre pedig nincs orvosság. A májhoz nem nyúlhat késsel, közölte a professzor. Odáig még nem terjed a protézistechnika. Isten, vagy ahogy ma nevezik – a természet alkotásának ez a szervezeti eleme talán legtovább őrzi a titkot. . . Ő már csak egyet tehet: enyhítheti a végső kint. Ezért alszik Édes naphosszat.

Isten? Természet? – borongott Bori. Melyikben hisz a professzor? Mégsem olyan egyszerű eligazodni. A professzor naponta operál, turkál az emberi belsőben; fűrész, titkokat fed föl, mégis úgy emlegeti Istent, mintha a vallásnak adna igazat. Mi az, amiről nem győzi meg az új filozófia? Mi lehet? És lesz-e úgy valaha, hogy minden titok elfogy? A szívé is, a májé is – egyáltalán az életé!

Fölrezzent.

– Te vagy az, kislányom? – Az anyja szólongatta halkán. – Mért nem keltettél föl mindjárt? Úgy szeretem, ha itt vagy.

Bori előrehajolt a székből, két tenyere közé fogta a nyirkos, könnyű kezét.

– Olyan jóízűen aludt, Édes. Biztosan valami szépet álmodott.

A beteg pihegett, nyöszörgött.

– Itt volt a tisztelendő úr. Miattam utazott ide.

– Csak mert dolga volt – mondta gyorsan Bori. – Telefonon kérte el a címet: ha már Pesten jár, meglátogatja Édest.

– Ő is így mesélte, de én tudom, kislányom. . . Érzem, hogy miattam jött. Előkészíteni az útra.

– Édesanya csacsiságot beszél. Nincs semmi komoly baj – kis gyámolító mosollyal fűzte hozzá Bori: – Meglátja, varr még maga kisruhát az unokáinak!

Az anya sóhajtott, szeme lecsukódott, mintha álmában szólna:

– Édesanyámat is ő készítette föl az útra. Hosszú út, hazafelé. . . Kislányom, még nem késő. Vigyetek most. Azt a kis megtakarított pénzeteket inkább magatokra költsetek. Most még olcsó, élve.

Bori egy könnyecseppet morzsolt szét ujjhegygel a szeme zugában, majd tréfás szigorúsággal intette meg az anyját:

– Édes, ha ilyeneket mond, kikap!

Anyja még mindig hunyt szemmel, akadozva tovább suttogott:

– A tisztelendő úr. . . Rábíztam valamit. . .

Bori egészen fölé hajolt, mert alig értette szavát. Mit bízott rá? Mért egy idegent avat be családi ügyekbe!?

– Édesanya – szölt elfojtva méltatlankodását. – Alszik?

Semmi válasz. Anyja mozdulatlan, arca lázpiros, gyöngyözik a homloka. Átható pállott szag árad belőle. Bori a fogát összeszorítva nyelte vissza a gyomrából föl szálló érmelyt. Remegő kézzel törölgette Édes arcáról, homlokáról a verejtéket, amely sárgás foltokat hagyott a zsebkendőn.

Ki kell bírni – küszködött a rosszullét meg-megújuló rohamaival. Mellette maradni végig. Csak vele, Édessel törődni. Csoda, hogy még él – mondta tegnap a professzor. Mindig, mindenféle csoda meg titok.

Anyja izzadása egyszerre megszűnt, arca megfakult, a szeme Borira táruult.

– Jó kislány vagy – mondta tiszta, fénylő hangon. – Sári is. Jó lányaim voltatok. Köszönöm nektek, kedveseim.

Hangja, lélegzete szétfoslott, a szeme megüvegesedett.

A megboldogultat otthoni földben helyezték örök nyugalomra, amint ezt már korábban meghagyta, a nagymama mellé. A pap szívhez szóló beszéde megkönnyeztette a gyászolókat. Sári, aki együtt élt az anyjával, hangosan zokogott. Bori csendesen, meg-megeredő könnyekkel búcsúzott halottjától.

A sír még nyitva volt. A hantolók, kapával a kezükben, kétfelől készenlétben álltak. A pap a szentelőgömb permetével meghintette a koporsót. Ezután szokott következni a röghullatás szertartása. De ebben a pillanatban az egyik hantoló lába alatt megmozdult a föld, beomlott a gödör partja, a kapás ember belecsúszott. Vele a sírkő is, amely kis híján összezúzta a koporsót.

A gyászolók riadtan meredtek a látványra.

A megboldogult idősebb lánya, aki már bódultra sírta magát, hirtelen fölszűkölt: – Nem akar elmenni! Anyuka nem akar itt hagyni! . . .

Megtántorodott; ha a húga meg nem ragadja, a kapás ember és a sírkő után ő is a gödörbe zuhan.

A különös temetésről sok szó esett a halotti toron. Egyesek jelet, intést láttak benne: az eltávozott lelke nyugtalan valamiért. . .

A tor késő délutánig elhúzódott. Sötétedett, mire a rokonság felcstelődött. Jólakottságtól és boros mámortól elnehezülve még egyszer részvétnyilvánításra komorultak. Sári, a vénlány újra és újra elsírta magát a búcsúzkodók csókjai közben. Bori azonban már száraz szemmel vált meg tőlük. Nővérevel ellentétben iskolázott nő volt, arcát feszes önrulomba szorította a szűnni nem akaró belső háborgás. Kétségbe vonta a hagyományos szokások, formaságok őszinteségét. A fekete fejkendő viselése miatt csaknem összeveszett a nővérevel, mielőtt a temetőbe indultak. Csúfnak és öregesnek érezte magát bekötött fejjel.

És maga a tor is! Micsoda barbárság. Mint a vadaknál. Egyik pillanatban jajonganak, a másokban eszem-izsom, vigalom. Az egész házban tömény pörköltszag.

Az utolsó vendég távozása után Bori valósággal föllélegzett. Végrendelet nincs, nekik kettőjüknek kell megegyezniük, hogy mi legyen a házzal, a bútorral, a ruhákkal. Jó egyetértésben, testvériesen.

A sebtében leszedett asztal mellett egymással szemben ültek. Gyűrötten, talpig feketében; Sári még most sem vette le fejről a vénítő fekete kendőt. A nyomasztóan halvány villanyfény a garasos takarékoskodás sápasztó örökségét hintette köréjük.

– Nézd, Sárrikám – mondta Bori. – Nekünk most mindent meg kell beszélnünk. Főképpen a te jövődet.

– Még ne – Sári kifújta sírástól duzzadt orrát. – Most még ne, Borikám.

– Édes szívem, ne hagyj el magad. Hidd el, nekem éppúgy fáj édesanya elvesztése, mint neked, de erősnek kell lennünk. Holnap hazautazom, nem maradhatok tovább veled. Csak ez a pár óránk van. . .

Csilingelt a húzós kapucscengő. Egymásra kapták a szemüket. Nem vártak már ilyenkor látogatót, se kondoleálót, se mást. Bori az ablakhoz lépett, ahonnan a kapura látni; a vászonrolót félrehúzva az üvegen át szól ki.

– Ki az?

Az ablak fényudvarában megjelent a pap szikár, reverendás alakja.

Sári máris szaladt kaput nyitni.

Bori tompa dermedtségbe merevedett. Térdhajlatában érezte a zsibbadást. Mért jött újra? Mi hozta vissza? Elcsigázott emlékezete haldokló anyja félbeszakadt, utolsó mondatát idézte. A másik felét csak ez az ember ismeri. . .

Zárkóztottan viszonzta a pap köszöntését. Reverendája beborította a széket, amikor leült.

Bori hátával az ablakfának támaszkodott, elrejtve ujjai remegését.

A lelkipásztor az asztalra fektette összefont kezét, s szavait egyenesen a fiatal anyához intézte.

– Megboldogult édesanyja abban a megtiszteltetésben részesített, hogy én adhatom át utolsó üzenetét. Meggyónt, megáldozott. . .

– Tudom, tudom! – vágott közbe Bori. – Édes mindent elmondott nekem is. Nem sokkal tisztelendőséged után bementem hozzá. S ott maradtam vele végig. Én fogtam le a szemét.

A lelkipásztor kissé csodálkozva nézett az asszonyra. Heves, támadó fölindultsága, ideges hadarása szájalmat keltett benne.

– Mindent? – kérdezte. – Valóban mindent elmondott?

– Mindent, mindent – hajtogatta Bori elszántan.

A fejkendő nővér a divány szélén kuporogva hol az egyikre, hol a másikra tekintgetett. Mit sem értett zaklatott párbeszédükből. Húga akkor került szembe a családdal, amikor nem volt hajlandó keresztvíz alá tartani az ikreket. Sári kereken a szemébe mondta, nem hiszi el, hogy meggyőződésből teszi. Ma is kitart emellett. Ennyire nem fordulhat el az ember önmagától, egyik napról a másikra nem cserélheti ki a lelkét. A férjének volt fontos az előmenetel a vállalati ranglétrán, attól biztos lett az igazgatói kinevezése. Bori pedig a saját munkahelyén egyszerre osztályvezető lett. Ettől aztán úgy megszedült, hogy már önmagához sem őszinte. A nyáron Budapestről kitelepített rokonukat még sajnálni sem meri hangosan. . .

A lelkipásztor hallgatott. Kezét elgondolkozva a homlokához érintette.

– Bori, mit üzent anyuka? – szólalt meg a csendben Sári.

– Te ne avatkozz bele – felelte a húga.

– Mért? Én talán nem ugyanolyan lánya vagyok anyukának, mint te? Én éltem itt vele.

– Igen, de ez nem tartozik rád.

– Akkor sem beszélhetsz így a tisztelendő úrral.

A pap szelíden közbeavatkozott.

– Ó, kérem, szóra sem érdemes – mondta. – A végső búcsú nagy megrázkództatás. . .

– Főtisztelendőséged igazán megértő – kapott tüstént a szavába Bori. – Ugye, ugye remélhetem? És most már köszönjük is a látogatását – tette hozzá hirtelen.

– A tisztelendő úr még el sem mondta, mit üzent anyuka – akadékoskodott a nővére.

– Nem is kell! – intette le Bori ingerülten. – Sárikám, ne tartsd föl a tisztelendő urat.

– Távoll áll tőlem, hogy visszaéljek a türelmével – mondta a lelkipásztor Borinak.

– Csupán a megbízatásom köt ide néhány percre. Drága édesanyja. . .

Bori rimánkodva vágott közbe:

– Hát nem akar megérteni? Aki nincs, annak már könnyű, de mi élünk. Alkalmazkodnunk kell a körülményekhez. Adjátok meg a császárnak, ami a császáré. . . Ezek nem Jézus szavai?

– Igen, az ő szavai.

– Akkor mért olyan lehetetlen, amit főtisztelendőségedtől kérek?

– Tőlem? – A pap szemöldöke megemelkedett. – Asszonyom, én csupán közvetítő vagyok egy túlvilágra költözött lélek megbízásából.

– Nincs! Nem akarom! – Bori kétségbeesésében mindkét fülét betapasztotta. Furcsa, kábító zúgás keletkezett benne, mintha ismeretlen térben zuhanna véget nem

érő szélörvényen. A hangját is elszorította; már csak bágyadt, elkinzott nyöszörgésre telt az erejéből.

– Irgalom... Az irgalmaért esedezem.

A lelkipásztor megremegett. Hangos, nagy dobbanásokkal vert a szíve. Jobbját önkéntelenül a melléhez emelte. Ez a sebzett, önmagát kiszolgáltató töredékes vallo-más végre megnyitotta előtte az asszony lelkét. Sértetlen benne a hit ösztönélete! Makacs tiltakozása a külvilágnak mutatott vakablak, és nem tükör... Jézus bölcs kompromisszumával a lélek eltulajdoníthatatlanságának kelt a védelmére a császárok falánksága ellen. A lélek Isten jelenléte az emberben. Ez a rész soha nem illetheti meg őket. A birtoklására törő császárnak tehát csak álarcot mutathat az alattvaló.

Jobbját még egyre a mellén nyugtatta. Így lépett oda Borihoz, aki a hosszú csend árnyékában, kezét csüngesztve, sápadtan állt az ablak előtt, mint aki az ítéletét várja. Ő már nem tehet többet önmagáért.

A kereszt jelét hintette a feje fölé.

– Leányom, testvérem Krisztusban; én, a közvetítő csak magamnak adhatok menlevelet – mondotta. – Engedek hát egy szenvedő léleknek. Bárcsak megnyugodhatna ott bent ez a lélek! Ott, ahol cselekedeteink árnyoldalai megvilágosodnak: gánccs, mulasztás, ártó szándék... a másoknak okozott bánat és fájdalom. Mert bizony addig ép a lélek, amíg Isten legelső adománya, a bűntudat ki nem alszik... A túlvilágot oly messzire helyezi az emberi képzelet! Pedig itt van közel. Egészen közel. Itt, bennünk.

Az asszony szemeslütve, zsiabdattan hallgatta az emelkedett zengésű kioktatást.

A fejkendős nővér elnyílt szájjal feledkezett bele a figyelembe, s csak akkor ocsúdott föl, amikor a vendég már az ajtó felé indult.

– Elmegy, tisztelendő úr?

A pap meghajtotta a fejét.

– Nincs már szükség rám.

Sári némán kísérté ki a kapuig. Ott bátortalanul azt kérdezte:

– Anyuka csak egyedül Borinak üzent?

– Igen, csak neki.

– És... és mégsem tetszett neki átadni?

– Valóban – bólintott a lelkipásztor. – De ez csak látszat, gyermekem. Hiszem, hogy ő anélkül is tudja.

Bori néhány percig magára maradt odabent. A nyitva felejtett ajtón befújt a szél, himbálta körülötte a lámpafényt.

A PORCELÁN

már mind a földön

*eltöri lelöki a vas
mely botunk végét borítja
mellyel karunkat hosszabbítottuk meg
a vaksötétben
a vad keresésben*

Kafka üzeni

*Puskáddal
túl büszkén
ne járd
az erdőt*

*vigyázz
a vad
te vagy*

Fekete kalappal a fején jött át a téren. Felröppentek a galambok. Kezét nyújtotta, megölelt. – Sietek! – mondta. – Megyek be a Vigiliához. Keress fel! – De én református vagyok!? – Az nálunk nem számít, Költő vagy! Tudod mit? Hívjál fel telefonon. Írjad fel! – és diktálta a számot. Tanári noteszomban most is őrzöm: Hajós u. 1. 213-227. Sokszor hívtam, sose találtam. Ez a szám többet nem hívható. Egy esztendeje halott. Őrzöm *Harmadnapon* című verseskötetét és a *Rekviem-et* – mindkettőt dedikálva. És ezt a levelet.

Költő volt, melegsívű barát. Feledhetetlen aszkétaarcáról sugárzott a szeretet. Kortársaim közül senki nem szólt hozzám ilyen melegen. Két évvel volt fiatalabb nálam. Elküldtem címére *Hazatalálunk* című, 1962-ben írt versemet. A *Vigilia* januári száma közölte. Ma épp húsz éve. És jött a válasz postafordultával. Íme a levél. Babits és Móricz kézírása mellett becses kincse archívumomnak. János! Ha galambszárny suhogást hallok, Te jutsz eszembe. Itt, az Eskü téri templom előtt...

Kopré József

'Kedves Főskő!

Napra hűltém a valóban szép
verset. Permissívumom és sajátos stílus-
más kezdete, ~~de~~ ^{mint ha} az értekező örök-
rövidjelmű lejegyzésbe lejtél volna. Majom
az értekező tarom a tihetkező jefőll-
s' legmagasabb fősímb. Jethénel ipon
volt: a legmagasabb tihetkezőnek se volna
habad despotálmis elile.

Közhívón borsóthéjűt, üvédel.

Főskő

A KRÁTER MÉLYSÉGE

Pilinszky János költészetének esztétikája

A címben szereplő „esztétika” szó nem azt kívánja jelezni, hogy a széptan tiszteletre méltó tudományának berkeibe visszavonulva valamiféle „lüvegközi” elemzést szándékozom nyújtani; ellenkezőleg: eredeti célkitűzésemnek megfelelően – úgy vélem –, hogy az *esztétikai létezőmód*, vagyis a Pilinszky-líra *létezési sajátosságai* csak a vázolt költői világképpel való állandó viszonyításban ragadhatók meg.

1. Tartalom és forma. Pilinszky János keresztény ihletésű költészete egyetlen nagy megközelítés: a világkép centrumának megközelítése a költői formába öntés kerülő útján, mert Isten és ember viszonyában az „egyenes közlés” lehetetlen. *Amit közölni kíván – a Kimondhatatlan – kimondhatóvá egy és csakis egy módon válik: ahogyan kimondja.* Pilinszky kifejezésével: *ahogyan inkarnálódik*, megtestesül „ami idáig ilyen evidenciával, ilyen erővel és... ilyen szellemi fokon, legalábbis emberi tudatunk szférájában, tulajdonképpen nem létezett”¹. Az így létrejött *forma* a lehető legteljesebben *tartalmi*, és a *tartalom*, mert magában a formálásban született meg, teljes mértékben *formált*. Ezért nincs ennek a költészetnek *formaproblémája*; a költői alapélmény mélysége és szélessége determinálja az anyagot, s a forma ab ovo nem lehet külsőség, hanem a dolgok lényege. A vers mint inkarnáció, rokona az isteni eszme megtestesülésében létrejött tökéletességnek: megmásíthatatlan egész, és magán viseli a tökéletesség bélyegét. Tökéletes tartalom és tökéletes forma tehát? Igen is, nem is. *Nem*, mert az ilyesfajta kérdésfelvetés a priori tartalmaz valamiféle formán és tartalmon kívüli abszolút tökéletességet; és *igen*, mert tökéletes forma nélkül tökéletes tartalmat kifejezni: önellentmondás. Következtetésünket tehát így kell megfogalmaznunk: *tartalomnak tökéletesen megfelelő forma és formát teljesen kitöltő tartalom*; vagyis Pilinszky János költészetének első általános érvényű létezési sajátossága, amit fentebb úgy jeleztem, hogy e lírának nincs *formaproblémája*, így egészül ki: *nincs, mert megvalósítja az esztétikai értelemben vett tartalom és forma dialektikus egységét.*

2. A tartalom mint világkép visszatükrözése a mű világában. Mielőtt a kérdés érdemben tárgyalásához látnánk, előzőleg tisztáznunk kell két kérdést. Először: *hogyan születik a Pilinszky-vers?* Másodszor: *mi a költőnek a versről mint műalkotásról vallott koncepciója?* Ez utóbbit érintettük már a tartalom és forma összefüggésének vizsgálatakor. Annyit mondtunk, hogy Pilinszky megtestesülésnek, inkarnációnak nevezi a verset. Vallomásaiban, nyilatkozataiban pedig mindegyre visszatér a gondolat, hogy a költő „nem magát írja, hanem mindig valamiképpen az egészről ír”², az egészet akarja „megcsinálni” olyan „szinten”, ahol „kisimul az ember drámája”³. Ugyanez a gondolat *Intelem* című versében így bukkan fel: „Ne lélekzetvételt. A zihálást. / Ne a nászasztalt. A lehulló / maradékot, hideget, árnyakat. / Ne a mozdulatot. A kapkodást. / A kampó csöndjét, azt jegyezd.” József Attila „egy idődarabban”: a pillanatban határolt végtelenségnek nevezte a műalkotást, amely „egyszeri és különös” mivoltában „egyetlen valóságélemet végtelenné mélyít”, ezáltal nyilvánítva ki a „teljes egzisztenciát”⁴, Pilinszky megtestesüléséről, valamilyen *egésznek, világegésznek* az inkarnációjáról, másutt⁵ pedig *világmodellről* beszél.

Miként kell értenünk és hogyan azonosítható ez annak az „írnok”-nak a híradásával, akinek a „kampó csöndjét” kell följegyeznie? Ha először fölvetett kérdésünkre kísérrelünk meg feleletet

A tanulmány bevezető része az 1981. decemberi számunkban jelent meg.

¹ Pilinszky János: Egy lírikus naplójából, *Vigilia* 1970/4.

² Hornyik Miklós: Levélinterjú Pilinszky Jánossal; *Híd* 1968/4.

³ Hegyi Béla: A Vigilia beszélgetése Pilinszky Jánossal; *Vigilia* 1973/2.

⁴ József Attila: Összes művek (kritikai kiadás) III., 237–239. és 245. l.

⁵ Egy lírikus naplójából; *Új Ember* 1971. júl. 11.

adni, részint erre is válaszolunk. Hogyan születik tehát a Pilinszky-vers? Messze vezetne a kérdés teljes alkotáslélektani boncolása. Számunkra most elegendő, ha összefoglaljuk Pilinszky felfogását. Szerinte a költő nem „riválisa Istennek”⁶, bár tevékenysége rokon az isteni teremtéssel, mégsem kelhet versenyre a Teremtővel, csupán szolgálja küldetésének, „írnok”, akinek még élményét is el kell felednie, hogy a várakozás csöndjében megkaphassa a kreatív indíttatást. „A személyes munka egyedül ezután az ingyenes indíttatás után következhet. A befejezés ilyenkor még tökéletesen ismeretlen. Mindenesetre ritka a zavartalan kifejelet. A munka folyamatában legtöbbször az indíttatás ingyenessége előszörre a kifejtés személyes kudarcával végződik. És csak ez után a bukás után – a kikerekedő műbe mintegy beleépítve az egyéni erőfeszítés kudarcát, egyszóval a halált (még pontosabban az ember földi életének teljes görbéjét) – kaphatjuk meg a mű valódi befejezését, mely, akár az indíttatás, hasonlóképpen ingyenes.”⁷ Ugyancsak az ihlet pillanatát rögzíti a következő vers: „Bogarak szántják a sötétet / és csillagok az éjszakát. / Van időnk hosszan üldögélni / az asztalon pihenő lámpafényben. / Megadatott a kegyelem: / miközben minden áll és hallgat, / egyedül az öröklet működik.”⁸

Látható tehát, hogy Pilinszky felfogásában a költőnek mindenekelőtt a várakozás csöndjéből kell figyelnie a Centrum „hívását”, a Centrumét, amit Simone Weil-i értelemben nem térben és időben kell elképzelnünk, hanem „a teremtés és Teremtő érintkezési pontján, ami nem más, mint találkozóhelye a kereszt két ágának”⁹. Az ember és Isten viszonyát központi kérdésévé tevő Pilinszky alapélményét ezért is nevezhettük Krisztus-élménynek; az ő duális világképének is központja a kereszt két ágának metszőpontja, és miként a világképben az immanens természeti világ és a természetfölötti transzcendencia között az isteni kegyelem teremt kapcsolatot, úgy a mű világának koherenciáját a Centrumból sugárzó kegyelem, vagyis az alapélmény mélysége adja, mert benne minden együtt szemlélhető. Amikor tehát a „hívásra” felelő „írnok” világegészet teremt, szükségképpen világképének az alapélményen átszűrt kettősségét viszi át és konstruálja meg a műalkotásban. Így lesz a *mű világa voltaképp a világkép visszatükrözése*, de nem pusztá tükrökép, mert a kegyelem, az „alászálló istenség” ujjnyomát viseli. A „kampó csöndje” mint metaforikus időpillanat: a valóság egy eleme – kitágul, a valóság teljességét inkarnálja: világ-egész lesz.

3. Immanencia és transzcendencia a világ-egészben: az emberi lét teljességének megragadása. „Arcomba ér egy más világ határa”¹⁰ – olvassuk Rilkenél, s tudjuk, hogy ez a „más világ” csak évekkel később, a „szellem orkánjában” írt *Duinói elégiák*-ban és az *Orpheus-sonettek*-ben vált művésziileg kifejezhetővé. Rilke, a költő, vajmi kevés rokon vonást szolgáltathat egy Pilinszkyvel való összevetésre. Annál többet viszont, mint létértelmező. Leveleiből értesülünk, hogy az *Elégiák* s az *Orpheus-sonettek* – melyeknek megszületését Rilke is a kegyelemnek tulajdonítja¹¹ egyik célja: behelyezni az emberi életet a világ összefüggéseinek „halállal kibővített egészébe”. Igaz, a korábbi Rilke-versekből sem hiányzik a halálmotívum, de ez éppen motívumjellegét veszti el s lesz a kései Rilkenél az emberi élet kiegészítője, szoros hozzátartozója, létünk teljessé tevője. A halál metafizikai értelmet nyer, világbazártságunk csak rajta keresztül nyitható ki az Egészbe, ahol helyreáll az ember és világ ősi egysége. A halálon inneni létben csak a gyermekek és a haladók életében tapasztalható az egység, illetve: helyreállítható a művészi tevékenységben. De nézzük először a halálproblémát.

Nem véletlen, hogy Pilinszkynek éppen abban a jegyzetében¹² bukkan föl Rilke és Heidegger neve, amelyikben a halálról medítál. Vasárnapi jegyzetét azzal a konklúzióval zárja, hogy miként a hit mindig személyes, mindenkor az én hitem, úgy a halál mindig a *saját halálom*. S ha most egy pillanatra a görögség elvére gondolunk – amely szerint „a halál nem tartozik reánk”¹³ –, érthető

⁶ Vallomás a költészetről; *Új Ember* 1968. júl. 21.

⁷ Egy lírikus naplójából; *Vigília* 1970/4.

⁸ Kegyelem. Kötetbe fel nem vett vers; *Új Ember* 1974. aug. 18.

⁹ Simone Weil: A szerencsétlenségről és istenszeretetről; *Vigília* 1965/12.

¹⁰ R. M. Rilke: A magányos; Válogatott versek, Magvető, Bp. 1961. 110. old. Ford.: Nemes Nagy Ágnes

¹¹ Lásd: Lous Andreas-Saloméhoz írt levelét (1922)

¹² A jobbik lator; *Új Ember* 1967. márc. 26.

¹³ Epikurosz

az evangéliumi esztétikáról¹⁴ meditáló Pilinszkynek az a megfogalmazása, hogy „a görögök esztétikája józanabb és földibb”, mert valóban, a görögség harmóniaeszménye mindig halálon inneni. Pilinszky, ha nem is annyira egyértelműen emeli létösszegező mozzanatát a halált, mint Rilke vagy Heidegger, vállalja a vele való szembenézést, s az odáig vivő út – a halálba torkolló emberi élet – teljes drámaiságát érzi. Többször hangoztatja: az ember drámai lény, s ezen nem egyszerűen azt kell értenünk, hogy az élet időbelisége a halál tényében lezárul, hanem azt, hogy az ember az életét a *saját halálának tudatával éli*, s az e tudat köré csoportosuló kérdésekre nem tud választ adni. Ha mégis megkísérli a válaszadást, az szükségképpen nem maradhat meg a földi lét immanenciájában, hanem a túlvilág transzcendenciájába csap át. Transzcendenciába, vagyis a halálon inneni egyedi lét szemszögéből a halálon túliba, abba, ami eljövendő.

4. *Transzcendencia, mint jövőbe-irányultság.* Pilinszky János költészetének egyik fő sajátossága a jövőbe-irányultság. Ez világképének transzcendenciát is magában foglaló jellegéből egyenesen következik. Távolról sem valamiféle naiv túlvilág-konceptióról beszélünk, hanem a halál jegyében művészi eszközökkel megragadott apokaliptikus jövőértelmezésről. A személyes és egyetemes, de véges lét folytathatóságának lírai megjelenítéséről. Víziónak is mondhatnók, de óvakodunk a szótól, mert tér- és időbeli távolságmozzanatot hordoz, s a *Harmadnapon* néhány nagy versének kivételével (Senkiföldjén, Jelenések VIII. 7., Apokrif) a jövőbe-irányultságnak nem ez a fajtája jellemző e líra egészére. A vízió: elszakadás a jelentől, *Pilinszky költészetének jövőbe-irányultsága mindig a jelenhez kötött, a most létállapotának súlyától terhes.* Még a jövő irányultságot legpregnansabban kifejező *Apokrif*, vagy a János Apokalipszisét újraértelmező *Jelenések VIII. 7.* sem vetkőzi le teljesen a jelent. Utóbbinál a befejező sorok („de látja Isten nincsen arra mód / kitörni út remény e látomásból”), előbbinél a múltra utaló részek („Ezért tanultam járni”, „Haza akartam, hazajutni végül” stb.) és a jövőbeli látomást egy jelenbeli létállapotba visszarántó s azt itt megkonstruáló képsor egyértelműen igazolja ezt: „Sehol se vagy. Mily üres a világ. / Egy kerti szék, egy kinnfelelt nyugág. / Éles kövek közt árnyékom csörömpöl. / Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.”

Pilinszky apokaliptikus jövő-irányultsága szüntelen viszonyítás a jelen létállapotához, s mint ilyen – kimondva vagy kimondatlanul – magában foglalja a halál nagy kérdését is. Az életet a halál felől szemlélő *In memoriam N. N.* című versének utolsó két sorát: – „ha öröklétre születünk, / mért halunk meg hiába?” – tizenhét évvel a vers születése után így kommentálja: „Nyomasztó, gyötrő lelkiállapot kényszerítette akkoriban versembe a kérdést. Mert van, amikor az őszinteség a kétségbeesett lélek maradék ereje. Szeretném hinni hát, hogy másokban is inkább lesz e két sorom a szolidaritás, az együttszenvédés, mint a reménytelenség dokumentuma.”¹⁵ Ekkor ez az őszinteség még hivatás és vágy is lehet (*Panasz*), ezáltal tartva létközelségen a távoli transzcendenciát, de hamarosan az immanens lét magára maradottságát érzékeli egyre nagyobb intenzitással s a jövőbe-irányultság állandó költői eszköz lesz a „halálhoz való lét” (sein zum Tode) kifejezésére.

5. *Jövőbe-irányultság és jelenidejűség.* Föl kell tennünk a kérdést: joggal emlegetjük-e a halálhoz való lét fogalmát? Nem merészkedünk-e máris túl közel a heideggeri létbölcslethez? Pilinszky méltatói közül többen is észlelték a költői élmény és az egzisztenciálfilozófia rokonságát. Rónay György szerint a *Harmadnapon* alaptónusa a létszorongás döbbnete¹⁶, Bori Imre a Pilinszky-versek szorongásélményét Kafka prózájával rokonítja¹⁷, Beney Zsuzsa „metafizikai” és „egzisztenciális” magányt emleget¹⁸, Béládi Miklós pedig „a metafizika bűvölétébe esett ember létélményét”¹⁹ fedezi föl a *Szálkák*-ban.

A fentebb idézett, a nyomasztó, „gyötrő lelkiállapot” kényszerítő erejét megvalló sorok mellé

¹⁴ Válasz; *Új Ember* 1973. ápr. 1.

¹⁵ Levél az unalomról, *Új Ember* 1964. jún. 7.

¹⁶ Rónay György: Pilinszky János: Harmadnapon; *Vigilia* 1959/11.

¹⁷ Bori Imre: Pilinszky János versvilága; *Híd* 1968/10–11.

¹⁸ Beney Zsuzsa: Idő és időtlenség Pilinszky János költészetében, *Vigilia* 1970/1. és „Csillaghálóban” c. tanulmánya

¹⁹ Béládi Miklós: Pilinszky János: Szálkák; *Kritika* 1973/2.

idekívánczozik Pilinszkynek egy másik vasárnapi eszmefuttatása is²⁰. „A modern magányos, a külső és belső élet közt húzódó senkiföldjén kallódó vándor. Nem formailag magányos, hanem töltésében . . .” – olvassuk itt; majd: „Magányos az, aki lényegében elvesztette vagy megszüntette a világgal és saját belső világával való kapcsolatát. A magányos ember a kapcsolatok örökös homoksivatagában él.” Úgy vélem, ez a megfogalmazás a heideggeri létbedobottság (Geworfenheit) gondolatával erőszakoltság nélkül párhuzamosítható. Századunk polgári filozófiájának minden bizonnyal legnagyobb alakja szerint az ember, a létező (das Man) bele van dobva, ki van vetve a Semmibe „beleállított” létbe. Itt úgy él, úgy létezik, ahogy „a többiek”, a „köz”, az „ember”, s ennél fogva létezése nem igazi, nem valódi, állét csupán, mert nem valósítja meg potenciális önmagát, a maga igazi létét. Nem mer szembenézni a léttel, holott személyiségét csak úgy valósíthatja meg, ha vállalja a lét értését (Seinverständnis), ha mer szembenézni a halállal, ha felfogja, hogy léte halálhoz-mért-lét (Sein zum Tode; az *Új Szimposion* Heidegger-számában: „halálhoz-való-lét”; Suki Béla Heidegger-monográfiájában: „halálhoz-mért-lét”). A létértés tehát a halál jegyében lehetséges, ugyanis az ember csak akkor mérheti föl a dolgok, a világ és önmaga valódi értékét, ha tudatában van önnön időbeli végességének, ha tudja, hogy az eljövendő idő – a jövő – tőle elidegeníthetetlen mozzanatot tartalmaz: a halált. Ezért életének, történetének „lényegi súlya nem a múlton van, és nem is a mán és a múlttal való összefüggésén, hanem az egzisztencia tulajdonképpeni történésein, amely az ittlét jövőjéből ered. A történelemnek mint az ittlét létformájának gyökere lényegileg a jövőben van, olyannyira, hogy a halál mint az ittlét jellemzett lehetősége az előrefutó egzisztenciát visszaveti tényleges kivettségére. . . .”²¹ Arról, hogy Heidegger létértelmezése, szubjektumból való kiindulása formailag hogyan érintkezik Marxsszal, s hogy történelemfelfogásában a társadalmiság elhanyagolása milyen következményekkel jár, marxista filozófusok Lukács Györgytől Gajdenkon át Suki Béláig egyaránt szóltak. Bennünket most csak az érdekel, hogy a vázolt heideggeri gondolatmenetnek rokona-e, s ha igen: milyen mértékben – Pilinszky létértelmezése. Egyik interjújában²² – eszményképeit megnevezve – az Evangélium, Platón, Pascal és Simone Weil mellett az egzisztencialisták közül nem Heideggert, hanem Kierkegaard-t említi. Ez érthető, hiszen Pilinszky a maga világképéhez sokkal közelebbinek érezheti a dán filozófus egzisztenciafogalmát, ugyanis ennek *végső tartalma* éppen az az *Istenhez való viszony*, amelyet – láttuk – a költő gondolkodásában központi hely illet meg. Mégis: *lényegileg közelebbi rokonság van Pilinszky és Heidegger között*, mint Pilinszky és a vallásos ateistaként is értelmezhető Kierkegaard között. Szövegszerű értelmezésben Pilinszky nem használja sem a létbedobottság, sem a halálhoz-mért-lét fogalmát. 1958 és 1964 közötti meditációiban azonban mindegyre fölbukkan a magány, az egyedüllet gondolata. Természetszerűleg világképének megfelelő vallásos nyelvezetben: „. . . egy örökkévalóságra maradtam egyedül, amilyent csak gyerekek és haldoklók ismernek” – írja 1958-ban²³; a világ magára maradt, mert az emberek elhagyták Istent és most Isten is elhagyta a világot; a magány: elhagyatottság²⁴, „vákuum”²⁵, a Semmi senkiföldje, az Olajfák hegyén Jézus volt ily egyedül Isten és ember között stb. A keresztény magány és askézis lényegét – Teilhard de Chardinre hivatkozva²⁶ – „élet és halál maradéktalan tudomásulvételében” összegezi. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy a heideggeri „létbetvettség” közvetlen rokona Pilinszky „vákuum”-ának, a „halálhoz-mért-lét” az „élet és halál maradéktalan tudomásulvételének”. Ismétlem: nem határról beszélék, hanem az emberi élet, a lét azonos mélységű értelmezéséről. Heideggernél a tragikus létbedobottság állapotából az ember (das Man) a „Selbst” hívására, felszólítására szabadulhat meg azáltal, hogy dönt, választ és autentikus létét éli, azt, amire hivatott. Pilinszky „örökkévaló magánya” a szeretetben oldható fel²⁷, de mivel a tökéletes isteni szeretet – amint arra a világkép elemzésénél rámutattunk – a „je-

²⁰ Magány, magányosan, egyedül; *Új Ember* 1962. máj. 6.

²¹ M. Heidegger: *Sein und Zeit*; Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1963; idézi Suki Béla „Martin Heidegger filozófiájának alapkérdései” c. művében, *Gondolat*, Bp. 1976. 216. old.

²² *Látogatóban* (Pilinszky Jánosnál); szerk. Lengyel Péter, Bp. 1971

²³ Igen és nem; *Új Ember* 1958. dec. 14.

²⁴ Magány. . . ; *Új Ember* 1962. máj. 6.

²⁵ Nagyhat; *Új Ember* 1963. ápr. 7.

²⁶ A keresztény dráma ünnepei hetei; *Új Ember* 1963. márc. 24.

²⁷ Páros magány; *Új Ember* 1963. nov. 3.

len utópiája”, az ember elszenvedi a magányt, az egyedülletet, a társtalanságot, a világot. Ilyen értelemben, valóban, az elszenvedés költészetének is nevezhetjük Pilinszky líráját. De nézzük, igazolja-e mindezt a konkrét költői szöveg, helyesebben: következik-e mindaz, amit eddig elmondottunk magából a versbeszédéből?

A „korai” Pilinszky – ha a későbbi „katolikus és költő” – a *Trapéz és korlát* szerzője: *költő és katolikus*. Világképe még alakuló, keresztény realizmusa még nem itatódott át a Simone Weil-i eszmékörrel, és – miként Beney Zsuzsa kimutatta – legközvetlenebbül a József Attila-i létérzéshez kapcsolható. Magányára még önmagánál keres vigaszt (*Magamhoz*), alapélménye szabatos földi látomásba foglalja a transzcendenciát (*Stigma*), a szubjektum konstitutív tényezője a versnek („Véres lesz tőlem a világ”; „Csak állok majd és reszketek, akár egy égő erdő” stb.), s jövőirányultsága az immanenciából nem lép ki, csak kikívánczozik: „mit rejt előlem, istenem, mit őriz még a holnap?” (*Miféle földalatti harc*). Fontos rögzítője a korai versek világának a későbbi kétsoros: „Sirása hideg tengelyében / áll a fiú” (*Önarckép 1944-ből*). A vákuum, a heideggeri létbevettség érzése költői látomássá a *Harmadnapon* kötetben lesz: „Hullámverés. Aztán a puha éj / boldogtalan zajai. Vak rovar, / magam vagyok a rámsötétedő, / a világárva papundeckliban. / És egyedül a feneketlen ágyban. / És egyedül a párnáim között. / Magam vagyok az örökös magányban, / Akár a víz. Akár az anyaföld” (*Egy arckép alá*).

A világárva papundeckli, az „egyes labirintus”, a „kráter” – ugyanazon létállapot-érzés elemi erejű metaforái – a világkép immanenciájának és transzcendenciájának kettősségében, jelenidejűség és jövőbe-irányultság feszültségteremtő pólusai között fogalmazzák meg újra és újra a költői alapélményt. S itt kell megvizsgálnunk egy verscsoportot, amely látszólag idegen az egész lírát átható alapélménytől. Pilinszky *KZ-versei* – mert róluk van szó – mintha egyedülálló szigetet képeznének e költészet világában. Ez tárgyi konkrétságukból ered – amit rendszerint a verscím előlegez – s nem a költői élmény konkrétságából, hiszen Pilinszky, mint tudjuk, nem volt internált lágerlakó; 1944-ben hívták be katonának, s nemsokára Németországban hadifogságba esett.²⁸ A frankfurti, harbachi, majdenaki és ravensbrücki élmények a kívülről szemlélő élményei; s mégis (vagy tán épp azért): az *átélő* élménymegidéző intenzitásával szólnak a versek. Úgy vélem, hogy ennek magyarázata éppen az általam Krisztus-élménynek nevezett költői alapélményben rejlik. Pilinszky számára a KZ-lágerek deportáltjainak szenvedése az istenember szenvedésének „tömegméretű megismétlődése” (Radnóti Sándor). A fasizmus borzalma a világkép elemeként, a konkrét látványt átszűrve a költői alapélményen, a történelmit a történelemfölöttibe, a művészi általánosítás szférájába emeli, s ezáltal nemcsak esztétikai formát nyer, hanem múltértékelő mozzanatot is hordoz: „És fölzúgnak a hamuszín egek, / hajnal felé a ravensbrücki fák. / És megérik a fényt a gyökerek. / És szél támad. És fölzeng a világ. // Mert megölhették hitvány zsoldosok, / és megszűnhetett dobogni szíve – / Harmadnapra legyőzte a halált. / Et ressurexit tertia die.”

²⁸ Tüskés Tibor: Pilinszky Jánosról öt tételben, *Tiszatáj* 1971/7.

(A tanulmány befejező részét júliusi számunkban közöljük)

Transzcendens expresszen

Transzcendens expresszen örök transzban a szétzúzhatatlan Örök Dolgok Örök Jéghegyek tündöklésében a kozmikus Ősködből előgomolygó fénylő Omega-pont felé

Süllyesztő mélyén

Süllyesztőm mélyén is régi szárnyalásaimra gondolk!

KESZEI ISTVÁN

KÉPZELT INTERJÚ

Elalvás előtt, hajnalban fölriadva, vagy akár egy kávéházi asztalra könyökölve rendszeresen azon kapom magamat, hogy beszélgetek. De kivel? Könnyű lenne azt felelnem, hogy saját magammal. De ez nem olyan biztos. Valaki kérdez, és valaki felel. De hogy ki is az? – Pontos válasz helyett megpróbálok rögzíteni egy ilyenfajta „beszélgetést”.

Kérdés: Mi is az a költői „kép”?

Felelet: Tulajdonképpen definiálhatatlan, mivelhogy semmiben se különbözik a világ többi „képétől”. Van Gogh sétája során rábukkan egy fára – és lefesti. Igazság szerint ez a fa semmivel se különb többi társánál. A találkozás ereje emelte, tette megragadóvá. De ez is mit jelent? Olyanféle jelenség ez, amit a vallás síkján kegyelemnek szoktunk nevezni. S éppoly nehéz beszélni róla. Mivel – titokzatos módon – Van Gogh fácskájában nemcsak a világ valamennyi fácskája van jelen, hanem maga a teljes mindenség, beleértve a festő teljes egzisztenciáját.

Kérdés: De mégis hogyan?

Felelet: A kérdésre lehetetlen elméleti választ adni. Egyedül gyakorlati válasz lehetséges. A költőnek még az ecsetnél is kisebb a lehetősége. A világ bármelyik fájának megnevezésére főnévként csak egyetlen főnév áll rendelkezésére. Az, hogy: fa. De – mondhatnánk – itt van a jelzők, a különböző formák, fordulatok sokszerű, kombinatív lehetősége, amivel körülveheti, leírhatja, betájolhatja és kellően „megvilágíthatja” tárgyát. De a gyakorlat homlokegyenest mást tanít. A kellően megragadott tárgy megteremtheti környezetét (és itt nyelvi környezetre gondolok), de semmi mesterkedés se képes egy fát a megnevezés erejével fölmutatni. Az ilyen vers minden igyekezete

ellenére sápadt műfordításnak hathat legfeljebb. Az irodalom ugyanis nem leírás, még csak nem is kifejezés, hanem a dolgok megszólaltatása.

Kérdés: De hiszen ez csaknem misztikusnak hat!?

Felelet: Valóság és misztika édestestvérek. Sokan úgy vélik, hogy a tények végső állomást jelentenek a megismerésben. Pedig ez nem igaz. A tényeket el kell vezérelnünk a realitásig. Ugyanaz a tény más egy Dosztojevszkij és más esetleg egy sziesztázó újságolvasó szemében. De térjünk vissza az irodalomra. Ma divatos az irodalmi szövegeket önállósítani, s mint holmi bonyolult tárgyat, vizsgálat tárgyává tenni. Én ebben nem hiszek. Oly mértékben nem, hogy szerintem ugyanaz a szöveg lehet csapnivaló és csodálatos. Példát is mondok rá. Krisztusnak az a mondata, hogy „boldogok, akik sírnak”, keveset, vagy alig valamit érne, ha Oscar Wilde-től származna. Ebben az esetben csak kétes értékű paradoxon volna, inkább hamiskó, mint gyémánt.

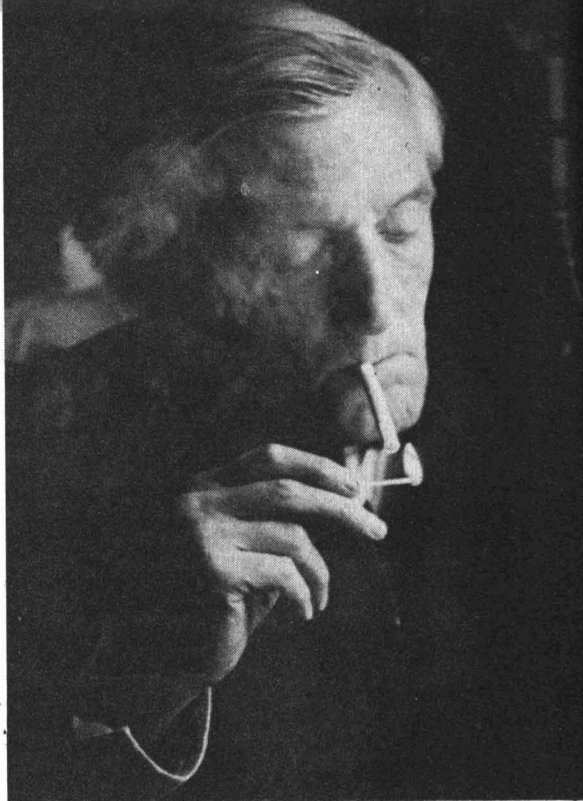
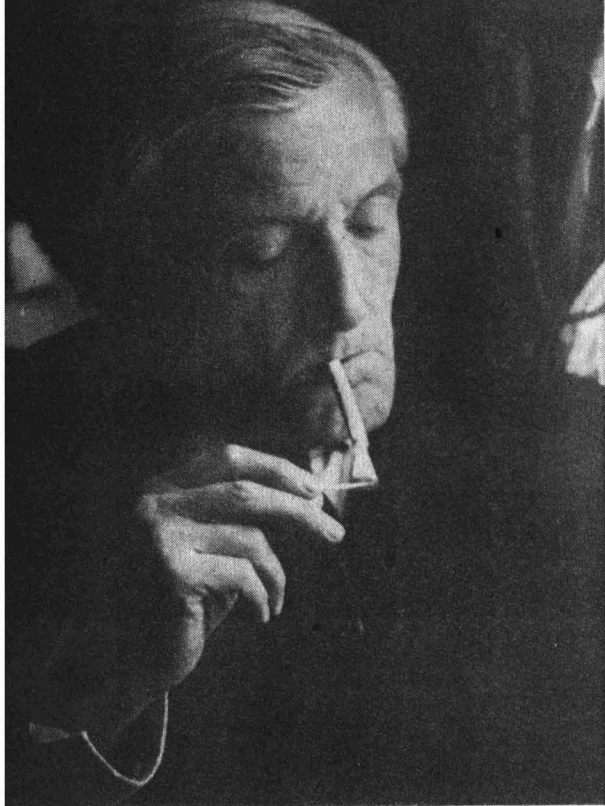
Kérdés: De hát mi a valóság kritériuma?

Felelet: Nem ugyanaz, ami a tényeké. A valóság túl van a tényeken, és a tények innen vannak a valóságon. Egy rendőri nyomozó munkája fölmérhetetlenül irreálisabb, mint egy nagy íróé.

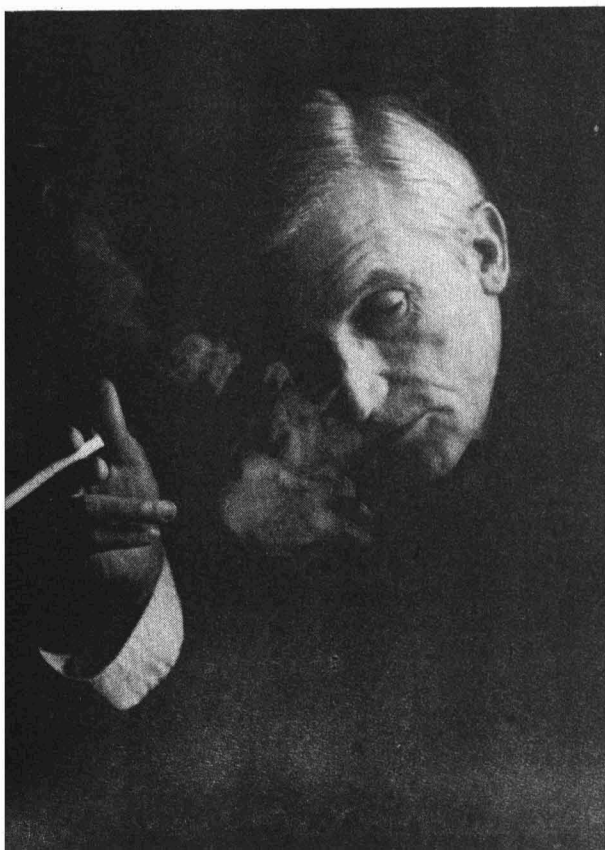
Kérdés: De ha egyszer befejezte művét, azon ott kell lennie a megtalált valóság elvétetlen lenyomatának.

Felelet: Ez igaz. De épp a valóság „definiálhatatlan”. Nem lehet ujjal rábökni. Azt mondanám: attól olyan erős, mert szabad és bekeríthetetlen. Mindent képes megnevezni, de maga definiálhatatlan. Testetlenebb a semminél, mivel a Semmit képzeletünk még úgy-ahogy képes tárgyasítani. S mégis: a létezés csak létezik. De a valóság van.

Palinszky János

Moldován Domokos fényképalbumából

Egy árnyékba falazott mozdulat.

Egy arc felhőbe mutató ránca.

*Megfagyott könnycseppek
ezüstben hamvadó
xilofonja
és a diólevélen
átevezett éjszakák...*

*Egy megöszült elme
hajszálrepedései
a csönddel mért idő
kiterített abroszán...*

*Egy harang
halált ölelő öble,
aztán a holdmetszette
fénycsöppek kazla
és a legutolsó
sóhajba
temetkezett mozdulat...*

OLÁH ZOLTÁN

PASSÉ ÉS CONDITIONNEL

A halál, a személy halála, akit kortársai „költőként” értettek meg vagy értettek félre, általában elváltozásokat hoz létre a művön, ami *utána* marad. Megváltoztatja státusát az időben és helyi értékét az irodalomban. A halál pusztá ténye is elég, hogy hirtelen elszíneződéseket, elmozdulásokat vegyünk észre a művön. Amikor a halál eloldja az élő személytől, létezése eleven folyamatától művét, tulajdonképpen csak megismétli azt, ami az egyes mű vonatkozásában a szerző életében is szüntelenül létrejön. De nem az egyes művet, hanem az életművet teszi befejezetté és ítélete – ellentétben a szerző ítéletével, aki a maga halandó módján kellőképp állhatatlan és tökéletlen ahhoz, hogy újra meg újra *visszatérjen* az egyszer már befejezethez –, ítélete végleges és megfellebbezhetetlen. Egyszer s mindenkorra véget vet valaminek, lezár egy történetet, s ezzel mindig hozzáad valamit az életműhöz, avagy elvesz belőle valamit, amit a személy élete adott hozzá. A szerző halálából nem mindig lesz „irodalmi tény”, de a műből – ettől kezdve – véglegesen az lesz.

Tulajdonképpen bámulatra méltó, hogy a személy halála, Pilinszky János halála mennyire nem érintette művét, mennyire nem tudott hozzátenni és elvenni belőle semmit. A halál csak még nyomatékosabbá tette, amit eddig is tudtunk, hogy ez az életmű eleve *sub specie mortis* volt befogadható. Az életmű mozdulatlansága, sőt rezdületlensége arra utal, hogy a mű előbb jutott a „passé” realitásába, mint a mű alkotója, s így ez utóbbi csupán a maga természetes módján csatlakozott hozzá. Halála számára nem adatott meg, hogy módosítson művén, amely kezdettől fogva úgy tartozott személyéhez, hogy nem személyéhez tartozott. A paradoxonok megjelenése jelzi, hogy ezzel már a vallásos egzisztencia közelségébe értünk.

Ha egyszer minden pátosz oly elviselhetetlen egy ironikus fül számára – tűnődöm most Phalarisz bikájának belsejében –, miért kibírható, sőt miért lenyűgöző és dermesztő Pilinszky költészetének komor pátosza? Csak *magamon* csodálkozom. Ha egyszer nem vagyok hívő (bár nem Istent tagadom, hanem az embert állítom, s így a valláshoz való viszonyom sem az ateistáé), hogyan lehetek e „szenvédő misztikus” hitének? De *annak* hiszek-e, és *mit* hiszek annak? Ha egyszer minden komolyság és feneköltség, amely nem látja magát, amelynek nincs viszonya önmagához, amely nem éli át saját korlátoltságát és esendőségét, olyan komolytalan számomra, akkor miért olyan *megkomolyító* e líra hatása, mely pedig nem ismeri a nevetést?

A válasz tulajdonképpen nem nehéz: azért, mert pátosza nem romantikus fogantatású. Azaz kiindulópontja nem a mindenható, más helyett álló és más helyett beszélő egyén, végpontja nem az evilági feloldás és beteljesülés valamiben, ami az egyénen kívül van. Itt az egyén nem lehet eszköze, képviselője, kiválasztottja semminek és senkinek: senki más helyett nem állhat helyt a világban, és önhelyette sem állhat helyt senki. Nem „képviselője” és nem „propagandistája” Istennek vagy az Embernek. Kreatúra, de olyan kreatúra, akit Isten léte nem foszt meg szabadságától, inkább ráruházta azt. Épp azért nem lehet soha boldog és nyugodt, mert kreatúra: tökéletlen létezés. Ha a kreatúra sorsát választja – az ember sorsát választja. A bibliai Jézus nem „képviselője” Istennek, hanem ember, akiben Isten inkarnálódik, akiben Isten valóra válik. Nem térítő és nem közvetítő, csak *követhető*, és abban követhető, hogy *nem mások helyett*, bár *másokért* is él. Ember. Ebben az értelemben válik az egyén Pilinszky költészetében lírai középponttá. Hitének jézusi komolysága és következetessége, amely a „hit lovagja” számára lírai életutat rajzol ki (minden *passió* ilyen, és minden lírai életút kicsit *passió*, avagy a másik pólus felől meghatározva: pokoljárás) költészetének – művészi szempontból – javára válik: ez váltja valóra egy olyan modern líra lehetőségét, amely túl van a romantikán és mégsem csapódik be magatehetetlenül az irónia krátereibe.

Az ember, aki kreatúrának látja és tudja magát egy teremtett világban, nem szabadul meg a világ terhéől. Saját létezésének, tökéletlenségének terhe az, amelyet vagy magára vállal, vagy szabadulni igyekszik tőle. Ám ha a kreatúra sorsát vállalja, közösséget vállal minden kreatúrával. Az áldozat, a bárány sorsának vállalása a szegények sorsának vállalása, akik „mintegy inkarnáltak, valósággal a vérükben és a húsupban, közvetlenül a tagjaikban hordozzák időtlen idők óta a világ rájuk eső, lényege szerint elviselhetetlen, fokról fokra megsemmisítő nehezét”, mégsem jelenti azt, hogy mások helyett, mások nevében beszél. Ez tehát olyan vonatkozási pont az egyén életében, amely lényét megnyitja a világ, a többi lény számára, nem elválasztja és szembeállítja, hanem összeköti az étellel. A szeretet és a szenvedés azonban nem tárgyiasulhat tette, az egyén nem léphet ki önmagából oly módon, hogy mások kezében eszközzé vagy tárggyá váljon, és főként hogy mások váljanak az ő kezében tárggyá. Ez az emberi lény, a teremtés sorsa melletti „mozdulatlan elkötelezettség” az egyén saját – tőle elidegeníthetetlen – szubjektumszerűségének megőrzését jelenti (mivel mások szubjektumszerűségének ő nem lehet őrzője, sem letéteményese, csak az áll módjában, hogy ne akadályozza ennek megvalósulását). Azaz, a szubjektumszerűség – mint Istentől való, Istent idéző, Istenre hasonlatos meghatározás – itt nem a cselekvésben, hanem a szenvedésben fejeződik ki, nem aktív, hanem passzív, nem folyamat, hanem ugrás.

E vallásos, Isten létehez kötődő szemlélet és egzisztencia feladja hát a leckét mindazoknak, akik a cselekvő szubjektumszerűség esélyeit keresik egy minden cselekvést visszajára fordító korban, s evilági transzcendenciák felé hajóznak (Intézmény, Eszme, Jövő). Feladja a leckét, hiszen *tanúsítja*, hogy a személyiség így valóban nem válik eszközzé semmiféle Magasabb Lét kezében, és ugyanakkor nem veszíti el emberi arculatát. A *jóság* és a *szeretet* mint e „mozdulatlan elkötelezettség” mélyen keresztény kategóriái, nem a világ fölött uralkodó elvek, hanem a teremtmények közötti viszonyok kifejezései, amelyeket csak ők maguk válthatnak valóra. A „mozdulatlanság” értelme így világosodik meg: senki soha ne kerülhessen a teremtmény helyzetébe *egy másik teremtményhez képest*. Ezzel ugyanis nemcsak Isten számára szűnne meg *ember* lenni, hanem az ember előtt is elveszíténé *emberi* arculatát. Hisz’ Isten számára csak mint ember létezik, más-különb-en vagy „szörnyeteg”, vagy egyszerűen „semmi” lenne, akinek megváltatlanság a sorsa. Csak az ember megváltható, és csak az ember *megváltandó*.

Nagyon távol vagyok attól, hogy mindezt *elfogadjam*, de nagyon közel ahhoz, hogy *megértsem*, és adott esetben úgy értem meg, mint egy nagy művészet *előfeltevését* korunkban. Ugyanis a kor lényegét kifejező jelenségeket, tényeket, létviszonyokat újra érzékelhetővé és átélhetővé teszi, az emberi tapasztalás közelségébe tolja mindazt, ami e tapasztalat immanencián nyugvó formái számára már nem érzékelhetőek, etikailag pedig nem értékelhetőek. Számomra – ebből a szempontból – a transzcendencia nem világnézeti, hanem formakérdés. Az számít, hogy a hit, a vallás *mint forma* mit tesz lehetővé a lírai kifejezésben, és miért van rá szükség ahhoz, hogy ítékezésünk ne váljon felszínes moralizálássá, vagy ne forduljon át mindent megsemmisítő iróniába? Bár e transzcendens előfeltevés – véleményem szerint – *csak a lírában* lehet a művészi forma konstitutív mozzanata, mikor is a transzcendencia az *ima* és az *erőfeszítés* mélységesen emberi és személyes *viszonyaként* (tehát valóság nélküli létként és nem valóságos létként) fejeződik ki. Természetesen, ha a transzcendencia – az etika moralizálódásának korában – az etikai világnép megalapozásához szükséges, akkor – műfajtól függetlenül – a „nagy művészet” szemléletmódjának feltámasztásában és újrateremtésében is döntő szerepe lehet (jó példa erre a klasszikus orosz regényepiká, újabban pedig Tarkovszkij filmművészete).

Az adornói pesszimizmusra, mely szerint Auschwitz után nem lehetséges többé költészet, egyetlen számomra hiteles választ ismerek: Pilinszky János költészetét. Adornónak igaza van: a bekövetkezett katasztrófa immanens értelmét nem lehet felfogni, nincs emberi ész és érzés, amely immanens értelméhez eljuthatna, mert nincs – nem ismerhető el, hogy van – immanens értelme. Ahogy nem érhető fel ésszel és nem fogható fel érzéssel, amí földünkön nap nap után megtörténik: évente több mint 50 millió *ember* hal éhen. A katasztrófa kívül esik az immanens etikai megítélhetőség körén. Ilyen ügyekben minden etikai ítélet, a legelmarasztalóbb is, émeletítő kép-mutatás, sopánkodás és önfelmentési kísérlet lenne: emberi tapasztalatként rehabilitálná azt, ami *nem lehet az*. Elhelyezné, beillesztené mindennapi tapasztalásába azt, ami elhelyezhetetlen és

beilleszthetetlen. A transzcendencia szempontja azonban elhelyezi és átélhetővé, sőt kötelezően átélendővé teszi az ember számára a katasztrófát. E nélkül nem lehet többé ember, nem lehetséges többé emberi létezés. „A *passé* realitásába egyedül az áldozatok jutottak el. Ővük ma minden jelentés. A botránykeltők eleve megrekedtek valamiféle örökös *conditionnel*-ben. Mindaz, ami itt történt, botrány, amennyiben *megtörténhetett*, kivétel nélkül szent, amennyiben megtörtént.” Ráébredsz – s talán épp ebből fakad Pilinszky lírájának dermesztő pátosza –, hogy amitől félünk, amire rettegetve várunk – a katasztrófa – nem szörnyű meglepetés már, nem fenyegető jövő, amelynek konkrét képét még nem ismerjük, hanem „*passé*”, megtörtént valóság: nem előtte és nem utána vagyunk, hanem benne, és arra kell törekednünk, hogy *bennünk* is legyen. Mert ennek tudata és élménye nélkül korunkban nemcsak *hit*, hanem *öntudat sem lehetséges*, e nélkül minden feloldás hamis, sőt botrányos. S ettől kezdve azt is értjük, hogy e két mozzanat összetartozik: a hit nem lehet már vakhit, sem felmentés a teher alól, amelyet a huszadik század rakott az ember vállára; szüksége van az öntudat méltóságára és szabadságára. Az öntudat pedig nem lehet pusztán ráció, örök megértése mindannak, ami történik, hanem a hit erőfeszítésére van szüksége ahhoz, hogy fennmaradjon és ne váljon üres, ember nélküli burokká.

Weöres Sándor költészetével kapcsolatban megkockáztathatom: sok minden *tetszik* benne, sok minden nem. Pilinszkyről azt mondani, hogy „tetszik” vagy „nemetszik”, olyan képtelenségnek tűnik föl előttem, mintha valaki a létezés törvényeit akarná így minősíteni. József Attiláról elmondhatom, hogy *szeretem*, s példája megrendítő számomra, bár nem követhető. Pilinszkyre nézve ezt a kérdést is érvénytelennek tartom. Költésze nemetszik, költészetét nem szeretem, költészetét nem élvezem, ám költészetével *nem tudok betelni*. Pilinszky hatását – ebből a szempontból – csak Kafkáéhoz hasonlíthatnám; azzal a különbséggel, hogy míg Kafka kísérteties prózájában nem-azonosságomat élhetem át az emberi lét felszakadó értelmetlenségével, addig Pilinszky misztikus fogantatású lírájában azonosságomat azzal az – értelemmel túli közvetítéssel feltárulkozó s a művészetben immanenssé váló – értelemmel, amely szempontot kínál (bár nem etikai, szociális vagy politikai szempontot) a bennünk és körülöttünk nyüzsgő értelmetlenségek megítéléséhez és átéléséhez.

Innen nézve Pilinszky lírája a József Attila-i líra egyedül lehetséges irányban való folytatása. Folytatása, helyesebben a vonatkozási pontok meghosszabbítása a transzcendencia irányába. A transzcendencia folytatás első jelei már József Attila kései líráján is kiütköznek. Pilinszky azonban nemcsak folytatás, hanem egy újraalkotott és – a transzcendencia révén – újra lehetővé vált lírai egyetemesség hordozója is. S mint ilyen, ő sem követhető. De ő nem is folytatható már. Előre – hová? Visszafelé – minek?

P. J.-nak

a Visszavonhatatlanon túlra

*Mutasd föl végső bizonyosságod,
embertelen magányod.
Fordítsd felénk
a mit-sem-tudás jajnehéz igézetében
fürdő arcod.
Hadd lássuk
vakulásig pontosan
a stációkat.*

TÓTH KÁROLY

A PÁTMOOSZI ÉG ALATT

Írta LORAND GASPAR

Fehér sétatudvar a pátmoszi Apokalipszis monostor alatt. A csaknem sötétkék égen sirályok röptei rajzolnak íveket.

Jánosnak írok, *egy fénykép hátuljára*. A negyven mártírt ábrázoló XVI. századi ikon reprodukciójára. A mártír – tanút jelent. A kép előterében a negyven közül az egyik karján cipeli társának alélt testét.

A fény tiszta és téveszthetetlen. Kitár, kiold hétköznapjaink gondjaiból. A létezés e tisztaságában írok. Azt, hogy hamarosan újra látjuk majd egymást, nyár derekán.

Kevéssel ezután véletlen pillantást vetek a június 5-i *Le Monde*-ra, melyet athéni barátaim hoztak előző nap. Szemem látja, agyam befogadja a szavakat, a képeket, értelmemmel megértem és mégsem értem. „Pilinszky János, magyar költő . . .” A szavak sötét szögek a napsütésben. Ezzel szakadt meg örökre, Pátmoszon, a délelőtti vakító fényében a „beszélgetés”, mely itt és most összekötötte életünket. A létezés e csöndjében visszhangozhat ezután minden felhő, a néhol halk és kegyetlen, néhol fénylő és megtört, lefegyverzett szó, de olyan erővel és megszakíthatatlan példázatossággal, mindegyikünk harcát mondva el, ezen a helyen és ebben az időben, teljességbe gyökerezett természetével.

E vékonyka műnek mindegyik költeménye az igazságnak egy-egy töredéke, más szóval annak a valóságnak, melynek gazdagsága meghazudtolja szavainkat, képzeleteinket. E töredékek ugyanarról, az Életről beszélnek, abból nyerik, még gyötrelmükben is, azt az erőt, mely egységet ad nekik.

„Majd vagy eljutunk, vagy nem, de a türelem nélkül semmiképp se, abba az unalmon túli csöndbe, ami egyedüli helye a szépségen és a csúfságon túli szépnek és a szavakon túli beszédnek, hogy a tényektől úgy-ahogy eljussunk a realitásig.”

Eljön az est, a tenger s a fény a magas falak árnyékában nyugszik el, ahogy szavaink is fölémésztdőnek. Néhány költeményt újra kezünkbe veszünk.

*s az angyalok, a mennyek állatai
fölköttek a világ utolsó lapját.*

*Akkor azt mondjuk: szeretlek. Azt mondjuk:
nagyon szeretlek. S a hirtelen támadt tülekedésben
sírásunk még egyszer fölszabadítja a tengert,
mielőtt asztalhoz ülénk.*

Éj száll Pátmoszra. Ahogy az egészen nekünk szánt szó, a forróság olyan lankadatlan intenzitással sugároz tovább a sötétségben is.

„A nagy művek sötétben is *írnak*. Rettegés fog el, ha arra gondolok, hogy egyszer talán én is leírok valamit, ami aztán szemétdombra kerül, mint az elkobzott ruhák, és megmarad, mint egy kaparás, minek továbbra is írnia és írnia kell.”

(REISINGER JÁNOS fordítása)

A prózai szövegrészletek a *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* című könyvből (Bp. 1977), a versrészlet a *Mielőtt* című költeményből valók (In: *Szálkák*, Bp. 1972).

SARAH CLAIR

JÁNOS DE LA LUNE

Pilinszky János költészete felráz, megdöbrent, megnyit és mellbe vág.

Világunk mélységeiből tör fel, a kútból, mint az Igazság, törékenyen és csupaszon – sebezhetetlenül –, és alvajáróként eljut a szakadék pereméig.

Véletlenül sem csúszik meg, lépteiben a sebészkes biztonsága. Mosolygó kétségbeesés.

Pilinszky nemigen von le következtetéseket. Többet viz végbe, mert minden műve végtelen, kanyargós utat nyit bennünk; ez az út egyedülállóan konok.

Konokul egyedülálló.

(BÁRDOS LÁSZLÓ fordítása)

K
Ö
N
Y
V
J
É
L
N
Ő

SÁRI GÁL IMRE: *Esküvő éjjel. Előadás a hegyen* (Amerikai Magyar Könyvtár Cleveland, Ohio, 1981). A szerző a nyugati magyar irodalom egyik legérdekesebb kísérletezője. Kötetei – melyeket maga sokszorosít – eredeti módon komponáltak: képek, illusztrációk, magazinok hirdetései szakítják meg a verseket, mintegy bemutatva, hányféle hatással kell számolnia annak, aki a diaszpórában is magyar költő akar maradni. A sokat emlegetett amerikai életforma, a csillogó reklámsorok, az élet harsogása közepett nem lehet egyszerű megtalálni a csendet, s kiharcolni a léleknek azt az állapotát, melyben versek szülehetnek. Sári Gál Imre ebben a szinte kaotikus zürzavarban is igyekszik megőrizni benső függetlenségét, s ezt már akkor megvalósítja, amikor van ereje reflexiókat fűzni a körülötte zajló világ eseményeihez. Ez a világ folyvást érte nyúl, s az olvasó olykor szorongva kérdi: vajon következő kötetében a hirdetések közül lesz-e több vagy a versekből. Mivel azonban egész költészete „toronycsodák árnyékában” alakul, azt kell hinnünk, ez a lírai magatartás az Újvilágban kialakított költői attitűd egyik hiteles és izgalmas megnyilvánulása, mely kíváncsiságot ébreszt a folytatás iránt.

VÁTHY KÁLMÁN: *Alkonyati ébredés.* Az emigráció magánya, a honvágy, amely napról napra lebirkózza az idegenben élők lelkét, az anyanyelv gyakorlásának igénye sok külföldön élő magyart kényszerít írásra, olyanokat is, akiknek pályája messzire fut a nyelvtől és az irodalomtól. Váthy Kálmán harminchat esztendeje él Nyugaton, vég-

zettsége elméleti matematikus, különböző nagyvállalatok rendszerszervező és számítástechnikai osztályain dolgozott – s emellett, az utóbbi időben kettőzött energiával, verseket ír. Most megjelent könyvének darabjai 1979 óta íródtak, a legutolsó 1981 júniusában, Fáy Ferenc halálára. Írásainak színvonala sajnos elmarad Fáy művészetétől; bár vannak sajátos észrevételei, de ezeket is köznapi kifejezésekkel írja le, azonmód, ahogy eszébe jutnak, s ez elszurkúti líráját, unatkozásra kényszeríti az olvasót. Vagy várnia kellett volna még az önálló kötet kiadásával, vagy megkérni kanadai költő ismerősei közül valakit – Tüz Tamást?, Faludy Györgyöt? –, hogy rostálja meg a nyomdába kerülő anyagot. Mert így az alkonyattal – mint a könyv címe igéri – nem ébredünk... (Toronto, 1981)

KABDEBŐ TAMÁS: *Évelő* (Róma, 1980). A szerző a magyar irodalom angliai befogadásának kutatója, esszéiben elsősorban a reformkori szellem jelenségeit követi nyomon, de érdekes regényeket is írt, melyekben a generációs problémák és a magyarság beilleszkedésének folyamatai a központi témák. Ezúttal tárcáit gyűjtötte kötetbe. A különböző alkalmából született kis írások gondolkodó szellemet, az élet minden helyzetében önmaga felelősségére és küldetésére eszmélő, írőalkatot képviselnek, aki – könyve alcíme szerint – „eklektikus történeteket” formál ugyan, de e látszólag szeszélyes kalandozása során is megőrzi elkötelezettségét.

HAJNAL GÁBOR VERSFORDÍTÁSAI

NOVALIS

Himnusz az éjhez

(Hymne an die Nacht)

*Mindig fel kell hogy virradjon a nappal?
Sose ér véget a földi hatalom?
Áldatlan szorgosság emészti el
az éjszaka égi lebegését?
A szerelem titkos áldozati lángja
nem ég örökké?
A fény ideje
kiméretett
és az ébrenléte is –
de időtlen az éj uralma
és örökké tart az álom.
Álom, te szent!
Tedd boldoggá többször
őt, ki az éjjel jegyezte el magát –
ebben a földi robotban.
Csak a balgák értenek föltre,
kik nem ismernek semmiféle álmot,
csak azt az árnyékot,
amit te szájalommal ránk vetsz
ama alkonyatkor
a végleges éjben.
Nem éreznek meg téged
az aranylón csorduló szőlőben,
a mandulafa
csódaolajában
és a mák barna levében.
Nem tudják,
hogy te vagy az,
ki a zsenge leányka
keblét körüllebeged
és ölét éggé változtatod –
nem is sejtik,
hogy régi mesékből
te lépsz elénk és kitarod az eget
és te hozod a kulcsot
az üdvözültek lakásához,
végtelen titkok
hallgatag hírnöke, te.*

JOSEPH VON EICHENDORFF

Este

(Der Abend)

*Örömünk most csöndbe tér:
Zúg a föld mint álmainkban,
lombkoronák vágyba ringnak
s lassan tudatomba ér
régi idők szelid gyásza,
messzi villám cikkánása
mellemben borzongva kél.*

CONRAD FERDINAND MEYER

Római kút

(Der römische Brunnen)

*Vízugár szökkel s hullva önt
márványmedencét már tele,
túlcsordul s fátylasan köszön
újabb medence pereme;
másodikon is túlszalad
a harmadikba sebesen,
mindhárom kap és egyre ad,
árad s pihen.*

KURT KLINGER

Látogató délről

(Besuch aus dem Süden).

*Az első útján Bécs felé,
Apuliából a mi telünkbe jutva,
barátom a vonatban a Madonnához tádkozott:
ne hagyja, hogy elpusztuljon ebben az országban.
Kimerülten és lázasan mesélte nekem:
„Óriás fekete tömegeket, kőtömegeket láttam
és havat, mérhetetlen havat
és fekete erdőket, melyek nem értek véget
és fekete tavakat és teljesen sötét, néma helységeket.
Már nem is reméltem, hogy emberek közé jutok.
Megmentett a Madonna.
Megérkeztem – és te valóban megvártál!”
Barátom rémeket látott, melyek minket nem rémítenek meg,
mert mi beleszülettünk;
mi tudjuk, átvészélhetők.
Ha tovább marad itt, olyan sötétséget tapasztalt volna,
mely feketébb mindannál, amit feketének hitt.
A gondolatainkat látta volna – oly sötétséget,
amelyhez az ő világos nyelvének nincsenek szavai.*

K
Ö
N
Y
V
J
E
L
Z
Ő

BENKŐ ANTAL-SZENTMÁRTONI MIHÁLY: Testvéreink szolgálatában (Prugg Verlag Eisenstadt, 1981). A szerzők gyakorlatiasan és ugyanakkor tudományos alaposággal foglalják össze az élethelyzeteket, melyekben a lekipászoroknak tanácsokat kell adniuk, és segíteniük kell a gondjaikra bízottaknak. Mivel a mindennapi élet ritmusa alaposan meggyorsult, s korunk emberének sokszor nagy terhet kell viselnie, természetesen megnőtt a neurotikusok és a hisztérikus betegek száma is. A tanulmányok nyomon követik az egyes lelki sérülések kialakulásának folyamatát, majd nagy tapintattal és életbölcsessel vizsgálják, hogyan tudja a lekipászor a sérült személyiséget visszavezetni a helyes és kiegyensúlyozott keresztényi életbe. Fejtegetéseik természetesen nem pótolhatják az orvosi kezelést, de helyesen figyelmeztetnek, hogy a legtöbb betegségnek lehetséges olyan emberi korrekciója is, melyet a keresztény közösségek és lekipászorai a maguk mindennapi munkájában is meg tudnak valósítani.

SZENT-GÁLY KATA: Felszáll a kőd. Az igazi költészet elsődleges kritériuma a tisztaság és a tisztesség. Szent-Gály Katánál e két költői eszköz céllá és tartalomná válik, versei így nemesülnek keresztény lírává. Témái jobbára mindennapiak: egy öregasszony keze, tavaszi pillanatkép, esti holdvilág, mindszeinti gyertyagyújtás, őszi patakpart; de ezek a közhelyszerű, mégis fölemelő mozzanatok a sikerült versekben nem maradnak meg önmagukban, hanem – kitágítva a költemény horizontját – egyetemes emberi élménnyé alakulnak. A költőnő a csendes jelenségek belső neszeire figyel: a dolgok s önmagunk spirituális lényegére. Ezt keresi az *Isten útjai* című ciklusban is, amely az apostolokhoz és a számára kedves szentekhez írott verseit öleli egybe. Amit hiányolunk kötetéből, az a költői merészség, egyéni gondolatainak valóban egyéni formába öltöttese. A szép kiállítású könyvet Körössy Ilona ihletett rajzai illusztrálják. (Ecclesia, 1981)

Köszönjük, Igazgató Úr!

Két évvel a halála után visszaemlékezni rá olyan, mintha máris elfelejtettük volna; az idő hangsúlyozásával, melynek most számot adunk, mintha a történelem, a múlt emlékei közé sorolnánk őt. Nem így van. Horváth Richárd ma is itt él közöttünk.

Úgy maradt meg bennünk, ahogy hosszú éveken át leült az asztal sarkához, szerényen, csendesen, alig szólva, mégis jelen abban a közösségben, mely miatta ült össze. Vonzani tudott, hatása volt, és ez kivételes kegyelem. Összekötő ember. Mennyi mindent összefűzött, mennyi mindenkit összekapcsolt! Ő maga a megértés és a türelem. Ez a kettő kapcsolatteremtő erő. Mindig éreztük, nemhiába fordulunk hozzá. Minden kis dolgunkat meghallgatta. Főleg az ő szemében lehetnek kicsik – kisemberek kis dolgai. De minket felemelt, naggyá tett a bátoritása. Értelmes, okos szóval beszélt arról, amit tennünk kell, kérte, amit lehet. S mi tettük is, és nagyon sokan járták átunk az utat, melyet ő mutatott nekünk. Köszönjük.

A nép fia, az egyszerű emberek közül jött, hozzájuk tartozott, amíg csak élt. Tanító édesapja mondhatta egyszer neki – vagy hetven esztendeje –, hogy értük és velük. Élni csak így tartotta érdemesnek, mindig valamiért, valakiért. Hogy legyen köze az emberekhez, mondhasson nekik legalább egy jó szót. Sokkal többet nemigen mondott, ebben is megőrizte azt a tömör fogalmazási készséget, amely csak a föld közelében élő ember sajátja.

Mi is kevés szavú embernek ismertük, ám ezeknek a szavaknak értéke nem volt kevés. Elképzeltük, milyen lehetett a katedrán cisztercita szerzetes-tanárként. Aztán szószékre állt, diákmisszióknak prédikált. Mintha ott is az iskolában lett volna: tanár maradt, ötpercnyi szava volt. Nem szerette, s tudta, más sem kedveli a hosszú beszédet. A sok kritikus diák figyelemmel hallgatta – és ma is emlékezik rá. És megköszöni ma is szavait.

Ilyenek voltak az írásai is: ötperces elmélkedések, melyeket örömmel forgat az ember, hogy eljusson általuk „embertől Istenig” – „Istentől emberig”. Közvetlen hangon szólt és irt, tanulhatunk tőle. Cikkét ott találtuk mindig a *Katolikus Szó* harmadik oldalának első oszlopában, lapjában, melynek haláláig főszerkesztője volt. Egészen a legutolsó időkgig küldözgette cikkeit; gondolatait szálkás betűivel vetette papírra. De csak a papírra vetett jel volt szálkás, nem az eszme, amelyet hordozott.

Sokféleképpen szólították, a merészebbek becézték is néha. De leginkább csak ez a szó illette: Igazgató. Amikor Isten egy országnyi mozgalom lelkévé tette, majd később élére állította, akkor is megmaradt annak, ami az ő eredeti hivatása volt: szerzetes, paptanár. Ezt napról napra mindennapos lelkiismeretvizsgálattal és felelős tevékenységgel élte meg. A végén már nagyon megfáradt. Miattunk.

Volt sok jó „diák” és sok rossz is körülötte. Nem tudott mindig örülni, igaz, nem volt elkeseredett ember. Inkább szomorkás humor jellemezte. Egy névnapi köszöntőn, bár másnak címezte, önmagáról állította: hit kell az élethez. Ember miatt sokszor el lehetne keseredni. De hittel még azt is látjuk, hogy a felhők fölött mindig süt a nap. Ebből meritett erőt. Nemcsak magának, másoknak is.

Tanítani nemcsak szóval, szívvel kell. Tudta ezt is. Erről minduntalan tanúságot tett. Nagyon sokat segített. Önzetlenül élt. Nem csoda, hogy végül is a szíve mondta fel a szolgálatot. Sokszor meghalt életében; de a klinikai halálból visszatért. Aztán kapott egy kis motort, hogy ösztökélje a szívét. Már szeretett volna meghalni, de ez a könyörtelen műszer nem engedte. Ezt az újabb tanúságot is várta, kérte tőle az élet Ura. Tanított meghalni minket. Imakönyvvel a kezében és rózsafüzérrel. Mintha ez a kis motor még mindig működne. Ma a mi szívünkben igazítja a ritmust. Hallgatjuk.

Két éve, 1980. június 6-án hunyt el Horváth Richárd templomigazgató.

Úgy tanított, mint a régi görögök: mindig választ várt. Nem egyoldalú beszéd, monológ az övé, mely a pusztában hangzik. A párbeszéd szelleme jellemezte. Milyen jólesett neki a Zsinat biztatása, hogy vállalkozunk a párbeszédre! Értett a „belső” párbeszédhez, erről szívesen írt, amint önmagát, gondolatait összevetette a „külvilággal”. Nyitott ember volt, mindig kész a befogadásra. „Csak gazdagodhat a lélek azzal, ha elfogadja a másikat” – vallotta. Nem szerette az emberek beskatulyázását, a megváltoztathatatlan sémákat. Önmagát mindig formálta, gyarapította. Jó pap – holtig tanult. Rengeteget olvasott. Mint a jó tanár. Magában már azt fogalmazta, miképpen adhatja tovább. Itt sem magának gyűjtött. Gondolatban is velünk beszélgetett.

Ebbe a dialógusba belefért ország-világ, mindenki. Nem baj, hogyha valaki nem volt egy véleményen vele, más hitet vallott. Azért becsülni tudta. Volt szava hozzá. Valamit mindig elfogadott, valamit mindig elfogadtak tőle. Ebben a párbeszédben nem volt vesztes, mert az igazi párbeszédben nincsen vesztes. Ehhez azonban bizalom és hit kell. És ő hitt az emberben is. Abban a jobban, ami hol kevesebb, hol nagyobb mértékben, ám bizonyára megtalálható mindenkiben.

A dialógust most már csak azokkal folytathatja, akik nem felejtették a szavát, a példáját. Nekünk kell az általa gazdagított párbeszédet vállalni, folytatni. Köszönjük a megbízatást!

Múlik az idő, érlel az idő. Történelmet formáló erő. Benne vagyunk mi, és benne van ő. Itt él közöttünk. Jó találkozni vele. E pár sor is találkozás. Nem adós-kötelesség. Vagy ha igen, a háláé.

BÍRÓ IMRE

ZENE

Ferencsik János köszöntése

Aki ma hazánkban hangversenyre jár, hanglemezt vásárol, rádiót hallgat, találkozik vele. De az igazi találkozás színhelye mindig a hangversenyterem, az élő előadás, a spontán zene árama. *Ferencsik János* igazi közege nem a lemezstúdió, hanem estként Haydn, Mozart vagy Beethoven valamelyik remekének megszólaltatása a nagyközönség előtt. Ezeken a mindig forró sikerű koncerteken adja át azt az üzenetet, melyet a klasszikus zene hordoz. Nem korunk fölényével közelít e műalkotásokhoz, hanem alázatosan elzarándokol hozzánk; nem a modernség illékony jelszavait hangoztatja, hanem a hangjegyekbe rejtett s mindig eleven erőforrást jelentő művet szólaltatja meg.

Amit a nagyvilágban – többé-kevésbé jogosan – Bartók-előadásai tradíciónak neveznek, azt jórészt *Ferencsik János* teremtette meg. Abban a korszakban, amelyik értetlenül figyelte a legmodernebb zenei törekvéseket, *Ferencsik János* magától értetődő természetességgel tartotta műsorán Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László és Weiner Leó műveit, s a magyar zene utazó nagyköveteként a világ zenei köztudatába emelte őket. Munkájával és előadási gyakorlatával élő példáját adta annak, hogy a modern művészet sem lehet,

meg az emberiség gondolata nélkül, a mesterségbeli tudás, a hangjegyek tökéletes ismerete mit sem ér az érzés pátosza és hitele nélkül.

Volt a magyar zenének egy olyan korszaka, midőn a szűkkeblű zenepolitika gyanakodva közelített a múlt nagy értékeihez, s igyekezett megfeleldkezni azokról a művekről, amelyekben az emberi lélek spirituális rétegei nyertek kifejezést. *Ferencsik János*, a karmester ekkor lett nemzeti intézmény: vitathatatlan tudásával és tekintélyével évről évre megszólaltatta ezeket a zeneműveket. Neki is köszönhető, hogy az új generáció soha nem állt értetlenül e muzsika előtt, hanem úgy tekintett rá, mint a zene fejlődési folyamatának elidegeníthetetlen és a maga nemében tökéletes részére.

Ezekben a nem könnyű években, melyek során sok kitűnő művész a világ más részein kereste az érvényesülést, *Ferencsik János* itthon folytatta a szolgálatot, egész életét feltette rá. Ha jó néhány külföldre szakadt nemzedéktársának útját követi, ma bizonyára őt is a világhódító sztárok között emlegetnék. Jóllehet sosem lett sztár, mégis világszerte elismertté tette következetessége, a zene iránt érzett alázata, s az a szívós önépítés, amelynek mottóját – Montaigne mondásával – így fogalmazta meg magának: „Ahogy az életem rövidül, úgy kell elmélyítenem és kiteljesítenem.” S most, amikor hetvenötödik születésnapja alkalmából végigpergetjük életének és művészetének történetét, abból nemcsak egy állandóan emelkedő pálya állomásait ismerhetjük meg, hanem egy folyvást gazdagodó, mélyülő élet dokumentumait is.

Véletlen volna-e, hogy róla készült s az ő birtokában van az egyetlen olyan fotó, amelyen Kodály

látható, amint átöleli a művét megszólaltató karmestert? Csak a körülmények összejátásával magyarázhatjuk-e, hogy ugyanazon a napon, amikor egyik nemzedéktársának fényképét hozták a nagy nyugati magazinok kultúroldalai, mint az amerikai operaházak varázslójaét, Ferencsik János éppen a nyírbátori templomban vezényelte a *Psalms Hungaricus*-t? E kérdésekre az életművét figyelő csak egyetlen választ adhat: Ferencsik János magyar művész volt, maradt és lesz! Pályája azt bizonyítja, hogy a hűség elvezet a legmagasabb csúcokra is.

Ha végiglapozzuk a róla készült fényképalbumokat, vagy azt a könyvet, melynek legizgalmasabb fejezetét éppen a vele folytatott beszélgetés képezi, mindenütt a világ elismert művészeinek társaságában láthatjuk. Backhaus-szal próbál Hamburgban... Arthur Rubinsteinel... Pataky Kálmánnal és Beregi Oszkárral az Egyesült Államokban... Tito Schipa és Guiseppe di Stefano társaságában... Richterrel, Rosztropovicssal és David Ojsztrachhal... Jehudi Menuhin felejthetetlen budapesti hangversenyén... E képeket, a művészi pálya kiemelkedő állomásait mégis két jellemző felvétel foglalja keretbe: az egyikben Bartók Béla budapesti búcsúhangversenyén vezényel, a másikon a Hány János előadás után látható Kodály Zoltán és Palló Imre társaságában.

Bárhová jutott is a nagyvilágban, érzésvilágát, gondolkodását alapvetően az a környezet határozta meg, amelytől első zenei impulzusait kapta, s amelynek életművével visszaadta azt, amit kapott: a hazájának. S ha művészi hitvallásának lényegét keressük, aligha találunk nálánál hitelesebb kalauzra. 1971-ben, a nyírbátori református templomban tartott hangverseny után mondta Várnai Péternek a következőket: „Olyan környezetben hangzott el a mű, amilyenben el *kell* hangzania. A koncert után valaki gratulált, és én csak ezt tudtam mondani: ez az én Hiszekegyem. Nem tételes Hiszekegy, inkább lírai. Az élet igazi értelme a krédóm. S ez nagyon kevésből áll, de ennek a nagyon kevésnek együtt kell lennie ahhoz, hogy az ember az életet értelmesnek és értékesnek tudja. Ezek közül az egyik, ami nélkül senki nem tud megélni – közhely! –: a szeretet. A család szeretete, az élet-társ szeretete, a hazaszeretet, az emberiség szeretete.”

Ha a jövő század történészei megírják majd a huszadik század kultúrhistoriáját, talán épp Ferencsik János szerepe ébreszti rá őket, hogy nem elég a kor alkotóművészeivel foglalkozniuk, szólniuk kell az interpretátorokról is. Hiszen ha nyomon követjük a műalkotás útját az írótól a befogadóig, egyre kevésbé téveszthetjük szem elől azt a közvetítőt, melyet a vers vagy a dráma esetében a színművész, a zenei alkotásnál pedig az előadó – a

karmester, a hangszeres művész – képvisel. Az esetek nagy többségében a mű csak akkor jut el igazán a befogadóhoz, ha a megvalósítás, a tolmácsolás és a közvetítés a felfedezés erejével hat. Ilyen reveláló előadóművészeknek érezzük Ferencsik Jánost. S elsősorban nem azért, amiért a zenekarokban páratlanul népszerű, mozdulatai bámulatosan tiszták és plasztikusak, értelmezése világos és egyértelmű, hanem mert bennünk, hallgatókat megalant az alázatosság erényére. Meglehet, ő annak a nagy nemzedéknek egyik utóvédje, mely elképzeléseinek megvalósítása közben nem ismert tréfát, s ha kellett, kérielhetetlenül ragaszkodott elgondolásaihoz.

Ferencsik János pályájának alakulására a többi között az a Toscanini gyakorolt elhatározó befolyást, akit a zene diktátoraként emlegetnek mind a mai napig. De ugyanez a Toscanini, aki ékesszólóan tudta átkozni a hibázó zenészt, nem sajnálta a fáradságot, hogy elmélyült munkával visszaállítsa az eredeti partitúrát olyannak, amilyennek azt a zeneköltő leírta, s amit még nem rontott meg a rákövetkező korszakok előadási gyakorlata. Hasonló gesztussal közelít a zene erőt és emberséget adó forrásaihoz Ferencsik János is, s minél idősebb lesz, annál közelebb hatol a folyam kristálytisztá eredeteihez, forrásaihoz, ahhoz a zenéhez, amely a maga nyelvén és a maga eszközeivel az emberről és az ember lelki konfliktusairól vall. Aligha véletlen, hogy évről évre többször vezényli a bécsi klasszikusokat, leggyakrabban Haydn-t, aki derűsen mondogatta, hogy olyan lélekkel dicséret teremtőjét, amilyet ő neki adott. Az öregedő – ha e fogalom vele kapcsolatban egyáltalán helyénvaló – Ferencsik János úgy közvetíti a nagy mesterek nekünk szóló üzenetét, hogy jelenlétével teremt kapcsolatot köztünk és közöttük.

Mozdulatai teljesen egyszerűvé váltak, szinte eszköztelenül vezényel, összeolvad a zenével, a zenekarral, így is hangsúlyozva, hogy a huszadik század embere ráismerhet a régi mesterek műveiben önmaga jobbik énjére, arra a romlatlan tisztaságra, melyet a modern világ hiába keres múltó divatjaiban. „Hallani kell tudni!” – mondta a már idézett beszélgetésben. Ez nemcsak azt jelenti, hogy egyénenként is el kell különíteni a zenekari játékosok által keltett hangokat, hanem rá kell találnunk arra a hangra is, mely lelkünkben él. S hogyha halljuk e hangot, azt Ferencsik János hangversenyeinek is köszönhetjük.

A Ferencsik által gyakran emlegetett filozófus, Schopenhauer egyik művészeti elmékedésében különbséget tesz a szépség és az érdekesség között. Azt fejtegeti, hogy a műalkotásban rejlő szépség az eszme fölismerése, s mint ilyen a megismerő tevékenység alanyához, nem pedig akaratához szól. Hogy a művészettel kapcsolatba kerülve akara-

tunk is mozgásba jöjjön, ahhoz az szükséges, hogy az események és folyamatok együttérzést váltsanak ki bennünk. Ferencsik János karmesteri tevékenységének és zenei ideáljának épp az kölcsönöz megkülönböztetett fontosságot, hogy a műben rejlő szépség mellett a hallgatóban is felkelti az együttérzést, arra serkentve, ne csupán gyönyörködünk a múlt értékeiben, hanem próbálunk velük azonosulni és általuk is teljesebbek lenni. Ez az igazán korszerű művészetfelfogás! Amikor nem az adott művet közelítjük a kor mindig változó és módosuló ízléséhez, hanem mi térünk vissza alázatos és gazdagodni vágyó vándorként Beethovenhez és Mozarthoz: nem őket akarjuk képünkre és hasonlatosságunkra formálni, hanem átadjuk magunkat zenéjüknek, s mint az öregedő Goethe, megtanuljuk élvezni és átélni a művészetek kínálta szépségeket. Abban a meggyőződésben, amit oly sugárzó nyíltsággal fogalmaz meg Tamino és Sarastro a *Varázsfuvola*-ban: *A hitnek minden útja tiszta. / Az Isten ujsa lesz velem.* (Harsányi Zsolt ford.)

„Nekem az életről a legszebbet a zene mondja el, az életet tartalmát a zene adja meg. Az én életemnek azért van értelme, mert muszikalni tudok” – mondta Ferencsik János. Akkor hatvanöt éves volt. De aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy ma, hetvenöt évesen is ugyanígy gondolkodik. A Vigilia, amely öt munkatársai, barátai között tiszteletel, s lehetőség szerint mindenkor számot ad hangversenyeiről, csak azt kívánhatja, hogy Ferencsik János minél tovább megőrizze hitvallását, amely frissességének, művészetének talán legmélyebb jellegzetessége.

A varázsfuvola

Abból a kivételes jelentőségű hanglemezsorozattól, melyen Karl Böhm szólaltatta meg Mozart operáit, a Magyar Hanglezgyártó Vállalat most *A varázsfuvola*-t vette át. Alighanem joggal. A világ lemezkiadásának is kivételes eseménye volt, amikor Böhm a legnagyobb énekések élén újra vállalkozott arra – korábban már lemezeze dirigálta az operát, melynek egyébként tiznél több felvétele ismert! –, hogy megszólaltassa, s egyben a nagy bécsi tradíció összefoglalását adja. Karl Böhm ugyan nem tartozott azok közé a karmesterek közé, akiknek nevével napról napra találkozhatunk az újságok hasábjain, nem voltak különös szokásai, nem kavart botrányokat, nem élt a ma már oly természetes reklám trükkjeivel, egyszerűen csak muszikalni akart, de azt a legmagasabb színvonalon. Annak a tradíciónak, melyre oly büszke Bécs, s

melynek gyökerei alighanem a klasszikus karmesterekig nyúlnak vissza, ő volt egyik letéteményese.

A két világháború közötti években a német városokban a helyi operatársulatok élén bizonyára több kiváló, később világhírű karmester állt – remek képet ad egyébként ezeknek az éveknek németországi zenei életéről Doráti Antal *Egy élet muzsikája* című könyvében –, Bécs azonban még ilyen vetélytársak mellett is szívósan és rendíthetetlenül őrizte múltját, s ennek a tradíciónak egyik kincse épp *A varázsfuvola*, melyben egy korszak emberképe, nemes ideálokra való törekvése öszszegződik. Biztosak lehetünk abban, hogy a felvétel szereplőgárdájának közös vágya volt, hogy az operában revelálódó emberi gondolatot a kor legmagasabb színvonalán egykezzen kifejezzen. Gondoljuk csak meg: olyan apró szerepben, mint az Első vagy a Második vértésé, James Kinget és Martti Talvelát hallhatjuk. Amit Ferencsik János mondott egy beszélgetés során, hogy *A varázsfuvola*-t vezényelni a legnagyobb kitüntetés, másképp is érvényes: ebben az operában akár a legkisebb szerepeket énekelni is megtiszteltetés. S e tiszteletadás éppúgy szól a mozarti géniuszunk, mint a mozarti hagyományhoz mindvégig töretlenül hűséges Karl Böhmnek, akinek alakját halála után Salzburgban, a karmesteri pulpituson legnagyobb pályatársa, Herbert von Karajan idézte fel, s emlékezetére a *Szabadszövegű gyászzenét* szólaltatták meg.

Említettük, hogy *A varázsfuvola*-nak jó néhány kitűnő felvétele ismert, de talán valamennyi közül ez a legszebb. S ez nemcsak az énekéseknek köszönhető, hanem a karmesteri értelmezés tökéletes voltának is, amely Karl Böhm minden Mozart-lemezét áthatja. Letisztult, minden modorosságtól, magamutogatástól mentes tolmácsolása érintetlenül őrzi azt a mozarti szellemet, mely csak a legnagyobbak pálcájának intése nyomán érzékelhető ilyen megragadóan.

A közreműködők művészi teljesítményét nehéz lenne egyenként méltatni. Fritz Wunderlich Taminoja azonban mindmáig a legtökéletesebb és az is marad hosszú időre. Mozart operáiban a tenoroknak nem mindig jut hálás szerep, mintha a zeneköltő pontosabban és hitelesebben tudta s akarta volna megmutatni az emberi lény és a humanista ideálok ellentétékből szőtt harmóniáját baritonjainak énekében. (E lemezen például a Papagenót alakító Dietrich Fischer-Dieskau remekel.) Fritz Wunderlich talán az egyetlen, aki igazi életet tud lehelni Tamino alakjába, s akinek játékképfogásából nem hiányzik az a lágy, kedves ironia és önirónia sem, amelynek híján a szerep inkább egy tétel illusztrálása, semmint operai hős (*Hungaroton SLPX 12401-03*).

(R. L.)

Mért vijjog a saskeselyű?

Vas István memoárja bizonyos vonatkozásban kiegészítése, újragondolása a *Nehéz szerelem*-nek és a *Félbeszakadt nyomozás*-nak. Ugyanakkor merőben új mű, különösképpen azért, mert a korábnál is következetesebben és kendőzetlenebbül vállalja és vallatja önmagát. Nemcsak a kort mezteletleni le, hanem önmagát is, nemcsak egy történeti periódus gyengéit, esendőségeit tárja fel, hanem arra is választ keres, miért nem találta meg helyét és szerepét benne az ember, a fiatal író.

A könyvnek sajátos feszültséget kölcsönöz, hogy az emlékező az öregedő ember higgadt fölényével, iróniájával és öniróniájával tekint végig a hajdani éveken. Tragikus esztendőök voltak ezek, tragédiájuk nemcsak abban rejlik, hogy a történeti helyzet végzetesre fordult, hanem abban is, hogy az író személyes boldogságának esélyei is egyre homályosabbak, bizonytalanabbak lettek, hogy az első lépteit tévő fiatal költő alig-alig találhatott olyan kapaszkodási pontokat, amelyek megajándékozhatták volna a biztonság nyugalmával, távolságosító fölényével.

Amikor irodalmunk nagy s megbecsült öregjei visszapillantanak egykori önmagukra, pályakezdésük esztendeire, óhatatlanul egyfajta nosztalgia felhőzi tekintetüket. Az egykori egzisztenciális szorongatásokból „csakazértis vállalt” nehézségek, a sokszor végzetesnek látszó szülőkködéssből vidám koplálások lesznek, s az irodalmi élet, amely oly nehezen fogadta be őket, megszelídül. A zárkózott, gátlásos Babits Mihály az ifjak mentorává nemesül, a *Nyugat* asztala pedig csodálatos, lovagi címeket, az íróvá üttetés pillanatát rejtő, békességet és lelki emelkedettséget sugalló végvárrá terebélyesedik. A mából visszatekintve bizonyára az is! De hogy milyen is volt e zaklatott, pezsgő évek igazi realitása, azt csak akkor érthetjük meg, ha olyan kegyetlen őszinteséggel közelítünk hozzá, ahogy Vas István. Memoárjából nem hiányzik sem a megejtő kedvesség, sem a finom líra, de ezek az érzések leginkább akkor tolnak fel belőle, amikor Etire, erre a légiésen könnyű, lebbenő nőalakra emlékezik, s arra a fogcsikorgató küzdelemre, amellyel végül is meghódította magának. Egy sátáni korban Eti az angyali alak, akiért mégis érdemes élni és szenvedni, akinek halála jóvátehetetlenül lezárja az emlékezések első korszakát, a boldog és boldogtalan ifjúságot.

Egyfajta vivisekció tanúi lehetünk a *Mért vijjog a saskeselyű?*-ben. S ez a folyamat azért oly izgal-

mas és hiteles, mert írója nem tagadja, hogy közben évtizedek teltek el, az emlékezés és a tények között korszaknyi idő feszül, s ez óhatatlanul magával hozza a sajátos „kettős látást”: másként látja az eseményeket a mai író, s megint másként élte át a hajdani ifjú. A hajdandvult napokat a fiatalember szemével idézi meg Vas István; azonosul és távolságot teremt, hevítő pátosz és távolságtartó irónia nem szűnő feszültségében élve újra a költői kibontakozást. Végső soron arról szól, hogyan lett költő egy polgárcsmete, akit szülei biztosabb és nyugodtabb pályára szántak.

„Írok, mit is tehetnék” – ezzel a gesztussal készült a halálra Radnóti Miklós, s ugyanez a gondolat húzódik végig Vas István könyvében, mely nemcsak egy korszak és egy személyiség emlékképeit vetíti elénk, hanem a költővé érlelődés izgalmas folyamatát is, a memoár keretei közé belopva a fejlődésregény módszerét. A vers ugyanis – hogy ismét Radnótira hivatkozunk – „kényes és szeszélyes”, de még inkább az a költészet és a költősors. S ki értelmezné mindezt hitelesebben, mint maga a költő, mai tudásával és a líráról kialakult felfogásával? Épp az értelmezés, a műalkotás legbelső körébe történő leszállás teszi Vas István emlékezéseinek ezt a rétegét hallatlanul izgalmas és költészettani szempontból tanulságos olvasmánnyá. Anélkül, hogy a bölcs professzor talárját magára ölténé, megtanít bennünket verset olvasni. Arra nevel, hogy az alkotást ne elszigetelten nézzük és értelmezzük, hanem igyekezzünk minél szélesebb és érzékletesebb portrét rajzolni mögé születésének koráról és azokról az emberi tényezőkről, amelyek a világra segítették. Az olvasó természetesen ez utóbbiakat ismerheti meg a legnehezebben; hálásak lehetünk Vas Istvánnak, hogy ilyen előzékeny és őszinte kalauzunk saját művészete birodalmában.

Ez az őszinteség egyébként kötelező érvényűvé teszi számára, hogy mindenestül vállalja, s lehetőség szerint rekonstruálja is azt a gondolkodásmódot és érzelmi-értelmi háttérrel, amely hajdani önmagát jellemezte. Nyilvánvaló, hogy könyvének ezek a lapjai a legizgalmasabbak, hiszen itt egy öntudatos, elhivatottságát bizonyító fiatalember tekint végig kortársain, értelmezi a harmincas évek irodalmát. Nem az avatott irodalomtörténész, hanem a résztvevő hevületével és elfogultságával. Hogy csak egyetlen példával világítsuk meg az őszinteségnek ezt a tudatosan vállalt kockázatát: Halász Gáborról, aki Vas nemzedékének talán legkérelhetlenebb kritikusa volt, másként ítélünk a róla szóló újabb szakirodalom ismeretében, tudva azt, hogy ő is végigjárta a fejlődésnek azt az útját, amely a konzervatívizmustól az újrealizmusig vezetett. Az egykori Vas István és legfőbb kortársa

azonban nyilván egyforma ingerültséggel és értelenséggel olvasta megújuló támadásait, ironikus megjegyzéseit, s egyre biztosabbá válhatott abban a meggyőződésében, hogy egy sokra hivatott kritikus furcsa, megrögzött mániájának kifejlődését figyeli, amely egyre megcsontosodottabbá teszi ítéletét s elfogultabbá szemléletmódját. Stilizálhatta volna Vas István e hajdani érzést, sőt elhallgathatta volna, ha akarja. De mert a maga teljességében igyekszik megidézni egykori önmagát, a világ elé tárja akkori érzéseit, ítéleteit is. S az olvasó érzi, hogy nem játékos önelemzés tanúja, hanem őszinte mondatokat olvas, amelyekben az esetleges tévedéseknek és félreértéseknek is funkciójuk van, a maguk módján ezek is segítették a pálya kibontakozását.

Szólunk már a memoár és a fejlődésregény bizonyos egybejárásáról a *Mért vijjog a saskeselyű?* lapjain. Nem kevésbé izgalmas azonban az a mód sem, ahogyan Vas István megírja a harmincas évek irodalomtörténetét, az úgynevezett harmadik nemzedék öneszmélésének és kibontakozásának esztendeit. S itt rögtön felvetődik egy újabb érdekes és fontos kérdés: nevezhetjük-e nemzedéknek az akkori fiatalokat a szónak abban az értelmében, ahogy az irodalomtörténetírás használja? Vas István emlékezése azt bizonyítja, hogy egy korszak rajzában elkerülhetetlenül élnünk kell a csoportosítás eszközével, hiszen a történeti rekonstrukció munkája során másként aligha lehet egy adott periódusban eligazodni. A valóság azonban mérhetetlenül gazdagabb a mi szempontjainknál! Meglehet, azok az antológiák, gyűjtemények, melyeket itt és most egy nemzedék első híradásainak tekintünk, megerősíthetnek abban a feltételezésünkben, hogy a harmincas évek fiatal írói egységes elvek alapján szerveződtek táborba. Azok a pályakezdő lírikusok azonban, akik a Vajda János Társaság által kiadott antológiában, a *Korunk* Radnóti

Miklós által szerkesztett gyűjteményében, vagy Vajthó László kötetében együtt jelentkeztek, voltaképp ellentétes szellemi irányokból érkeztek, s e könyvek megjelenése után a szélrózsa minden irányába szétszóródtak. Sokkal inkább összetartották őket a gyorsan megerősödő s hasonló gyorsasággal szakadó baráti szálak, mint az egységes esztétikai ideálok. Másra törekedett az Argonauták kis köre s megint másra a *Vdlaszé*. Másként értelmezte a költészet mibenlétét és szerepét a *Szép Szó* és másként a *Vigilia*. Egy adott korszakot csak akkor tekinthetünk át tárgyilagosan, ha nemcsak az összetartozás dokumentumait keressük, hanem a divergencia erőit is nyomon követjük. Ha uralkodó – vagy annak hitt – tendenciák mellett az irodalmi átlagot is elemzés tárgyává tesszük. Íme, ilyen tanulságokat is kínál Vas István kötete, melynek szemléletmódját maga a pálya, a hajdani fiatalemberről kifejlődött jelentős költő hitelesíti.

A *Mért vijjog a saskeselyű?* lebilincselő olvasmány, nemcsak irodalmiságával, adataival, őszinteségével ragadja magával olvasóját, hanem szépségével, arányosságával, világosságával is. Egy nagyon nehéz, szenvedésekből szőtt korszakot mutat be, pontosan érzékelteti, hogy az emberi teremtő erő minden fájdalomba és kínba belophatja a teremtés ígézetét, s minden rosszban megtalálhatja a szépség vigasztalását. Tudjuk, Vas István számára életének legnehezebb korszakában az hozott enyhülést, hogy Shakespeare művei fölé hajolhatott. Most értjük meg valójában, hogy neki, de nemzedékének is, nem menekülést, nem életpótlékot jelentett az alkotás, hanem ellenkezőleg: a teljes élet lehetőségét. Mert hiszen mi más az irodalom és a művészet, mint a kiteljesített élet dokumentuma...? (*Szépirodalmi Kiadó, 1981*)

RÓNAY LÁSZLÓ

SZÁMUNK ÍRÓI

CLAIR, SARAH francia költőnő, Lorand Gasparral együtt a tuniszi *Alif* című folyóiratot szerkeszti.

DÉKÁNY KÁLMÁN író, újságíró. Az utóbbi években megjelent novellás kötetei és regényei: *Fölfelé az Etnán* (1971), *Jelzótűz* (1974), *Vakítás* (1977), *A gyalogló látomásai* (1981). Ismertek rádiójátékai és egyfelvonásai is.

GASPAR, LORAND (eredeti nevén Gáspár Loránd) magyar származású, francia nyelven verselő költő. Tunéziában él. *A negyedik halmazállapot* című kötetét (1966) Apollinaire-díjjal jutalmazták. Az Európa gondozásában nemrég Teller Gyula fordításában – kiadott *Minden föl-*

dek földje Gaspar harmadik, hazánkban az első megjelent kötete.

KOVÁCS ISTVÁN lelkipásztor, az Ulászló utcai Szentlélek Kápolna igazgatója. A budapesti Orvostudományi Egyetemen szerzett orvosi diplomát, majd gyermekszakorvosi képesítést.

MÉSZÁROS ISTVÁN a neveléstudományok kandidátusa, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszékének docense. 1981 februárjában „Iskolatűgy Bethlen Gábor korában” címmel közöltük tanulmányát.

WAIGAND JÓZSEF ny. teológiai professzor, kisegítő lelkész. 1951-től 1962-ig, nyugdíjazásáig a missziológia magántanára a budapesti Hittudományi Akadémián. „Zsinatutáni értelmező kisserződés”-ét 1974 és 1978 között folyamatosan közzeltük.

RÉSUMÉ

En tête de notre numéro, étude intitulée *La Fête de l'Alliance nouvelle et éternelle* par Mgr. József UDVARDY, évêque de Csanád. L'auteur y examine dans quelle mesure les communautés chrétiennes témoignent par leur vie d'une Pentecôte en permanence depuis cette première Pentecôte du Nouveau Testament dont fut issue l'Eglise primitive jusqu'à nos jours. Pour ce qui concerne la transmission de la foi chrétienne, Mgr. József UDVARDY attache une très grande importance aux activités des communautés paroissiales et au sein de ces dernières à celles des petites communautés, d'autant plus efficaces que les familles pratiquantes de la paroisse y sont aussi associées. „En effet – écrit l'auteur – les jeunes sont très intéressés à écouter les témoignages des pères et des mères de famille pour apprendre comment ils conforment leur vie familiale à leur foi, comment ils cherchent à résoudre les problèmes de leur vie conjugale. La recherche entreprise en commun au sujet de la manière chrétienne de vivre vient cimenter leur communion, permet aussi de se rendre compte des diverses possibilités de vivre le christianisme. Les contacts personnels avec ceux qui sont éloignés de la communauté paroissiale favorisent la foi active à pénétrer plus loin dans la paroisse.”

Plusieurs de nos écrits traitent des questions de l'éducation et du modèle de famille chrétiens. Nous publions des extraits de l'ouvrage du Prof. Walter KASPER, théologien allemand, paru en 1977 à Mayence sous le titre: *Zur Theologie der christlichen Ehe*. Le mariage y est envisagé par l'auteur sous l'aspect de l'amour, de l'éthique sexuelle ainsi que de l'éducation des enfants. – Péter ERDŐ fait connaître les dispositions de la nouvelle législation matrimoniale de l'Eglise. – István KOVÁCS examine les possibilités de l'éducation religieuse des enfants défavorisés, y compris tout aussi bien les handicapés de par leur situation sociale que les arriérés dans leur développement intellectuel. – 1ère partie de l'étude sur *La Situation de la famille et la mission chrétienne* par Ferenc TOMKA, Professeur au Grand Séminaire d'Eger, spécialiste bien connu de la sociologie religieuse. L'auteur démontre la crise de la famille, les résultats des sondages représentatifs à l'appui. Cependant, il ne se contente pas de faire le constat de cette situation, mais il cherche à en déceler les relations de cause à effet. Il examine tour à tour le processus de dissolution de la famille, l'influence que les progrès de la société industrielle et urbaine exercent sur elle, puis les conséquences alarmantes du resserrement du champ où l'on voit encore la famille maintenir ses fonctions. Mais ce qui passe pour vraiment tragique aux yeux de l'auteur, c'est de voir les valeurs internes de la famille contestées à l'échelle de la presque totalité de la société, de voir la vie à deux privée de la relation personnelle de l'amour, de la disposition à s'adapter aussi bien que de la fidélité conjugale. Puis, l'auteur aborde les relations pré- et extra-conjugales pour faire la part qu'elles ont dans l'éclatement du couple. Il rejette les considérations d'ordre sociologique et psychologique qui admettent la libéralisation sexuelle au nom de „la libération de l'homme et de la femme.” La 2e partie et fin de l'étude du Professeur Ferenc TOMKA paraîtra dans notre numéro de Juillet qui comportera en outre plusieurs articles centrés également sur les problèmes de la famille et de la vie conjugale.

Il y a un an, en Mai 1981, est mort János PILINSZKY poète lauréat du Prix Kossuth, ancien collaborateur de VIGILIA. En commémoration de ce premier anniversaire, nous publions son étude intitulée *Interview imaginaire* (la version originale du texte en français), étude dans laquelle le poète analyse le rapport de l'image poétique et de la réalité. – Deux poètes français, résidant à Tunis, Lorand GASPARD et son épouse, Sarah CLAIR ont dédié – chacun personnellement – un écrit commémoratif, plein de lyrisme au souvenir de leur cher confrère et ami disparu, János Pilinszky. – Mihály K. ERDÉLYI et Ákos SZILÁGYI étudient les connexions entre l'oeuvre poétique de Pilinszky et sa conception chrétienne du monde. – Photographies de Domokos MOLDOVÁN évoquant quelque chose de très intime de la personnalité de Pilinszky.

(Margit NÉMETH)

INHALT

An der Spitze unserer Juni-Nummer steht ein Beitrag von József UDVARDY, Diözesanbischof von Csanád. Unter dem Titel *Das Fest des neuen und ewigen Testaments* untersucht er den Platz und die Rolle des Pfingst-Festes im Leben der christlichen Gemeinschaften, angefangen vom ersten Pfingsttag – d.h. von der Bildung der Kirche – bis auf unsere Tage. Vom Gesichtspunkt der Übergabe des Glaubens betrachtet der Autor die Tätigkeit der kirchlichen Gemeinden und der Kleingruppen der Pfarreien als ausserordentlich wichtig, besonders, wenn in diese Arbeit, die die Kirche regelmässig besuchenden Familien einbezogen werden. „Es weckt immer ein grosses Interesse unter den Jugendlichen, wenn gläubige Familienväter und Familienmütter erzählen wie sie ihr Familienleben durch den Glauben gestalten und wie sie die Probleme der Ehe lösen“ – schreibt der Bischof. „Das gemeinsame Suchen in der Richtung einer christlichen Lebensgestaltung stärkt das Zusammenhalten und veranschaulicht die verschiedenen Möglichkeiten des Erlebens des Christentums. Der lebendige Glauben wird auch dadurch gestärkt, wenn im Rahmen der Pfarrgemeinde eine persönliche Begegnung auch mit denjenigen zustande kommt, die sonst etwas ferner voneinander stehen.“

Auch weitere Beiträge befassen sich mit der Frage eines christlichen Familienmodells und der Erziehung. Wir veröffentlichen einen Absatz aus dem Buch des deutschen Theologen Walter KASPER über die Theologie der christlichen Ehe, erschienen im Jahre 1977. in Mainz. Der Autor setzt sich hier mit den menschlichen – Liebe, Sexual-Ethik, Kindererziehung – Werten der Ehe auseinander. Péter ERDŐ analysiert die Vorschriften des neuen Eherechts. István KOVÁCS schreibt von den Aussichten und Möglichkeiten einer religiösen Erziehung der benachteiligten – in sozialer oder geistigen Hinsicht zurückgebliebenen – Kinder. Im weiteren lesen wir ein Essay von dem Theologie-Professor Ferenc TOMKA, betitelt: *Die Lage der Familie und die christliche Sendung*. Der bekannte Religions-Soziologe schildert die Krise der Familie aufgrund von Daten einer repräsentativen Bestands-Aufnahme, aber er begnügt sich nicht mit der Beschreibung der Situation, sondern erforscht auch die tieferen Zusammenhänge. Er schildert die Auflösung der Grossfamilie, die Wirkungen der Industrialisation und Urbanisation und die schwerwiegenden Folgen der Einengung der Funktionen der Familie. Wirklich tragisch ist nach seiner Meinung, dass die inneren Werte der Familie in gesellschaftlichem Masse in Frage gestellt wurden: persönliche Liebe, Anpassungsfähigkeit und eheliche Treue werden nicht mehr als Werte betrachtet. Er untersucht die Einwirkung des vorehelichen und ausserehelichen Geschlechtslebens auf das Familienleben und verwirft die soziologischen und psychologischen Erwägungen, die die geschlechtliche Zügellosigkeit im Namen der „Befreiung der Frau und des Mannes“ bejahen. Den zweiten Teil des Essays der das christliche Familienbild aufzeichnet bringen wir in unserer Juli-Nummer in der auch weitere Beiträge sich mit den Problemen der Familie und des Ehelebens befassen werden.

Vor einem Jahr starb der mit dem Kossuth Preis ausgezeichnete namhafte Dichter János Pilinszky, ehemaliger Mitarbeiter der Vigilia. Aus diesem Anlass veröffentlichen wir einen Beitrag von PILINSZKY, betitelt *Ein imaginäres Interview* in dem der Dichter über das Verhältnis zwischen poetischem Bild und Realität spricht. Der in Tunesien lebende Lorand GASPARD und seine Frau, die Dichterin Sarah CLAIR erinnern sich mit je einem lyrischen Beitrag des hingschiedenen Freundes. Mihály K. ERDÉLYI und Ákos SZILÁGYI analysieren die Zusammenhänge zwischen der christlichen Weltanschauung und dem Lebenswerk des Pilinszky. Photographien von Domokos MOLDOVÁN verewigen denkwürdige Momente aus dem Leben des Dichters.

(Károly DOROMBY)

CONTENTS

The leading article of our June issue was written by József UDVARDY, Bishop of Csanád. Under the title *The Feast of the New And Eternal Alliance* he examines the place and role of Pentecost in the life of Christian communities from the beginnings, from the first Pentecost, i.e. from the foundation of the Church up to the present times. He considers the activity of the parishes and the small parish groups extremely important from the point of view of imparting the faith, especially if the church-going families are drawn into it. He writes, „It usually arouses young people's interest when devout fathers and mothers tell how they form their family life through faith, how they solve the problems of marriage. The common search for the Christian way of life strengthens the unity and demonstrates the different possibilities of experiencing Christianity. The spread of faith within the parish is promoted by the personal connections with those standing aside.“

The questions of the Christian family model and education are dealt with in a number of our articles. We publish extracts from a book by a German theologian Walter KASPER titled *About the Theology of Christian Marriage* (Mainz, 1977). The author tells about the human values of a marriage, i.e. about the questions of love, sexual ethics and the bringing up of children. Péter ERDŐ analyses the instructions of the new Church marriage law, István KOVÁCS writes about the chances and possibilities of the religious education of socially or mentally handicapped children. Then you can read a study by Ferenc TOMKA, the professor of theology, a well-known sociologist of religion; the title of the study is *The Position of the Family and the Christian Mission*. He demonstrates the crisis of the family by the data of representative surveys but he doesn't confine himself to the mere description of the facts, he looks for their deeper connections as well. He examines the process of the breaking up of the joint family, the influence of the industrialization and the urbanization, the mainly distressing consequences of the narrowing functions of the family. But what he considers really tragic is the querying of the inner values of the family, which takes place on almost a social scale; the lack of personal love, of the ability to regulate one's life to the other and of the conjugal fidelity. He examines the influence of the sexual life before the marriage and out of wedlock on the breaking up of family life and rejects those sociological and psychological considerations which approve of sexual libertinism because of „the liberation of men and women”. The last part of the study, which gives the Christian image of the family, will be published in July, when more articles will deal with the problems of the family and marriage beside this one.

The Kossuth-Prize winner poet, János Pilinszky, who used to be a correspondent of the *Vigilia*, died a year ago. On this occasion we publish PILINSZKY's work titled *An Imaginary Interview*, in which he tells about the relation between the poetic image and reality. Lorand GASPAR and his wife Sarah CLAIR, a poetess, who are living in Tunisia, recall the memory of the good friend in a lyrical article respectively. Mihály K. ERDÉLYI and Ákos SZILÁGYI in their essay write about the connections between Pilinszky's Christian world view and his oeuvre. Domokos MOLDOVÁN has taken photographs of some memorable moments of Pilinszky's life.

(Katalin BERÉNYI)

SOMMARIO

In testa al numero di giugno di *Vigilia* sta l'articolo di József UDVARDY, vescovo di Csanád, che col titolo *La festa della nuova ed eterna alleanza*, esamina il posto e la funzione della Pentecoste nella vita delle comunità cristiane, dal principio (dalla prima Pentecoste, cioè dalla Fondazione della Chiesa) fino ai giorni nostri. Nell'opera di divulgazione della fede egli considera molto importante l'attività dei nuclei parrocchiali, specialmente se vi sono comprese anche le famiglie che frequentano le rispettive chiese. Dice: „Vivo è in generale l'interesse dei giovani quando padri o madri di famiglia credenti raccontano come essi organizzino la loro vita familiare e come riescano a risolvere i problemi coniugali mediante la fede. La ricerca in comune di una forma di vita cristiana rafforza la solidarietà e dimostra come la cristianità possa esser vissuta in vari modi. Entro la comunità parrocchiale la fede viva si diffonde a mezzo degli incontri personali con i più distanti.”

Parecchi scritti trattano il modello della famiglia cristiana e il problema dell'educazione. Pubblichiamo un brano del libro del teologo tedesco Walter KASPER *Alla teologia del matrimonio cristiano* (Mainz, 1977), in cui l'autore discute i valori umani del matrimonio nel campo dell'amore, dell'etica sessuale, dell'educazione dei figli. Péter ERDŐ analizza gli ordinamenti del nuovo diritto matrimoniale ecclesiastico, mentre István KOVÁCS esamina le possibilità di un'educazione religiosa dei bambini socialmente o mentalmente handicappati. In seguito possiamo leggere il saggio del teologo professor Ferenc TOMKA, noto studioso della sociologia religiosa, dal titolo *La situazione della famiglia e la missione cristiana*. Egli conferma la crisi della famiglia con dati rappresentativi, ma non si ferma alla descrizione della situazione, bensì ne cerca le connessioni più profonde. Esamina il processo di sfacelo della famiglia patriarcale, gli effetti dell'industrializzazione e dell'urbanizzazione nella famiglia, le conseguenze per lo più inquietanti del continuo restringersi della sua funzione. Non sono però questi fatti che egli considera veramente tragici, ma piuttosto la svalutazione, da parte della società, dei valori interni della famiglia, la mancanza di affetto, della capacità di adattamento e della fedeltà coniugale. Egli analizza l'influenza dei rapporti sessuali prima e all'infuori del matrimonio sullo sfacelo della vita coniugale e respinge le considerazioni sociologiche e psicologiche che approvano la libertà sessuale come „liberazione della donna e dell'uomo”. L'ultima parte del saggio, in cui egli illustra il quadro della famiglia cristiana, comparirà nel numero di luglio di *Vigilia*, nel quale anche altri articoli si occuperanno del problema della famiglia e della vita coniugale.

(Brita FRANCHI)

Haza és nagyvilág

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 75. születésnapja alkalmából, kiemelkedő művészeti tevékenysége elismeréseként

Ferencsik János

kétszeres Kossuth-díjas karmesternek, a Magyar Népköztársaság kiváló művészenek, a Magyar Állami Operaház főzeneigazgatójának a Magyar Népköztársaság rubinokkal ékesített zászlórendje kítüntetését adományozta.

szolgálat

A folyóirat 52. száma *Ez nagy Szentség valóban* mottóval jelent meg, tanulmányait az oltáriszentség témája köré rendezi. A színvonalas írások alaphangját Csögl János dolgozata üti meg: *Az eukarisztia a keresztyén élet forrása és csücske* címmel arról értekezik, hogy míg az összes többi szentség gyakorlása során a hívő alapvetően „passzív” marad, s elfogadja Isten hozzá való hajlását, a szentmise aktív cselekedet, benne Isten hívó szavára válaszolunk. Weissmahr Béla *Jézus Krisztus jelenléte az oltáriszentségben* című tanulmánya alcíme szerint a transzszubsztanciáció teológiai értelmezéséhez nyújt értékes adalékokat. Fontos gondolata, hogy az átlényegülést „nem a hit hozza létre, de csak a hit képes felismerni”. Ez nyilvánvaló abból a felismerésből, hogy a valóságot nem a róla való ismeret teremti meg, de csak az ismeret értelmezheti. Szigeti Miklós *Örök szentül szemben* című írásának kiindulópontja az, hogy az igazi keresztyény életnek meghatározója az oltáriszentség szeretete és megújuló tisztelete. Ilyen szempont alapján tekinti át kis Szent Teréz és az oltáriszentség kapcsolatát is. Varga Pál *Gondolatok a szentüldözésről* ma címmel azt a kérdést elemzi, hogyan lehet az elvont hittitkokat közelhozni a hétköznapi emberhez, hogy átélhessük és életalakító hatásukat kamatoztathassuk a magunk számára.

katolikus SZEMLE

A Rómában megjelenő folyóirat 1981/4. száma vezető helyén a pápa *Szent Erzsébet* halála hétszázötvenedik évfordulója alkalmából írt levelét közli, melyet Közi Horváth József *Árpádházi Szent Erzsébet* című tanulmánya követ. A lap egyik legérdekesebb, legszínvonaladabb írását Szabó Ferenc tollából olvashatjuk. *In memoriam Pílinzky* címmel összefoglalja az életmű legfontosabb és legérdekesebb írásait, majd a költő életművének jellemzőit sorolja fel, beágyazva a verseket a huszadik századi spirituális gondolkodás jellegzetes áramlataiba, melyeknek Pílinzky az egyik legzugesztivebb megszólaltatója volt. Szokás szerint gazdag és érdekes a lap *Esszék és művek* című rendszeres rovata. Ebből ezúttal Borbándi Gyula *A magyar bencések Brazíliában* című, jól tájékoztató recenzóját emelnék ki. A São Paulo-i bencés kolostor kiadásában megjelent könyv adatai nyilvánvalóvá teszik, hogy a Brazíliában élő bencés szerzetesek nemcsak kedvvelésből léteznek ki irodalmi és irodalomtörténetírói tevékenységet, hanem működésükkel az egyetemes magyar kultúra ügyét is szolgálják. Tanulmányban ismerteti a folyóirat a nemrégiben lapunkban is ismertett két magyar nyelvű versantológiát, a hazai *Vándoréneket* és a *Vtugati magyar költők* kötetét.

MÉRLEG

A bécsi folyóirat tavalyi 4. száma több érdekes írást tartalmaz. A magyarországi olvasó számára talán a legizgalmasabb a *Georg Hüsslerrrel* készített interjú, amelyben a Német Caritas Szövetség és a Caritas Internationalis elnöke, pápai prelátnak a rokkantak nemzetközi éve alkalmából nyilatkozik az egyház szerepéről a fogyatékosok megsegítésében. Talán épp az évfordulónak köszönhető, hogy az elesetteket oltalmazó szentek sorában Páli Szent Vince mellett elsőként Árpádházi Szent Erzsébetet említi. Megindokolja, mi szükség van a felebaráti szeretet olyan intézményes formájára, mint a Caritas Szövetség, beszél a Caritas és a különböző nemzetközi segélyszervezetek kapcsolatáról, főleglenti a Szövetség feladatait a harmadik világban, elsősorban a Távol-Keleten és Dél-Amerikában. *Távlatok* című rovatában közli a folyóirat *Pinchas E. Lapide* zsidó újszövetségi szentírásstudósnaak a Lutherische Monatshefte c. lapban megjelent tanulmányát; a szerző *Az ellenséget leszerelő szeretet* című írásában a hegyi beszéd hatását vizsgálja a mai európai reálpolitikában. - Az antik irodalom kedvelőinek bizonyára örömet okoz *Albert von Schirnding* tanulmánya a kétezer éve elhunyt Vergiliusról. A cikkíró neves klasszika filológus - Vergilius formái és tartalmi újításait elemzi, beleágyazva költészetét a római birodalom társadalmi és szellemi viszonyaiba. - A *Dokumentum* rovatban II. János Pál pápának az idős emberekhez intézett beszédét olvashatjuk, amely a müncheni Miasszonyunk székesehyházbang hangzott el. 1982 az öregek éve, így különösen fontosak és időszerűek a pápa vigasztaló és hitet sugárzó szavai az „idős testvérekhez”.

ELHUNYT MIHÁCSI JÓZSEF

1982. február 9-én, életének 67., áldozópapságának 44. évében hosszú betegség után elhunyt Mihácsi József általános püspöki helynök, nagyrépost, főesperes, a budapesti Pesterzsébeti Főplébánia plébánosa, a *Katolikus Szó* főszerkesztője. 1982. február 18-án temették el, a lelki üdvéért bemutatott szentmise után, a váci székesehyház kriptájában.

A sajtó munkásaként a II. vatikáni zsinat célkitűzéseinek megvalósításaért dolgozott, fontosnak tartva az egyházak közti párbeszéd építését. A katolikus papi béke-mozgalom alapító tagja és elkötelezettje volt, az egyház és az állam között létrejött megállapodások alapján következetesen ügyelemmel kísérte és ápolta lapja hasábjain a kölcsönösen gyümölcsöző kapcsolatokat, a dialógus hangját.

HIBAIGAZÍTÁS

Idei márciusi számunk hátsó külső borítóján, a *Külföldi magyar kiadványok* című rovat egyik könyvismertetéséből (W. EGGER: *Bevezetés az Újszövetségbe*) technikai hiba folytán elmaradt két sor. Az utolsó két mondat helyesen így hangzik: „A szerző röviden, a modern tudomány felismerésének és eredményeinek birtokában áttekinti az Újszövetség legfontosabb könyveit. Kivételes értékű a *Názáreti Jézus és a Pál apostol élete és műve* című fejezet.”

HUNGAROTON HANGLEMEZAJÁNLAT

Ferencsik János 75 éves

MOZART

Requiem

Kalmár Magda, Takács Klára, Korondy György,
Gregor József

A Magyar Rádió és Televízió Énekkara
Magyar Állami Hangversenyzenekar
Margittay Sándor – orgona
vezényel: Ferencsik János

SLPX 12 038

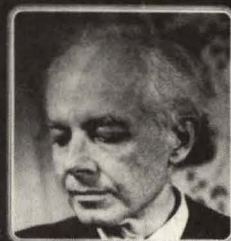
Ára: 70,- Ft

BARTÓK BÉLA

CONCERTO

DANCE SUITE

HUNGARIAN STATE ORCHESTRA

JÁNOS FERENCSIK

BARTÓK BÉLA

Concerto zenekarra

Táncszvit

Magyar Állami Hangversenyzenekar
Vezényel: Ferencsik János

SLPX 12 346

Ára: 70,- Ft

LISZT

FAUST SYMPHONY
TWO EPISODES
FROM LENAU'S FAUST

GYÖRGY KORONDY
HUNGARIAN STATE
ORCHESTRA

**JÁNOS
FERENCSIK**

LISZT FERENC

Faust-szimfónia R. 425

Két epizód Lenau Faust-jából R. 427

Korondy György – tenor

A Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének Férfikara
Karigazgató: Pödör Béla

Magyar Állami Hangversenyzenekar

Margittay Sándor – orgona

Vezényel: Ferencsik János

SLPX 12 022-23

Ára: 140,- Ft

KODÁLY ZOLTÁN

Háry János Szvit

Concerto – zenekarra

A Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara

Magyar Állami Hangversenyzenekar

Döry Zoltán – hegedű

Mauthner Anna – mélyhegedű

Koó Tamás – gordonka

Vezényel: Ferencsik János

SLPX 12 190

Ára: 70,- Ft